

หน้าปก

วารสารศิลปากร 162

ราย ๒ เดือน

ปีที่ ๑

เล่ม ๑ - ๕

เดือน ก.ค. - ต.ค., ม.ค. - เม.ย.

ปีที่ ๑ เล่ม ๑ ปรก

๒๕๕๐ - ๕๑

(ลายเฟือง)

แบบลายเครื่องประดับ

สารบัญ

ปีที่ ๑ เล่ม ๑

กรกฎาคม

พ.ศ. ๒๔๙๐

บทนำ เสฐียรโกเศศ หน้า ๑

นิรุกติศาสตร์ และ อักษรศาสตร์

อธิบายเรื่องวรรณยุกต์ ต้มเต๋จว กรมพระยาดำรงราชานุภาพ " ๔

วรรณคดี และ ศิลป

วรรณคดีและศิลป เสฐียรโกเศศ " ๑๐

เพลงยาวปฏิพากย์สังวาส ขอมเก่า " ๑๕

เคล็ดลับในการสร้างละคอนตลกคำบรพ์ ชนิต ชัยโพธิ์ " ๒๔

ครั้งศตวรรษของเพลงเก๋ยรติยศ พระเจนดุริยางค์ " ๓๒

โบราณคดี จดหมายเหตุ และประวัติศาสตร์

นำเที่ยวพิพิธภัณฑสถาน ม.จ. พูนพิพัฒน์ ตักกุต " ๑๖

วิจารณ์พระพุทธรูปศิลาวัดหน้าพระเมรุ หดงบริบาลบุรุษ " ๔๑

ประเพณี และ ความรู้ทั่วไป

อัคนีกริธา เสฐียรโกเศศ " ๕๙

หมายเหตุ บรรณาธิการ " ๗๗

— วารสารศิลปากร —

มีวัตถุประสงค์

เพื่อเสนอผลแห่งการสอบสวนค้นคว้า
และเผยแพร่ความรู้ที่เกี่ยวกับศิลปวิทยาการต่าง ๆ

ในความควบคุมของกรมศิลปากร

จัดพิมพ์โดยอาศัยทุนบำรุงหอสมุดแห่งชาติ

พิมพ์จำกัดเฉพาะส่งให้ผู้เสียค่าบำรุง

ตลอดปีหรือครึ่งปี

บทนำ

บรรณาธิการผู้รวบรวมเรื่องตลกพิพม์ในหนังสือวารสารคิดปากร ขอให้ข้าพเจ้าเขียนเรื่องอะไรก็ได้ สำหรับลงเป็นบทนำในเล่มแรก ข้าพเจ้าจึงเขียนและแปลเป็นเขียนครั้งแรกในข้อความเช่นนี้ ข้าพเจ้าคิดว่าสิ่งทั้งหลายที่มนุษย์ทำมนุษย์สร้างขึ้น จะทำได้อะไรหรือไม่ได้ด้วยสัมผัสมรรตภาพ สัมมรรตภาพจะมีขึ้นได้ก็ด้วยเหตุ & ประการ คือ

๑. ผู้สร้างผู้ทำมีอำนาจมิต่างร่างกายและจิตใจ ความชอบไม่ชอบอธิบายก็ได้ เพราะอยู่ด้วยกันทั้งท่านและข้าพเจ้าว่าอะไรดีและอะไรไม่ดี ถ้าไม่รู้อะไรแต่ผิดทางที่ชอบก็ควร พระท่านว่านั่นเป็นกรรมของสัตว์ ท่านช่วยไม่ได้ ช่วยได้แต่พระมาลัยเถรเท่านั้น

๒. งานที่สร้างที่ ทำเป็น งานที่ เรา ชอบ และทำด้วยความสมัครใจและเต็มใจ เป็นงานที่เกิดความสนุกเพลิดเพลินพบเห็นอะไรแปลก ๆ ใหม่ ๆ ไม่ซ้ำซาก เพราะซ้ำซากทำให้เบื่อง่าย เหตุฉะนั้นหนังสือวารสารคิดปากรจึงถือคตินี้ จะให้มีแต่เรื่องแปลก ๆ ที่ยังไม่เคยพิพม์ ในด้านศิลปวิทยา ซึ่งเป็นวัตถุประสงคฺ์ของหนังสือนี้ ผู้เขียนเรื่องและผู้เขียนภาพในหนังสือวารสารคิดปากรเป็นผู้ชำนาญในความรู้เฉพาะของตน

ทั้งเป็นผู้ที่สนใจและมีความสนุกในความรู้อย่างคนด้วย ไม่ใช่เป็นผู้หวังผลกำไรทางพาณิชย์ซึ่งต้องแข่งกัน และเป็นการแข่งขันอันเป็นในวิธีที่ผู้ไม่ถือคติศิลปวิทยาการไม่ถนัดเหมือนผู้ที่เขาถนัดในวิธีเช่นนั้น ทั้งก็ไม่สมัครใจที่จะทำด้วย เอาทำไรทางความรู้ให้แก่ผู้รับผู้อ่านดีกว่า

๓. งานที่สร้างที่ ทำต้องมีผู้ยกย่องเป็นของคณิ นเป็นดังขรรคมดา เพราะท่านว่าสิ่งทีสร้างขึ้นจะเป็นพระเจ้าสร้างเทวดาสร้างกรรมสร้างหรือมนุษย์สร้าง ย่อมมีสิ่งควบเป็นคู่กันไป มีแต่ถ้าพึ่งอย่างเดียวไม่เกิดพืชออกผล เพชรไม่มีแสงสว่างส่อง ก็ไม่เห็นงาม นารีเมื่อแรกวันถ้าไม่มีความรักก็บรรลวเซตคฺ์แห่งความงามยังไม่ได้ ละครที่เล่นต้องมีคนดู ถ้ามีคนดูน้อยหรือไม่มีคนดูละครก็อยู่ไม่ได้ ขึ้นเล่นไปก็เล่นไม่ได้ดี แต่งตัวเสียด้วยก็หวังจะให้เขาดูและชมเชยแต่งไปไม่มีใครดูใครชมก็ไม่แต่ง พดอยให้เครื่องสำอางขาดประโยชน์ไปด้วย เขียนหนังสือเขียนภาพไม่มีคนอ่านคนดูเป็นของคู่กัน ผู้เขียนก็ไม่อยากเขียน เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่าความยกย่องเป็นของจำเป็นเกี่ยวแก่สัมผัสมรรตภาพ หนังสือวารสารคิดปากรออกไป ถ้ามีผู้อ่านผู้รับน้อย ก็เท่ากับขาด

ความยากของชีวิตสมรรถภาพในชั้น พอที่จะกำลังใจเขียนเรื่องเขียนภาพทุก ๆ และมาก ๆ ก็พลอยลดน้อยลงคุณค่าของศิลปไปด้วย.

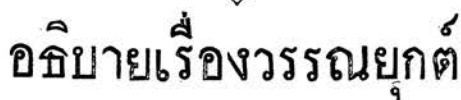
๔ คนสร้างคนทำต้องไม่มีความกังวล เป็นห่วงถึง “หม้อข้าว” ครอบโดยังต้องเป็นกังวลเรื่องน้อย สมรรถภาพของงานที่ทำงานไม่ได้ แต่ยังไม่หมายความว่า “หม้อข้าวหม้อโต” มีพอก็ไม่ต้องให้ท้องหิวเท่านั้น เพราะมนุษย์มีความต้องการเดือนขึ้นเป็นขึ้น ๆ แล้วแต่ผู้ต้องการมีวัฒนธรรมอยู่ในระดับไหน ข้อแรกที่ต้องการคือ ความสุข ความสบายทางร่างกาย ความปลอดภัย ไปได้ต้องการทรัพย์สินสำหรับซื้อหาความต้องการอย่างอื่นที่จำเป็น ต้องการสมาคมร่วมหมู่ ร่วมคณะ ถ้ายิ่งเป็นมนุษย์ปฤชุน เมื่อต้องอยู่คนเดียวไม่มีใครร่วมสุขร่วมทุกข์ ไม่มีใครรัก ไม่มีใครคบหาสมาคมด้วย ก็เดือดร้อนมากอยู่ ความต้องการที่เดือนขึ้นขึ้นไปคือต้องการความรู้ความงามความเย็นใจ ได้แก่วิทยาศาสตร์และศาสนาเป็นต้น นี่เป็นอาหารสำหรับบำรุงและเยี่ยวยาจิตใจ ผิดกับความต้องการข้อแรก ๆ ซึ่งเป็นอาหารสำหรับบำรุงร่างกาย และเป็นความจำเป็นที่ต้องมาก่อน เพราะเป็นของธรรมชาติด้วยกันทั้งคนและสัตว์ ส่วนความจำเป็นข้อหลัง ๆ เป็นความจำเป็นของมนุษย์เท่านั้น

หนังสือวารสารศิลปากร ที่มีวัตถุประสงค์จะเผยแพร่แต่ข้อหลัง ๆ นั้น ถ้าท่านพิจารณาคุณค่าและราคาของหนังสือวารสารศิลปากรให้ถ่องแท้ (สืบถามโรงพิมพ์ก็ได้) ก็จะเห็นว่าคิดราคาค่ารับแต่พอเพียงตัว เป็นมี “หม้อข้าว” เท่านั้น ไม่ได้หวังผลเป็น “หม้อข้าวขนาดใหญ่” จนเหลือกิน ที่คิดราคาเพียงเท่านั้น เพราะไม่ต้องเสียค่าเขียนค่ารูปและค่าจัดการดำเนินงาน เสียแต่ค่ากระดาษและค่าจ้างพิมพ์เท่านั้น ซึ่งมีราคาแพงกว่าแต่ก่อนหลายสิบเท่า ที่แพงมากที่สุด เกือบ ทน ทำ ไม่ไหว ก็คือ ค่าบดอัดรูป เพราะฉนั้นความสำคัญเกี่ยวกับสมรรถภาพในข้อ ๔ นี้ ที่จะทำให้นหนังสือวารสารศิลปากรมีความเจริญงอกงามอยู่ได้ จึงอยู่ที่มีผู้รับผู้อ่านมากหรือน้อยเท่านั้น ถ้ามีผู้รับมาก ก็กำลังพอที่จะออกได้เดือนละครึ่ง หรือถึงจะให้ออกครึ่งเดือนครึ่งหนึ่ง ก็สามารถทำได้ เพราะ วารสาร ศิลปากรมีเรื่อง ซึ่ง เป็น พระนิพนธ์ขององค์สมเด็จพระยาอยู่แล้วเป็นอันมาก และยังไม่เคยได้ตีพิมพ์ทงน รูป ความ ถ้าไม่มีลักษณะครบถ้วนกระบวนเหตุ ๔ ประการดังกล่าวมา หนังสือวารสารศิลปากร ก็ไม่มีสมรรถภาพและอยู่ได้ไม่นานฉนั้นเอง.

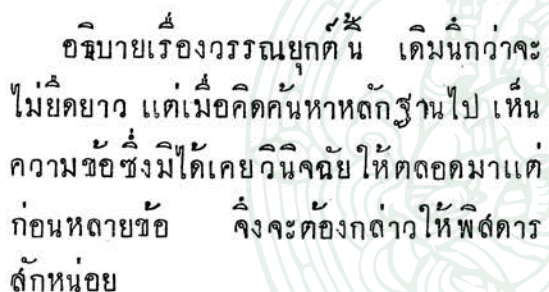
เสฐียรโกเศศ

๔ ก.ค. ๒๐

ଧୃତଶାସନ
ଏବଂ
ବାହ୍ୟଶାସନ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี กรมพระศรีสวางควัฒน วรขัตติยราชนารี

ตามคำร่ำสอนภาษาไทยที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน
กำหนดเสียงพูดภาษาไทยดังคำผัดกันเป็น
๕ เสียง จะดื่มมตเรียกเป็นชื่อของเสียงว่า

ได้ยงก ๕ เห็นว่า ขอ

ตัวหนึ่งคือไทยกำหนดพยัญชนะเป็น ๓ พวก
พวก ๑ คือตัว ข ฃ ฉ ฐ ถ ผ ฝ ศ์ ษ ฒ ฬ
๓๓ ตัวนี้ เรียกว่าอักษรสูง อ่านโดยตัวพัง

[illegible]

วิธีเขียนหนังสือ ซึ่งจะให้อ่านเป็นเสียง
ดังตัวอย่างนี้ มีเครื่องหมาย เรียกว่า
วรรณยุกต์ ถ้าหับเขียนประกอบไว้ว่าจะ
ต้องอ่านเป็นเสียงไหน วิธีใช้วรรณยุกต์
เสียงอักษรสูง อักษรกลาง และอักษรต่ำ
ผิดกัน

เดียงที่ ๓ เป็นเดียงปรกติของอักษรกลาง
 แล่อักษรต่ำ แต่อักษรสูงไม่มีวรรณเบน
 เดียงที่ ๓ ต้องใช้อักษรต่ำแทน

เสียงที่ ๒ ใช้ไม้เอก ผันอักษรสูง เช่น คำว่า ไข่ และอักษรกลาง เช่น คำว่า ไก่ แต่อักษรต่ำนั้น โดยดำพ้องถ้าผันด้วยไม้เอก อ่านเป็นเสียงที่ ๓ เช่น คำว่า ไม่ ต้องเอา อักษรสูงหรืออักษรกลางนำ ผันด้วยไม้เอก จึงอ่านเป็นเสียงที่ ๒ เช่น คำว่า ใหม่ ไข่ และคำว่า ไปด่ เป็นต้น

เสียงที่ ๓ ใช้ไม้โท ผันอักษรสูง เช่น คำว่า ไข่ ผันอักษรกลาง เช่น คำว่า ไก่ ถ้า อักษรต่ำใช้ไม้เอก ผันเป็นเสียงที่ ๓ เช่น คำว่า ไข่

เสียงที่ ๔ ใช้ไม้ตรี ผันอักษรกลาง เป็นเสียงที่ ๔ เช่น คำว่า เก้า อักษรต่ำใช้ ไม้โท ผันเป็นเสียงที่ ๔ เช่น คำว่า เก้า แต่อักษรสูงไม่ผันจนเป็นเสียงที่ ๔ ต้อง ใช้อักษรต่ำแทน

เสียงที่ ๕ ใช้ไม้จัตวา แต่ที่ใช้ ผัน อักษรกลางพวกเดียว เช่น คำว่า กา อักษร ต่ำต้องเอาอักษรสูงนำ จึงอ่านเป็นเสียงที่ ๕ เช่น คำว่า หมา

ทั้งนี้ความเป็นคำราชของไทยเราที่ใช้กันใน ประเทศสยาม แต่ในอักษรวิธของไทยพวกอื่น ๆ ทั้งไทยใหญ่และไทยน้อยตลอดจนของ พวกมอญและเขมรห้ามเครื่องหมายให้อ่าน เป็นเสียงสูงต่ำไม่ จะว่าเป็นเพราะคำพูดมี เสียงสูงต่ำแต่ภาษาไทยสยาม (อย่างฝรั่ง

มักเข้าใจกัน) ก็ไม่ถูก ด้วยธรรมดามนุษย์ พยายามมีเสียงสูงต่ำไม่ว่าชาติไหนภาษาไหน แม้ชนชาติเดียวกันภาษาเดียวกัน แต่ก็มี คำเนื่ออยู่ต่างเขตต์แคว้น คำพูดคำเดียวกัน ก็อาจจะพูดเป็นเสียงต่างกัน จะยกตัวอย่างที่ พึงเห็นได้ในประเทศของเรา ณ ลัดพาหนะ

อย่าง ๓ ชาวกรุงเทพฯ เรียกว่า “ช้าง” ชาวนครราชสีมาเรียกว่า “ช้าง” ชาวนครศรีธรรมราชเรียกว่า “ฉ่าง” แต่เมื่อเขียน หนังสืออีกเขียน ช้าง อย่างเดียวกัน อันเสียง แปร่งนี้แม้ในภาษาฝรั่งก็เป็น ข้าพเจ้าเคย สังเกตเมื่ออยู่ในประเทศอังกฤษ พวกอังกฤษ เรียกเงินปดึก Shilling ว่า ชิลิง ครั้น เมื่อขึ้นไปถึงลัดกอดแลนด์ ได้ยินพวกลัดกอด เรียกว่า ชิหลิง ดิงน จึงเห็นว่าเสียงสูงต่ำ มัดด้วยกันหมดทุกภาษา เป็นแต่ภาษาอื่นและ ไทยพวกอื่นใช้เสียงตามเคยปาก ฝ่ายไทย สยามมีเครื่องหมายบอกเสียงในอักษรวิธ ผิด กันเท่านั้น ต่างว่าเด็กวรรณยุกต์เสียงมีไหม ในตำราหนังสือไทยต่อไป และเขียนชื่อลัดพาหนะที่ได้กล่าวมาว่า “ช้าง” ชาวกรุงเทพฯ ก็คงเรียกว่า “ช้าง” ชาวนครราชสีมา ก็คงเรียกว่า “ช้าง” ชาวนครศรีธรรมราช ก็คงเรียกว่า “ฉ่าง” อย่างนั้นเอง เพราะเคย ปรากฏมาแต่เด็กแต่เด็ก แต่จะว่าวรรณยุกต์ ไม่เป็นประโยชน์อันใด หรือจะเด็กเลี่ยน

หากว่าไม่ เพราะประโยชน์มันถึง ๒ ด้าน คือ
 หมายให้รู้ว่าควรอ่านเป็นเสียงอย่างไรดี ๓
 เป็นเครื่องหมายให้รู้ความของคำนั้น จะยก
 ตัวอย่างดังเขียนแต่เพียง มา ดังนี้ เมื่ออ่าน
 พบจะต้องอาศัยดังเกิดคำประกอบ จึงจะรู้
 ความว่าเป็นกิริยาที่เขาใกล้ หรือเป็นสัตว์
 สำหรับจับ หรือเป็นสัตว์ที่เห่าหอน ถ้ามี
 วรรณยุกต์อาจรู้ความได้ในทันทีที่สะดุดกว่า
 ไม่มีวรรณยุกต์ ๓ วรรณยุกต์จึงมีประ
 โยชน์และควรคงไว้ในอักษรวิธีของเราด้วย
 ประการนี้

นั่นจะว่าด้วยเรื่องตำนานของวรรณยุกต์
 ต่อไป เพราะวรรณยุกต์มีแต่ในอักษรวิธี
 ของไทยสยาม ใครเป็นผู้คิดขึ้นและมาแต่
 เมื่อใด อธิบายตอนนั้น ส่วนเรื่องประวัติของ
 อักษรไทย (ทุกจำพวก) ศาสตร์จารย์
 ยอช เซเดส์ เมื่อยังรับราชการเป็นตำแหน่ง
 บรรณารักษ์ใหญ่ในหอพระสมุดสำหรับพระ
 นคร ได้พยายามค้นหาได้ความรู้มาแต่ง
 หนังสือเรื่อง “ตำนานอักษรไทย” ขึ้นไว้ใน
 ภาษาไทยโดยพิสดาร ราชบัณฑิตยสภาได้
 พิมพ์แล้ว ๒ ครั้ง (ข้าพเจ้าขอแนะนำแก่
 บรรดาผู้เอาใจใส่ในเรื่องหนังสือไทย ว่า
 หนังสือเรื่องนี้น่าอ่านนัก อ่านแล้วได้ความ
 รู้ทีเดียว) ตามตำนานปรากฏว่าชนชาติไทย
 แทบทุกจำพวกต่างมีแบบตัวอักษรสำหรับ

พวกของตนมาแล้วช้านาน แต่ว่าตัวอักษร
 ของไทยแต่เดิมเหมาะเพียงสำหรับใช้เขียน
 คำในภาษาของตนเท่านั้น ครั้นไทยได้
 ปกครองประเทศสยามมาได้บังคับบัญชาและ
 มีกิจการเกี่ยวเนื่องกับพวก เขมร มอญ ดาว
 (เงว้า) ทั้งในประเทศและต่างประเทศตลอด
 จนภาษาที่ต้องใช้ในการปกครองประเทศ
 สยาม พระเจ้ารามคำแหงมหาราช พระมหา
 กษัตริย์รัชกาลที่ ๓ ในราชวงศ์พระร่วง ทรง
 พระราชดำริว่าอักษรวิธีของพวกไทยที่ใช้กัน
 มาแต่ก่อนไม่พอจะเขียนภาษาสยาม จึงทรง
 ประดิษฐ์หนังสือไทย อันเป็นต้นแบบหนังสือ
 ไทยสยามที่เราใช้กันทุกวันนี้ จนเมื่อ
 พ.ศ. ๒๔๒๖ วรรณยุกต์เริ่มขึ้นในแบบหนังสือ
 ของพระเจ้ารามคำแหง เป็นปฐม แต่ว่า
 มีเพียงไม้เอก กับไม้โท แต่ไม้โทเขียน
 เป็นรูปกากบาทดังนี้ (เหตุที่เรียกว่าไม้เอก
 และไม้โทนั้น เห็นจะเป็นเพราะเขียนขีดเดียว
 กับสองขีด มิใช่เป็นเครื่องหมายเสียงที่ ๓
 และที่ ๒ เพราะอ่านได้หลายเสียงทั้งเอกและ
 โท) วิธีเอาตัว นำอักษรตัวที่ประดิษฐ์ขึ้น
 ในครั้งนั้นเหมือนกัน จึงอาจกล่าวได้ว่าวิธี
 ใช้วรรณยุกต์เป็นเครื่องหมายเสียงในหนังสือ
 ไทยเป็นของพระเจ้ารามคำแหงมหาราชทรง
 พระราชดำริขึ้น เมื่อมีแบบหนังสือไทยของ
 พระเจ้ารามคำแหงมหาราชเกิดขึ้นแล้ว ใน

ไม่เข้าไทยพวกอื่นเห็นประโยชน์ ก็รับใช้
แพร่หลายไปในอาณาเขตต์ตันทนา (มณฑล
พายัพ) และแดนช้าง (หลวงพระบาง) แต่
พวกไทยตันทนาและแดนช้างหาใช้วรรณยุกต์
ไม่ คงใช้วรรณยุกต์แต่ไทยพวกกรุงสุโขทัย
และหัวเมืองข้างฝ่ายใต้ลงมา ตัววรรณยุกต์
นั้น ในศิลาจารึกตอนปลายสมัยกรุงสุโขทัย
เปลี่ยนรูปกากบาท เป็นรูปไม้โท อย่าง
เช่นเราใช้กันทุกวันนี้ (พิเคราะห์ดูเห็นว่าจะ
เกิดแต่เขียนกากบาท หัก จะตกเส้นที่
เดียวให้ต่ำเร่จึงเลยเปลี่ยนรูปไม้โทไปอย่าง
นั้น)

ไม้ตรี กับไม้จัตวา (เอากากบาทไม้
โทเดิมมาใช้) เมื่อครั้งกรุงสุโขทัยยังห้าม
ไม่ แม้ต่อมาถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาเมื่อก่อน
รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ก็ยังไม่
มี ขอรูได้ด้วยในหนังสือจินตมานิ ตาวรา
สอนหนังสือไทยที่พระโหราแต่งในรัชกาล
นั้น มีโคลงบอกวรรณยุกต์ไว้บท ๓ ว่า

๑ สมุหเสมณเรียนรอบรู้ วิสัย
พินเอกพินโททัน ทฎาฏค
ฝนทองอกฟองมัน นฤคิต นนนา
แปดตั้งนโครวร จึงให้เบ็นเสมณ ฯ

ถ้าไม้ตรีไม้จัตวามีอยู่ในสมัยเมื่อแต่ง
โคลงบทนี้ ก็คงบอกไว้ในโคลงด้วย แต่
โคลงบทนี้อาจจะมีผู้แต่งเพิ่มเข้าในหนังสือ

จินตมานิเมื่อภายหลัง ถ้าเช่นนั้นก็ยิ่งแสดง
ว่าไม้ตรีไม้จัตวามีมาอีก ได้ให้ตรวจดู
หนังสือลายมือเขียนในสมัยกรุงศรีอยุธยาอัน
มีอยู่ในหอพระสมุดสำหรับพระนครหลายเรื่อง
ก็ไม่เห็นใช้ไม้ตรีหรือไม้จัตวา มาพบหนังสือ
ที่มีไม้จัตวาในบทละครเขียนครั้งกรุงธนบุรี
และที่มีทั้งไม้ตรีและไม้จัตวามาพบในหนังสือ

กฎหมาย ฉบับหลวงที่ประทับตรา ๓ ดวง
เขียนในรัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร์เป็น
เก่าสุด นี้ว่าด้วยถือเอาลายมือเขียนเป็น
หลักพิสูจน์ แต่ยังมีหลักอย่างอื่นปรากฏอยู่
ในกฎหมาย “ศักดินาพลเรือน” (ฉบับพิมพ์)

ตอนทำเนียบพวกนายดำเภาในกรมท่า มีข้อ
เรียกตามภาษาจีน และผันด้วยไม้ตรีและไม้
จัตวาหลายข้อ เช่น จันจู่ นายดำเภา และ
บันจู่ พนักงานซ่อมแปดงดำเภาเป็นคน ต่อ
ให้เห็นว่า ไม้ตรีไม้จัตวาเกิดขึ้นแต่ก่อนสมัย
กรุงธนบุรี น่าจะมีเมื่อตอนปลายสมัยกรุงศรี
อยุธยา คิดขึ้นสำหรับเขียนคำภาษาจีนเป็น
มูลเหตุ

วินิจฉัยในเรื่องวรรณยุกต์ยังมีความควร
กล่าวอีกข้อ ๑ เมื่อได้แสดงแล้วว่าพระเจ้าราม
คำแหงมหาราชเป็นผู้ทรงพระราชดำริแบบ
หนังสือไทยสยามที่เราใช้กันอยู่ทุกวันนี้ คือ
ผลของพระราชดำริเป็นการดำริจะประโยชน์
ใหญ่หลวง แม้จะยืนยันว่าดำริจะประโยชน์

ยิ่งกว่าที่พระเจ้ารามาคำแหง ๆ เองได้ทรง
 คาดหมายก็ว่าได้ ด้วยไม่มีหนังสือของ
 ไทยพวกอื่นที่ใช้นั้นแพร่หลายเหมือนหนังสือ
 “ไทยสยาม” และเป็นหนังสือไทยแบบเดียว
 ที่สามารถทำพิมพ์ดีด (type-writer) ได้ แต่
 ถ้าจะเพาะวรรณยุกต์เครื่องหมายเสียงสูง
 ต่ำซึ่งพระเจ้ารามาคำแหง ๆ ทรงประดิษฐ์ขึ้น
 นั้นจะว่าสำเร็จประโยชน์บริบูรณ์ทีเดียวยัง
 ไม่ได้ เพราะไทยพวกอื่นแม้ทบทวนแบบหนังสือ
 ไทยสยามไปใช้ ก็ไม่ใช่วรรณยุกต์เครื่องหมาย
 เสียง ไทยสยามเองแม้จะใช้ก็ยังอ่าน
 ไม่ตรงเสียงกันได้หมดจนทุกวันนี้ เช่นชาว
 นครราชสีมาและชาวนครศรีธรรมราชเป็นคน
 ขำพเจ้าได้เคยถามพวกชาวนครศรีธรรมราช
 ว่าที่เขาเขียนหนังสือใช้เอกโทหนักเบาอะไรเป็น

ที่ตั้งเกด เขาตอบว่าอาศัยแต่ด้วยจำไว้ว่าคำ
 นั้นใช้ไม่อย่างนั้นเท่านั้น มิได้ใช้เสียงเป็น
 ที่ตั้งเกด พวกชาวนครราชสีมาก็คงเป็นอย่าง
 เดียวกัน แต่ทุกวันนี้โรงเรียนหลวงตั้งแพร่
 หลายออกไปทุกที่ โรงเรียนไปถึงไหนดำเนิน
 พุดอย่างในกรุงเทพ ฯ ก็แพร่หลายไปถึงนั้น
 ราษฎรรุ่นใหม่จะใช้ดำเนินพุดอย่างกรุงเทพ
 มากจนทุกที่ ดำเนินเช่นเคยพูดกันตามท้อง
 ที่คงจะเลื่อมไปโดยลำดับ อีกสัก ๕๐ ปีคง
 ใช้วรรณยุกต์ด้วยตั้งเกดเสียงเหมือนกันหมด
 ถ้าเช่นนั้นจะเป็นเวลาเกือบถึง ๗๐๐ ปี นับตั้ง
 แต่พระเจ้ารามาคำแหงมหาราชทรงประดิษฐ์
 วรรณยุกต์เครื่องหมายเสียงขึ้น ไทยจึง
 สามารถใช้วรรณยุกต์ได้สมบูรณ์ทั่วทั้งประ-
 เทศสยาม

વ્યવસ્થાનિતિ: સૈતપ

วรรณคดีและศิลป์

ของ
เลวีโยโกเศศ

๑ - ภาษา

ถ้าจะนั่งถอยหลังเวลาไปให้นาน นาน
ยิ่งกว่า “แต่กาลอันดับดับพันไปแต่แต่
ปางก่อน” จะถึงเวลาเมื่อนุษย์ยังเป็นบ้า-
เถื่อนอยู่ มีสภาพไม่ผิดกับสัตว์ป่า พดจาภา-
ษาคณยังไม่เป็น เป็นกแต่ตั้งเสียงร้อง และ
ไม่ใช่ร้องอย่างเดียว ยังแสดงหน้าตาทำใบ้
ไม่มีมือ บอกให้รู้ด้วยว่าต้องการอะไร และ
มีความรู้สึกเป็นอย่างไร คลึงเมื่อมันร้อง
เวลามันคิดใจหรือตกใจ มันร้องเจิบ ๆ และ
ยกคอหวดวตา แยกเขยวดยพันไปด้วย คลึงนี้
เมื่อมันหอน มันร้องมีเสียงสูงต่ำสั้นยาวและ
หนักเบา แล้วยังยืนปากยื่นคางอย่างชอบกล
ฟังเสียงและสังเกตดูอาการที่สุนัขหอน แล้วยัง
สังเกตดูคนเมื่อร้องเพลงอย่างนางเอกในภาพ
ยนต์ ยืนร้องเพลงดังกดอยู่ข้างบีแอนโน ก็
จะได้ยินเสียงร้องเป็นเสียงสูงต่ำสั้นยาวและ
หนักเบา เป็นลักษณะใกล้เคียงกันมาก
ลักษณะเสียง สุนัขหอนหรือเสียงของคนร้อง
เมื่ออารมณ์ความรู้สึกไม่เป็นปกติ ย่อม

มีเสียงสูงต่ำสั้นยาวและหนักเบาไม่ผิดกับ
เสียงร้องเพลงก็มากน้อย ที่ผิดกันคือเสียง
ร้องเพลงมีจังหวะ ซึ่งจัดระเบียบเป็นแบบ
ไว้ดีแล้ว ส่วนเสียงร้องเพราะด้วยอารมณ์
สะเทือนใจ เป็นคนอารมณ์เบิกบานร่า-
เริง ก็ตั้งเสียงร้องเอ็ดอั้ง ถ้าอารมณ์เป็น
ทุกข์โศก ก็ตั้งเสียงร้องโหยหวนครวญคราง
เป็นเสียงสูง ๆ ต่ำ ๆ สั้นยาวและหนักเบา
แต่ว่าเสียงเหล่านี้ไม่มีจังหวะแน่นอนเหมือน
ร้องเพลง ผิดกันเพียงเท่านั้น เพราะฉะนั้นท่าน
จึงว่า “มนุษย์ร้องเพลงก่อนรู้จักพูด” ท่าน
ในทศกณิกปราชญ์ชาวตะวันตก ไม่ใช่
ข้าพเจ้า แต่ข้าพเจ้าก็เห็นพ้องด้วย ว่านั่น
เป็นความจริง

ดังเวลาไม่นาน จะเป็นคนพบบกหม่นบ
หรือตงเต้น ๆ บกักรู้ไม่ได้ มนุษย์จึงเกิด
บัญญัติรู้จักพูดภาษาคณชนได้ เรืองมันเกิด
ขึ้นอย่างไรก็เหลือรู้ มันก็ปราชญ์ชาวตะวัน-
ตกหลายคน คิดค้นหาต้นเหตุเรื่องภาษาพูด
ว่ามันกำเนิดมาอย่างไร ค้นหากันมานานก็เป็น

เวลาต้องพินิจกว่า ยังใดเรื่องไม่ไปถึงไหน เพราะเรื่องแรกเกิด ไม่ว่าเรื่องอะไรเป็นยาก ทงน ด้วยเป็นเรื่องตลกขบขัน ยากที่จะค้นหา หลักฐานมาพิสูจน์ยืนยันข้อสันนิษฐานที่คิด เห็น อย่างไรก็ดี เมื่อมนุษย์พูดได้แล้ว ก็ ย่างเข้าสู่ความเจริญต่อมาได้รวดเร็ว เพราะ ภาษาพูดเป็นกระไดขั้นแรกสำหรับมนุษย์ก้าว ย่างขึ้นไปสู่การรวมกันเป็นหมู่เหล่าได้ เหตุ ด้วยส่งภาษาพูดเข้าใจกัน สามารถรวมแรง ร่วมใจทำการใหญ่ ซึ่งถ้าพึ่งคนคนเดียว ทำไปไม่ได้สำเร็จ ใครมีความคิดอ่านความ รู้ความในใจอย่างไร ต้องการจะแสดงออกมา ให้คนอื่นรู้ ก็แสดงออกมาได้ด้วยคำพูด ดี กว่าทำไปไม่มีอย่างเดี๋ยวเหมือนเมื่อก่อน แม่เมื่อพูดได้แล้ว ยังต้องทำไปไม่มีอย่างเดี๋ยวจึง หัดดาประกอบกับคำพูดด้วย โดยผู้พูดไม่รู้ ดีกว่าที่ท่าท่าอาการเช่นนั้น คิดเบินทลายท มาแต่ครั้งยังพูดไม่ได้

ภาษาพูดของมนุษย์คงกล่าวมานั้น จะเห็น ได้ว่ามีความเป็นสองอย่าง อย่างหนึ่งเป็นภาษา พูดตามธรรมดา พูดเมื่ออารมณ์เป็นปรกติ สำหรับบอกกล่าวเล่าสืบเรื่องอะไรให้รู้กัน อีกอย่างหนึ่ง เป็นภาษาพูดด้วยความรู้สึกเป็น อารมณ์สะเทือนใจ เช่นเมื่อเห็นอะไรแปลก ผิดปรกติ รู้สึกตกใจกลัว เช่นเห็นเสือเป็น ครั้งแรก ไม่รู้ว่าเป็นตัวอะไร เห็นแล้วตก

ตกใจเหลือเกิน ทนไม่ไหวต้องรีบมา ระบายความรู้สึกบอกเพื่อนให้รู้ เสียงที่พูด บอกกัน ย่อมมีลักษณะผิดกับภาษาพูดตาม ธรรมดา ขอนไม่จำเป็นต้องอธิบายอะไรอีก ก็เข้าใจ ภาษาพูดอย่างหลังนี้ท่านว่ามา ก่อนภาษาพูดอย่างแรก เป็นทำนองเดียวกับ เมื่อมนุษย์ยังพูดไม่ได้ย่อมร้องเพลงเป็นมา ก่อนรู้จักพูด ภาษาอย่างหลังนี้ภาษาอังกฤษ เรียกว่า Emotive Language คือภาษาแห่ง อารมณ์สะเทือนใจ

อารมณ์สะเทือนใจเกิดขึ้นได้ไม่จำกัด อยู่แต่ที่ตาเห็น ถึงจะเป็นเพราะได้เห็นมรดก จมูกได้สูดกลิ่น หูได้ยินเสียง ร่างกายได้ถูก ตอง การรู้สึกเป็นแปลกผิดปรกติไม่เคยชิน มาก่อนจนรู้สึกว่ามันแปลก ก็เกิดความรู้สึก เป็นอารมณ์สะเทือนใจได้ทงน ยิ่งกว่านั้น แม่ รู้สึกเห็นด้วยใจ ก็เกิดความรู้สึกอย่างนั้นได้ เหมือนกัน เป็นต้น ท่านนักเห็นเป็นรูปผู้หญิง ด้วยที่สุด ดูประหนึ่งว่ามาดอยเด่นอยู่ตรง หน้าท่าน แต่เกิดมาไม่เคยเห็นใครด้วยเช่น นั้น ด้วยยิ่งกว่า “นางในชนวนไม่มีเหมือน” ท่านก็จะบังเกิดอารมณ์สะเทือนใจได้ดุจเดียว กัน การที่เห็นอย่างนี้เรียกในภาษาอังกฤษ ว่า imagination เป็นเรื่องนักเห็นเป็นรูปชน ในใจ หรือที่เรียกกันว่านักเห็นเป็นมโนภาพ หรือหตปตาเห็น ถ้าท่านนำเอาความรู้สึกนัก

เห็น แดงออกมาเป็นคำพูด ด้วยอารมณ์
สะเทือนใจ ภาษาอังกฤษเรียกว่า Imaginative
Language หรือภาษาแห่งความนึกเห็นเป็น
มโนภาพ จะเรียกสั้น ๆ ว่าภาษาแห่งความ
นึกเห็น

ความรู้สึกรู้สึกเกิดอารมณ์สะเทือนใจและ
ความรู้สึกรู้สึกเห็น ๒ ประการนี้ เป็นส่วน
แยกกันไม่ได้ มักเกิดผสมกันหรือเกิด
ขึ้นพร้อม ๆ กัน ท่านนึกเห็น ท่านตนเองจะ
เกิดอารมณ์สะเทือนใจ หรือกลับกัน ท่าน
รู้สึกสะเทือนใจ ท่านตนเองจะนึกเห็นเป็น
มโนภาพขึ้น เพราะฉะนั้น ภาษาแห่งอารมณ์
สะเทือนใจ และภาษาแห่งความนึกเห็น จึง
มีค่าแห่งความรู้สึกเท่ากัน (ดูเรื่องอารมณ์
สะเทือนใจ ตอน ๓๖ - ๓๘ และเรื่องความ
นึกเห็นเป็นมโนภาพ ตอน ๒๐)

ต่อมา เมื่อมนุษย์รวมกันเป็นสังคม
เกิดเป็นประเทศชาติต่าง ๆ ขึ้นแล้ว ดังชาติ
มีความเจริญรู้จักใช้หนังสือ ซึ่งเป็นเครื่อง
หมายขีดเขียนแทนเสียงพูด ก็สามารถถ่ายคำ
พูดลงเป็นตัวหนังสือ เกิดมีภาษาหนังสือคู่
กับภาษาพูดขึ้น ภาษาพูดติดกับภาษาหนังสือ
ก็ภาษาพูดเป็นคำพูดตามธรรมชาติ ซึ่งเรา
ใช้พูดจากันเป็นปกติ นึกว่าจะพูดอย่างไร
ใดก็พูดออกมาอย่างนั้น ไม่ได้ระมัดระวัง
ถ้อยคำให้เป็นระเบียบ ส่วนภาษาหนังสือเมื่

เขียนให้เหมือนภาษาพูด แต่ต้องระวังให้
หน่อย เลือกรวบรวมถ้อยคำที่สุภาพเรียบร้อย
ไม่เป็นคำขาด ๆ ด่วน ๆ ซ้ำ ๆ ซาก ๆ ไม่เป็น
คำหยาบคายหรือเป็นคำตลาดเกิน ความพอดี
ไป และเรียงลำดับคำให้ถูกต้องกันแท้จริง
ของภาษาที่ใช้ ภาษาหนังสือที่ดี คือมีถ้อย
คำเรียบ ๆ ง่าย ๆ พอดีพองาม เหมาะแก่
เรื่องที่กล่าว ถ้าเปรียบภาษาหนังสือที่ดีก็
เหมือนคนแต่งตัวเรียบร้อยสะอาดหมดจด
ไม่แต่งตัวด้วยเครื่องประดับไม่ได้รูปทรง
ขาด ๆ ด่วน ๆ สกปรกรุงรัง หรือเป็นต้นดูขาด
เกินความพอดีไป

ภาษาหนังสือที่เหมือนภาษาพูด มี ๒
อย่าง คือ

๑ - ภาษาหนังสือตามธรรมชาติ เพ่งแต่
เอาข้อความตรงไปตรงมา ให้ชัดถ้อยกระทง
ความ เพื่อผู้อ่านและผู้ฟังเข้าใจได้ง่าย
และเร็ว

๒ - ภาษาหนังสือแห่งอารมณ์สะเทือน
ใจ เพ่งแต่ความไพเราะของเสียงและความ
เหมาะเจาะแห่งความหมายในถ้อยคำ เพื่อ
ผู้อ่านและผู้ฟังรู้สึกนึกเห็น เป็นภาพขึ้นในใจ
หรือทำให้เข้าประทับใจผู้อ่านและผู้ฟัง ให้
เกิดเป็นอารมณ์สะเทือนใจ ตรงกับที่ผู้แต่ง
รู้สึกมาก่อน

๒ - กาพย์กลอน

ภาษาหนึ่งคือไม่ว่าเป็นภาษาตามธรรมดาหรือเป็นภาษาแห่งอารมณ์สะท้อนใจ แต่งได้เป็น ๒ ทาง ทางหนึ่งแต่งเป็นความเรียง คือแต่งเหมือนเราพูดจาหรืออธิบายเรื่องอะไรให้ใครฟัง แต่ระวังใช้ถ้อยคำให้เรียบร้อย มุ่งกล่าวเอาประโยชน์ความเข้าใจตรงไปตรงมา อีกทางหนึ่งแต่งเป็นคำกลอน คำกลอนในบทกวีใช้อย่างกว้างๆ หมายถึงแต่งตามแบบที่วางเป็นกำหนดรูปขึ้นไว้ เมื่ออ่านออกมามีจังหวะไพเราะกว่าแต่งเป็นความเรียง เพราะมีเสียงไปกลิ้งไปทางทำนองเพลง

ทำนองเพลงได้แก่เสียงสูงต่ำมีจังหวะ จังหวะในที่นี้ไม่ได้หมายถึงจังหวะตามธรรมดา ที่ภาษาอังกฤษเรียกว่า beat เช่นเราตบมือหรือตเคาะระเคาะไม้ เป็นเสียงเดียวซ้ำๆ ต่อกันไป อย่างนี้เป็นจังหวะธรรมดา แต่จังหวะที่เป็นทำนองเพลง หมายถึงเสียงสั้นยาวหรือเสียงหนักเบา ซึ่งเปล่งออกมาเป็นจังหวะได้ระเบียบเป็นตอนๆ ฟังเพราะหู เช่นเสียงหนึ่งดังกว่าอีกเสียงหนึ่ง หรือเสียงหนึ่งยาวกว่าอีกเสียงหนึ่ง ก็เป็นจังหวะ ทำนองเพลงได้ เพราะมีเสียงดังเสียงไม่เท่า หรือไม่ซ้ำกัน จังหวะอย่างของกลอนเรียกว่า rhythm คือ จังหวะมีดังของเสียง

เปรียบเหมือนกระแสน้ำไหลค้องลมพัดเหินเป็นริ้วๆ สั้นบ้างยาวบ้าง หรือใหญ่บ้างเล็กบ้างเลื่อนไหลเด่นได้กันไปเป็นตอนๆ ได้ระเบียบเป็นจังหวะกันไป ลักษณะของน้ำไหลและลักษณะของเสียงที่เด่นไปในอากาศ มีอาการเป็นอย่างเดียวกัน ต่างกันเพียงน้ำไหลเป็นริ้วๆ เห็นได้ด้วยตา และเสียงเด่นไปในอากาศเป็นคลื่นเสียงยินได้ด้วยหู จังหวะดังตาหวาน เมื่อบินเสียงสูงต่ำเป็นเสียงวรรณยุกต์ เรียกเป็นคำเฉพาะของภาษาคันตรวาระดับเสียง (pitch) เข้าไปประกอบอยู่ด้วย ก็เกิดเป็นเสียงมีทำนองเพลงขึ้น เรียกในภาษาอังกฤษว่า melody หรือ tune.

ระหว่างความเรียงกับคำกลอน ตามต้นนิษฐาของนักปราชญ์ชาวตะวันตก เห็นว่าคำกลอนมีมาก่อน ความเรียงเป็นทำนองเดียวกับมนุษย์ร้องเพลงก่อนรู้จักพูด และพูดเป็นภาษาแห่งอารมณ์สะท้อนใจก่อนพูดเป็นภาษาตามธรรมดา คำกลอนเป็นถ้อยคำที่เอามาเรียงกันเป็นรูปตามแบบ ให้มีเสียงไพเราะสลับอารมณ์ผู้อ่านและผู้ฟัง เหตุด้วยมีเสียงเป็นจังหวะดังๆ แต่ยังมีเสียงดังมีดังกันด้วยในกลอนตามแบบ กระทำให้จำง่าย และอาจบังเกิดอารมณ์สะท้อนใจได้ดีกว่าแต่งเป็นความเรียง

ก่อนนี้เมื่อมนุษย์ยังไม่รู้จักใช้หนังสือ ถ้ามึงใดกระทบกระเทือนใจ กระทำให้เกิด

ความรู้สึกนึกคิดเบิกบานใจ รู้สึกเต็มตนใจ
รู้สึกเศร้าคับแค้นใจ หรือรู้สึกอะไรซึ่งทำ
ให้มีความสุขไม่เป็นปกติ และเฉยอยู่ไม่ได้
ก็มักเปลี่ยนแปลงให้ปรากฏออกมาตามอารมณ์
ความรู้สึกนั้น ๆ ครั้นพูดไปแล้ว ก็เปล่ง
เสียงออกมาเป็นคำพูด เป็นเสียงมีสูงต่ำ
และหนักเบาต่างยาวผิดกว่าเสียงพูดตามปกติ
ถ้าระบายความรู้สึกที่มีอยู่ให้ออกมาเสียได้
ก็โล่งใจสบายใจ ดังเกิดได้จากเสียงพูด
เมื่อโกรธ รัก เศร้า หรือสงสาร จะรู้สึกว่า
เป็นเสียงผิดปกติกว่าเสียงพูดตามธรรมดา
เห็นได้ง่ายเมื่อเขาทะเลาะกัน หรือเมื่อเขา
แสดงความรักนอใจกัน ถ้าพูดออกมาไม่
ผิดปกติ ก็ไม่ใช่ทะเลาะกันหรือนอใจกัน

ในคัมภีร์รามายณะซึ่งเป็นบ่อเกิดของ
เรื่องรามเกียรติ์ กล่าวว่า ฤษีวาลมิกิ ผู้
แต่งเรื่องรามายณะ เห็นนกกระเรียนต้องตัว
ผิวเมื่อยขณะเคี้ยวคักกันอยู่ ถูกพรานยิงตัวผู้
ตาย ฤษีวาลมิกิเห็นแล้วรู้สึกถึงเวรชดชใจ
เปล่งเป็นอุทานออกมาด้วยอารมณ์สะเทือน
ใจโดยไม่รู้สึกตัว เป็นเสียงโอดครวญมี
จังหวะดังอย่างไฟเราะ ฤษีวาลมิกิรู้สึก
ประหลาดใจกล่าวขานว่า “อะไรหนอ ที่เรา
เปล่งเป็นเสียงออกมา” ภายหลังฤษีวาลมิกิ
จึงรู้ว่า นกคือที่เรียกว่ากาพย์

เรื่องนี้จะมาเพื่อความจริงเพียงไรช่าง
เถิด แต่มีความสำคัญอย่างหนึ่งว่า ข้อ
ความที่กล่าวออกมาด้วยอารมณ์สะเทือนใจ
มีถ้อยคำอันประกอบด้วยเสียงเป็นทำนองอัน
ไพเราะ และมีความหมายงดงามทำให้รู้สึก
จับใจ ภาษาชั้นดังกล่าวเรียกว่ากาพย์ หนึ่ง-
คือกาพย์ยทรรค์ ของอาจารย์ทนต์ อันเป็น
คำร่ำว่าด้วยเรื่องกาพย์ กล่าวว่า “ร่างกาย
ของกาพย์นั้น จักค้อยเพียงลำอย่างเท่า
นั้น คือ คทัญมู (ร้อยแก้ว) ปทัญมู (คำ-
ฉันท์) และมิตรมู (ของผะตม)” (๑) คำ
ว่ากาพย์ตามทักดาจน หมายความว่าแต่ง
เป็นร้อยแก้วก็ได้ แต่งเป็นคำฉันท์ก็ได้
หรือแต่งเป็นร้อยแก้วและคำฉันท์ผะตมกัน
ก็ได้ ในที่นี้จะสังเกตว่า คทัญมู ผู้แปลให้คำ
แปลไว้ในวงเล็บว่าร้อยแก้ว ไม่ใช่ข้อความ
เรียง เพราะร้อยแก้วและความเรียงมี
ลักษณะไม่เหมือนกัน

เท่าที่กล่าวมา จะเห็นว่าหนังสือแต่ง
เป็นภาษาแห่งอารมณ์สะเทือนใจ ถ้าแต่งมี
เสียงเป็นจังหวะดังอย่างไฟเราะ และมีความ
หมายงดงามทำให้เกิดความรู้สึกเป็นที่
กระตือรือร้น ท่านเรียกว่ากาพย์ กาพย์นั้นเมื่อ
แต่งเป็นความเรียงเรียกว่าร้อยแก้ว เมื่อ
แต่งเป็นคำกลอนเรียกว่าคำฉันท์ แต่โดย

(๑) คำแปลของพรหมณ์ ป.ส. ศาสตรี

เหตุที่หนังสือต้นสังกัด ถ้าไม่ใช่หนังสือ
คำราชาการซึ่งแต่งเป็นความเรียงแล้ว ก็
แต่งเป็นคำฉันทาทะหนึ่ง เพื่อประโยชน์
ให้ฟังเพราะจะได้ให้ง่าย เมื่อหนังสือเรื่อง
ต่างๆที่ไม่ใช่หนังสือคำรามก็แต่งเป็นคำฉันท
จึงทำให้ความหมายของคำกวีคำพจน์แคบเข้า
เป็นหมายความว่าแต่งฉันท ถ้าแต่งเป็น
ความเรียงก็จะแต่งให้ได้อย่างไร ก็ไม่ใช่
แต่งเป็นกาพย์ แท้จริงจะแต่งเป็นความเรียง
หรือแต่งเป็นฉันท ถ้ามุ่งไปในทางอารมณ์
สะท้อนใจ ก็เป็นกาพย์ทงหนึ่ง ถ้าแต่งเป็น
คำรา หรือแต่งตรงไปตรงมา ไม่มีอารมณ์
สะท้อนใจ ถึงแต่งเป็นคำฉันทก็ไม่เป็นกาพย์
เป็นแต่ภาษาตามธรรมดาเท่านั้น

ภาษา อักษร เรียกว่า หนังสือ แต่งขึ้น
เพราะแสดงความรู้สึกเป็นอารมณ์สะท้อนใจ
ว่า poetry ถ้าการแต่งเป็นถ้อยคำออกมา
มีจังหวะฉันทและมีความหมายตรงกับใจผู้อ่าน
และผู้ฟังให้รู้สึกดีประทับใจ เรียกว่า
poetry ได้ทั้งนั้น ไม่จำกัดว่าต้องแต่งเป็น
ความเรียง (prose) หรือแต่งเป็น คำฉันท
(verse) poetry นั้นจึงตรงกับคำกวีคำพจน์ใน
ภาษาต้นสังกัด แต่โดยเหตุที่หนังสือแต่
ก่อนที่ไม่ใช่หนังสือคำรา แต่งเป็น verse หรือ
เป็นคำฉันทส่วนมาก คำว่า poetry จึงมีความ
หมายแคบ หมายเฉพาะหนังสือที่แต่งเป็น

ฉันท เป็นทำนองเดียวกับคำกวีคำพจน์
ความหนึ่ง เพราะฉะนั้น poetry หรือกาพย์
จึงมีความหมายเป็นสองนัย เป็นอย่างกว้าง
และอย่างแคบ ดังอธิบายมา

หนังสือแต่งเป็นความเรียง แต่มิ
ลักษณะเป็น poetry คือ แต่งโดยเลือกสรร
ถ้อยคำแสดงออกมาให้มีความไพเราะสละ
สลวย รู้สึกเป็นที่จับใจผู้อ่านผู้ฟัง ภาษาแต่ง
อย่างนี้เรียกว่า prose-poem หรือ poetical
prose เทียบได้กับคำ คหยม ในตำรากาถยา
ทรวศ์ ของต้นสังกัด หรือคำว่าร้อยแก้วใน
ภาษาไทย

๓ - ร้อยแก้ว

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา
ดำรงราชานุภาพ ทรงเป็นบัณฑิตอธิบาย
ความหมายของคำว่าร้อยแก้ว ไว้ดังนี้

“ดังเกิดคดีจากรัก ถ้าเป็นภาษาไทย
ก็ใช้ตัวอักษรภาษานาน ยกตัวอย่างดังจากรัก
ของพระมหาธรรมราชาที่ ๓ ทำ ๒ หดัก ความ
อย่างเดียวกัน เป็นภาษาไทยจากรักด้วยอักษร
ไทยหดักหนึ่ง เป็นภาษาเขมรจากรักด้วยอักษร
ขอมหดักหนึ่ง แม้จากรักของพระมหาธรรม
สังฆราช แต่เป็นภาษาบาลี จากรักด้วย
ตัวอักษรขอม ที่จากรักภาษาอื่นด้วยตัว
อักษรไทย หรือจากรักภาษาไทยด้วยตัวอักษร

ภาษาอันห้ามไม่ หนังสือเขียนของเก่าแก่
เช่นนั้น จึงมีข้อตำหนิเรียกกระบวนเขียน
หนังสือขอมกับภาษาไทยเมื่อเขียนปนกันเป็น
สองอย่าง อย่างหนึ่งเรียกว่าร้อยแก้ว เป็น
หนังสือชนิดซึ่งอรรถภาษาขาดกับแปลเป็น
ภาษาไทย เขียนลำดับวรรคกัน ยกตัวอย่าง
ดังหนังสือมหาชาติคำหลวง อรรถภาษา
ขาดเขียนด้วยตัวอักษรขอม คำแปลเป็น
ภาษาไทยลำดับกันไป จึงเรียกว่าร้อยแก้ว
เปรียบเหมือนเขาแก้วหลายอย่าง ร้อยเป็น
สายเดียวกัน อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าแปล
ร้อยนั้น คือหนังสือเป็นคำแปลพระธรรม
เขียนเป็นภาษาไทยด้วยตัวหนังสือขอมคำ-
หรับพระเทศน์ เห็นจะเป็นเพราะพระภิกษุอ่าน
หนังสือขอม คงดีกว่าหนังสือไทย หนังสือ
เทศน์ในคัมภีร์दान จึงเรียกว่าแปลร้อย
ทองน

ถ้าสังเกตหนังสือที่แต่งเป็นร้อยแก้ว
ตามพระอธิบายข้างบนนี้ จะเห็นว่าไม่ได้
แต่งเป็นความเรียงตามธรรมดา แต่เป็น
ความเรียงมีถ้อยคำสดดัดด้วยเลือกคัดมา
ได้ แดงมีคำสัมผัสกันในบางแห่งเกือบจะ
เป็นอย่างไรยาว แม้ยาวเอง ถ้าไม่
ได้วางสัมผัสเป็นแบบบังคับขึ้นไว้ ก็ไม่ผิด
กับแต่งเป็นร้อยแก้วมากนัก ถ้าท่านอ่าน
หนังสือเช่นพระปฐมสมโพธิหรือเรื่องรามเกียรติ์

ท่านออกเสียงอ่านให้เป็นทำนองได้ ผิด
กว่าอ่านเรื่องความเรียงตามธรรมดา เช่น
หนังสือคำราเป็นต้น ซึ่งจะอ่านให้เป็นทำ
นองเหมือนอ่านเรื่องรามเกียรติ์ไม่ได้สะดวก นี่
เป็นประการหนึ่งแห่งความแตกต่างระหว่าง
ร้อยแก้วกับความเรียง หนังสือของเก่าแต่ง
เป็นร้อยแก้วมีลักษณะเป็นอย่างไรท่าน ทง
คำว่าร้อยแก้วเอง ก็บอกอยู่ในตัวว่าเป็นดัง
เขาแก้วหรือถ้อยคำที่เลือกคัดได้ มา
ร้อยกันให้ฟังไพเราะ เป็นพยานให้เห็นอยู่
ว่า ร้อยแก้วเดิมหมายถึงหนังสือแต่งเป็น
อย่างที่เรียกในภาษาอังกฤษว่า prose-poem
หรือเป็นคำกาพย์ชนิด คุญม ในตำรากาพย์
ของสันตฤฎหาใช้แต่งเป็นความเรียงตาม
ธรรมดาไม่

หนังสือซึ่งแต่งเป็นความเรียงไม่ได้แต่ง
เป็นกาพย์ ในภาษาสันตฤฎหาไม่มีชื่อเรียก
โดยเฉพาะ ถ้าจะเรียกก็เรียกเป็นคำสด
หรือเป็นหนังสือคำราหรือข้อความรู้ไป นี้แสดง
ว่า หนังสือที่แต่งขึ้นแต่เดิมนอกจากเป็น
คำสดหรือคำราแล้ว แต่งเป็นกาพย์ทั้งนั้น
ถ้าถึงภาษาไทย ดูก็จะเห็นทำนองเดียวกัน
คือไม่มีชื่อเรียกหนังสือที่แต่งเป็นความเรียง
ถ้าจะเรียกก็เรียกเป็นคำรา เช่นคำรายา
คำราหมอดู หรือไม่ก็เรียกว่าหนังสือ เช่น
หนังสือเทศน์ หนังสือพระ หนังสือกฎหมาย

หรือออกอย่างหนึ่งเรียกเอาตามชื่อของหนังสือ
นั้น เช่นหนังสือจินตามณี หนังสือไตรภูมิ
เป็นคน ถ้าหนังสือนั้นแต่งเป็นคำกลอน จึง
บอกต่อไปว่าคำกลอน เช่น คำร่ายคำกลอน
อย่างนั้นเป็นคน เพราะฉะนั้นคำว่าความเรียง
จึงเป็นคำคิดใช้ขึ้นใหม่ แต่เดิมยังไม่ใช้
และจะเป็นคำใช้กับเรื่องหนังสือซึ่งเดิม
แต่งเป็นคำกลอนอยู่ก่อนแล้ว แต่นำเอามา
แต่งใหม่เป็นความเรียง จึงได้เรียกชื่อว่า
อย่างนั้น

หนังสือแต่งเป็นความเรียง มาเรียกว่า
เป็นหนังสือร้อยแก้วกันจะเนื่องมาแต่เหตุ
เมื่อเกิดมคพมพหนังสือไทยขึ้น หนังสือไทย
หมวดอักษรขอมปนอยู่ด้วย ซึ่งเรียกมาแต่
เดิมว่าร้อยแก้ว เมื่อนำมาคพมพ กัดพมพ
ได้แต่ตัวอักษรไทย ส่วนที่จะคพมพตัวอักษร
ขอมไปด้วยย่อมคิดขัดเพราะไม่สะดวก ด้วย
ตัวอักษรขอมมีพยัญชนะเป็นตัวซ้อน และไม่
มีตัวพมพเป็นตัวขอม อรรถภาษบาตซึ่งเคย
เขียนจารลงในใบลานเป็นตัวขอม เมื่อจำ
เป็นคตพมพขึ้น ต้องเปลี่ยนเป็นตัวอักษร
ไทยด้วย แต่ยังไม่เรียกหนังสือความเรียง
ชนิดนี้ว่าร้อยแก้วอยู่ ครั้นเมื่อเกิดหนังสือ
ความเรียงเป็นเรื่องต่าง ๆ นอกจากประเภท
ที่กล่าวมาข้างต้น เช่นหนังสือพระราชนิพนธ์
พงศาวดาร หนังสือที่เรียกกันว่าพงศาวดาร

จีน ตลอดจนหนังสืออ่านเล่นที่เรียกกันสมัย
นั้นว่านวนิยาย จึงเรียกหนังสือความเรียง
เหล่านี้ว่าร้อยแก้วด้วย ดังจะเห็นได้จากคำ
อธิบายในปทานุกรมภาษาไทยของกระทรวง
ศึกษาธิการว่า “ร้อยแก้ว (คือ) ถ้อยคำที่
เรียงไปตามคำพูด ไม่ใช่คำประพันธ์”

มีหนังสือแบบสอนอ่านของกระทรวง
ศึกษาธิการอยู่ชุดหนึ่ง ซึ่งแต่ก่อนเรียกว่า
“แบบสอนอ่านจินตกรรมวันพินธุ” ภายหลัง
เปลี่ยนเป็นเรียกว่า “แบบสอนอ่านกวันพินธุ”
บ้าง “หนังสืออ่านกวันพินธุ” บ้าง ดังเกิด
ข้อความในคำนำซึ่งมีอยู่ในหนังสือเหล่านี้
ว่า “เพราะเป็นหนังสือที่ทานกันแต่ก่อน ได้
ร้อยกรองไว้ด้วยถ้อยคำอันไพเราะ” ถ้าดู
คำว่ากวันพินธุในหนังสือปทานุกรม อธิบาย
ว่า “คำประพันธ์ที่นักปราชญ์แต่ง” และ
อธิบายคำประพันธ์ไว้ว่า “คำร้อยกรองเช่น
คำโคลงฉันทกาพย์กลอน” เป็นอันว่าคำ
ประพันธ์หมายถึงคำกลอนทั่วไป ซึ่งผู้แต่ง
เป็นนักปราชญ์หรือไม่ใช่ นักปราชญ์ ก็เรียก
ว่าคำประพันธ์ได้ ถ้าเป็นคำของนักปราชญ์
เรียกว่าจินตกรรมวันพินธุ หรือกวันพินธุ แต่ใน
หนังสือแบบสอนอ่านเหล่านี้ ส่วนมากแต่ง
เป็นคำโคลงฉันทกาพย์กลอน หรือเรียกเป็น
อย่างรวม ๆ ว่าคำกลอน แต่ที่แต่งเป็นความ
เรียงก็มี เช่นเรื่องดำนกกและเรื่องราชาธิราช

เมื่อคำอธิบายที่มิได้ในคำนำกล่าวไว้แห่ง
หนึ่งว่า “เป็นหนังสือมีโวหารกล้า และ
ถ้อยคำรุนแรงอย่างดุดัน” จึงเกิดความ
คิดของท่านผู้เป็นต้นคิดได้ว่า ท้ายให้
หนังสืออย่างนั้นเป็นแบบเรียนสอนอ่าน ก็
เพื่อให้ได้อ่านหนังสือที่แต่งดี ไม่ว่าหนังสือ
นั้นจะแต่งเป็นความเรียงหรือเป็นกลอน และ
ให้สรุปรวมว่าหนังสือกลอนนั้น

แท้จริงหนังสือเหล่านั้น ถ้าเรียกเป็นคำ
สั้นก็ถูกก็เบ็นหนังสือกาพย์นั่นเอง และผู้ที่
แต่งหนังสือเหล่านั้น ท่านเรียกว่ากวี คือผู้แต่ง
กาพย์ ผู้เป็นกวีย่อมเป็นนักปราชญ์มีความ
คิดลึกซึ้งจึงสามารถแต่งหนังสือให้จับใจคน
อ่านคนฟังได้ โดยเหตุที่คำว่ากาพย์ในภาษา
ไทยมีความหมายแคบกว่าของเดิมในภาษา
สันสกฤต เพราะหมายถึงแต่งกลอนจำพวก
หนังสือที่กำหนดแบบไว้แล้ว จึงยกเรียก
เสียใหม่ว่ากวีนิพนธ์ ให้กิน ความถึงคำร้อย
แก้ว ด้วยรู้สึกว่าเป็นที่ เพราะฉะนั้นใน
หนังสือเรียน จะใช้คำกวีนิพนธ์ มีความหมาย

เท่ากับคำกาพย์ในภาษาสันสกฤต หรือคำ
poetry ในภาษาอังกฤษ อย่าง ความหมาย
กว้าง ถ้ากวีนิพนธ์แต่งเป็นความเรียง จะ
เรียกว่าร้อยแก้ว (prose - poem) ถ้าแต่งเป็น
แบบตามรูปทมิเป็นกำหนดไว้ จะเรียกว่า
คำกลอน เทียบกับคำฉันทในภาษาสันสกฤต
หรือ verse ในภาษาอังกฤษ ส่วนหนังสือแต่ง
ตามธรรมดา ถ้าแต่งเป็นความเรียง ก็จะ
เรียกเป็นความเรียง (prose) คงเดิม ถ้าแต่ง
เป็นกลอน ก็เรียกว่าคำกลอนเหมือนกัน แต่
ไม่ใช่คำกลอนซึ่งเป็นกวีนิพนธ์

รวมความ ภาษาหนังสือมี ๒ อย่าง คือ
ภาษาตามธรรมดาและภาษาแห่งอารมณ์
สะเทือนใจ ภาษาตามธรรมดาแต่งเป็นความ
เรียงหรือแต่งเป็นคำกลอนก็ได้ ภาษาแห่ง
อารมณ์สะเทือนใจแต่งเป็นร้อยแก้วหรือแต่ง
เป็นคำกลอนก็ได้ ผู้แต่งกลอนที่เป็นภาษา
ตามธรรมดา เรียกว่านักกลอน (Versifier)
ส่วนผู้แต่งกลอนเป็นภาษาแห่งอารมณ์
สะเทือนใจ เรียกว่ากวี (Poet)

เพลงยาวปฏิพากย์สังวาส

(ของเก่า)

[มีบันทึกฉบับดั้งของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชว่า กรมพระยาตากำรงราชานุภาพจดไว้ในหน้าต้นเพลงยาว
ชุดนี้ว่า เป็นเพลงยาวพระองค์เจ้าชาย (วังหลวง) เกยวพระองค์เจ้าหญิง (วังหน้า) ฝ่าย
หญิงไม่ปดใจด้วย (มีเค้าพระนามพระองค์หญิงจรัสจันทร์) เป็นเพลงยาวด้านวนชาย
๔ บท ด้านวนหญิง ๓ บท รวม ๗ บท]

บทที่ ๑

๑. คู่ภักดิ์ร่ายรำเนกอดนอนอักษรวิจิตร

จำลองใจมาในคราวประติพัทธ์
ด้วยแสงระทมกร่มทรวงดวงเด่นที่
ปองวิมตกลโฉมเป็นนิรันดร์
เลื่อมเหมือนหมายอัปสรในสุทัศน์
เราเทพไทยในภพแผ่นดินดิน
ชรอยกู่ศัลย์ได้สร้างแต่ปางหลัง
สลับชวาก็แต่กล่าวกลั่นระบือ
ไฉนดลโฉมบ้างก็ไกลสุดสายเนตร
ควรเป็นมั่นสุทัศน์ตามระบอบบรรพ
ไม่อาลัยถนอมในรณราช
เห็นเจ้าจิตต์จางใจอนาทร
อย่าถือใจเฉยเจ้าดวงวิมตโฉม
อันแรงรักหนักทรวงทรมาน
เชิญสุภาพรอันพิ้นน้อยน้อ
อย่าดูร้ายเรื่องรักชกประวิง

พูนดวงดีดั่งมีครดินทกัน
แต่หมายเทหอดรักหักกระเด็น
ไม่วายวันที่จะมั่งสวาค์เมิด
ครองสมบัติอยู่ในห้องครวได้เห็น
กรรมเพิ่นเชื่อนั้นให้ไกลมือ
นัยกรรมมั่งจึงไม่ควรประคองถือ
ไฉนชื่อเจ้าก็เพราะเสนารกรรม
แต่ดังเกิดแท่นางอัปสรสวรรค์
โยกระนั้นจึงองค์อมเรนทร
มาคตชาติในเทพอัปสร
เราจึงวอนมาด้วยมิตรจิตต์นาน
ไซ้จะตอบดวงโลมแต่ส่อสาร
ถ้าเมื่อนั้นอรุณได้จะเห็นจริง
อย่าเมินหมองหมางเฉยเจ้ายอดหญิง
วานอย่านิ่งสายสวามานกัน

ขอเชิญเขื่อนเกิดอย่าถือประยูรยศ
 เรื่องอิเหนาเจ้าวภาคย์ระบอบบวรพ์
 อันน้ำใจพิไรเช่นระเด่นร้าง
 เมตตาคอยอย่าให้ป่วยที่ฟปอง
 แต่พึงผดผิตพันด้าคะเรศ
 แรกท้อหุ้มคุมกถัศรชวาด
 แม้นทิวาสุริยาจำรัสแดง
 ด้วยเกรงสรวัยเจ้าวรธจะแปรปรวน
 รับแสงสุริยงที่ทรงกถด
 ครั้นแจ้งว่ายังไม่คิดผกาจวร
 อันอักษรกถอนดิชิตมาครน
 ว่านถึงสวสัดจจจเจียนแดง
 จะคุมแฝงแนบใบอยู่ฉนั้น
 ควรจะบานแบ่งสรวัยดัดบัน
 ขอเชิญโน้มน้อมกันให้เชยบัง
 แม้นมิเขื่อนเดือนปี่ท่วงทิวา
 จะเสื่อมเพศโกเมศเสียเปล่า ๆ
 อันโคตเคียวเราพลอยเปดียวใจวันท
 แต่ไม่มเือนรับขับหนุพน
 เอ็นคุด้วยอย่าให้ป่วยพยายาม
 ถ้ามิปราน้แท้ในทางสวาค
 แม้นท่วงเนินสวารเกินกำหนดไป

ก็ปรากฏว่าวงศ์พงศ์อะดัณ
 กุเรบันดาหากัศวรครอง
 ใจอย่าจางเลยจรวธารณอง
 อันหมายน้องเหมือนหนึ่งมาดประทุมมาดัย
 ในประเทศมุกฉินท้สรวณาน
 แต่ไม่หาญที่จะหักมาชฐวน
 ครั้นวันแวงเวียนก็ร่อนหทัยทวน
 จะหันทวนรศดลผกากร
 เว้นมระทคคอยดัดในชาวสมร
 ค่อยคดายร่อนเดี่ยวที่ร่อนอุทัยแวง
 ด้วยภักดีไซ้จะเสกสรวรแดง
 วานอย่าเหินท่วงให้เนิ่นไปนานวัน
 เห็นผิตที่ประทุเมศในสรวธวรศ
 เชิญรับขวัญเกิดทขวัญถนอมมา
 รักอย่าร้างเลยให้ส่มปรารณา
 เสียคายดวงบุษบาจะร่ววรธ
 จะเสื่อมเคศว่าเสียศรีสรวณุด
 ถึงปรากฏจะว่าเพชรวนเลอมงาม
 ไม่น่าช้นที่จะชฐออกถนาม
 เชิญประณามโน้มน้อมเสนห์ใน
 จงคัตขาดมาในกถอนพิณมัย
 จะถือใจว่าเจ้ารับไมตรีเชย ๆ

แต่อย่าริว่าเรื่องให้เคื่องกัน
 เป็นแต่เพศไซ้พันธุ์ธัญญะพงศ์
 ซึ่งพระทัยว่าไม่เช่นระเด่นประดา
 หึ่งไม่หาญว่าประมาณเหมือนโกเมศ
 ซึ่งว่าเกรงสุริยาจะมาพาน
 ไซ้มนทาคอยฟ้าจะฝากโฉม
 ถึงเกรงเดชสุริเยศเด่นทวี่
 ถ้าสุริยทรงเวรยงค์เยี่ยม
 ด้วยดัดบุษโบนัยจะพลอยอาย
 ซึ่งโกธุมห่อหุ้มไม่เค็ดอนคด
 ก็ตามเถิดอย่าประเจิดคำระบิด
 กถวชอกช้ำก้านกถับดอชของ
 แม้นไม่ระเหยเคยพุงจรงไป
 หึ่งคคความณอนนวดแสง
 ถ้าเรือนงามก็จระความด้วยเรือนท่า
 ก็เสียโฉมแต่เวรเย็นดลย
 ถึงหนนพนักไม่พาพยายาม
 อันเพชรรคนทไม่ม่งบารุงเรือน
 ด้วยคงศรีอยู่ไม่ม่งดลยมัว
 ถึงจะหมายระบายบาราชวด
 ซึ่งว่าพลอยเปลี่ยวพระทัยทในคำ
 ถ้าทรวณักษณแต่อย่าหักพระทัยคิด
 อย่าได้คอบเห็นไม่ชอบจริงจะจอม
 อันแต่งกถอนนก็พริ้นไม่สันทค
 ด้วยไซ้ปราชญ์เชอกรวอปราชาย
 หึ่งดลยหัดถักไม่จคทำนของเขยน

ไม่กระนั้นเหมือนอนิเหนาเขาวรา
 ด้วยไร้องค์ประตาระกาหตา
 เห็นยิ่งกว่าพันส่วนควรวาคาญ
 อย่าดังเกตุมุจดินที่ตรงณาน
 บัวจะบานแปรเพศวิมถมี
 ไม่ดอยพโยมย้อมดับทุกราน
 อันราคมีให้ช้องระคายกาย
 ถึงดอบเลียมก็ไมเี่ยมกถับชยาย
 ได้เห็นเช่นอยู่ยังดลยสุทธิน
 ว่าแต่ยศรีเกรงจะรวงโรยกระดินธุ์
 จะกถากถินมิให้รดปรากฏใคร
 ถ้าดวยหมองหายหอมจะหมายใน
 ก็แจ่มใจจะสุระกำจำ
 แม้นไว้เรือนแต่ไม่แจ่งกระจางชำ
 ดวยเรือนระยาแต่จะให้ยังโรงาม
 ด้วยเรือนหายน่าอนาถดลยทวาม
 เสนใจความเรือนดลยจ้งหมายมัว
 ไม่งามเหมือนเรือนมแต่ไม่ชัว
 ชยาดกถวอยู่แต่เพชรรเรือนระยา
 ก็สุญศรีเสียทรงไม่คงชำ
 นนอย่าว่าเคยไซ้การไม่วณครอม
 เชิญณินทแต่ก็เคยณอม
 เหมือนมอมพกตรจะให้มึราคาย
 คอยจะชัดเอาครระทะหาย
 จะหมายเอกนไม่ได้แต่เพียงศรี
 พงเริ่มเรือนรวิรางอักษรศรี

ทั้งโคตงเกล้าไม่สู้ต้องสดวกดี
แต่ภิญโญนี้ก็ไ้ไม่เทียมถ้อย
ไม่อำจกลาศให้ชยาคสดีตัว

ที่จะตคอบบทนนี้ยังกล้ว
เกรงบุญน้อยแล้วจะคอยยับหัว
ไม่รู้ทวจนถึงพินทุเอกโทเชย ฯ

๕๓ คำ

๑ เห็นดาร์ศรีศุภธ้อย
เด่นเด่นารดำเนากถอน
ชยาคยคัยอย่างรอน
หวาดประวิงใจวาม

อักษร
กล่าวคร้าม
รานชีพ
วากไ้หวนทรวง ฯ

[ยังมีอีก]

เคล็ดลับในการสร้างละคอนดึกดำบรรพ์

ของ
ธนิศ อยุธยา

ก่อนที่จะพูดถึงละคอนดึกดำบรรพ์ ขอกล่าวถึงคำว่า “ดึกดำบรรพ์” เสียก่อน คำว่า “ดึกดำ” นั้น ท่านอาจารย์ทางนิรุกติศาสตร์เคยสอนข้าพเจ้าว่า ถ้าพิจารณาตามทฤษฎีแห่งการกลายเสียง ก็น่าจะเป็นความเดียวกับคำว่า “ดึกดำ” เพราะตำแหน่งของอักษร - ด - ถ - และ - น - ดำรงตัว ย่อมเพี้ยนกันได้ เช่น ดงดก กับ ดงถก, ดึกดำ กับ ถึกดำ และเดือนดับ กับ เดือนถับ ส่วนคำว่า บรรพ์ นั้น น่าจะมาจากศัพท์-บาลี-สันสกฤต คือ ปพฺพ - ปุพฺพ - หรือ ปฺรพ ซึ่งแปลว่า ระยะ หรือ กาลเวลาที่กำหนด, แปลว่า กาลก่อน, ว่าเบื้องตน, ว่าที่แรก เมื่อรวมคำเข้าด้วยกันเป็น “ดึกดำบรรพ์” ก็น่าจะแปลได้ว่า (เรื่อง) เก่าแก่นันมีมาแต่กาลก่อนดึกดำ หรืออย่างทีกล่าวไว้ในเบื้องต้นหนึ่งคือพระมาลัยกลอนสดุดว่า “ในกาลอันดับดับพันไปแต่อดีตปางก่อน” กระนั้น ที่นำเอาคำ “ดึกดำบรรพ์” มาใช้เป็นคำเรียกชื่อการละเล่นนั้น ชนเดิมก็เห็นจะหมายความว่า เล่นเรื่องเก่าเรื่องเก่า ปรากฏในหนังสือเก่า

เท่าที่ทราบมีอยู่สองแห่ง คือ ในกฎมนเฑียรบาลของเก่า ตอนกล่าวถึงพระราชพิธีอินทราภิเษกว่ามี “ชัคนาดึกดำบรรพ์” และในพระราชพงศาวดาร (ฉบับหอจดหมายเหตุฯ) ก็ว่า สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ กรุงศรีอยุธยาทรง “ประพฤติการเบญจเพด พระองค์ท่านแต่ให้เล่นการดึกดำบรรพ์” ซึ่งสันนิษฐานกันว่าเป็นต้นเหตุของนาฏศิลป์แบบฉบับของไทยชนิดหนึ่ง คือ โขน ในปัจจุบันนี้ และดูเหมือนในชั้นแรกๆพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงเรียกโขนว่า ละคอนดึกดำบรรพ์ มาแต่แต่ทรงตั้ง “โขนสโมสรเล่น” ขึ้นเมื่อครั้งเสด็จดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ซึ่งคนแก่คนเฒ่าในบัดนี้ยังมีผู้รู้จักและเรียกกันว่า “โขนพระบรม” หรือ “โขนสมเด็จพระบรม” แต่เรื่องประวัติของคำว่า “โขน” เป็นเรื่องที่จะต้องพูดกันมากและยืดยาว ข้าพเจ้าจะขอนำไปกล่าวในโอกาสอื่น ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะละคอนดึกดำบรรพ์

ละคอนดึกดำบรรพ์ มกาเนตชนเมอราว
 ๕๐ ปีมาแล้ว ณ บ้านท่านเจ้าพระยาเทเวศร์-
 วงษ์วิวัฒน์ ตั้งอยู่ระหว่างถนนอัษฎางค์ กับ
 ถนนบ้านหม้อ แถวโรงหนังบ้านหม้อเดี๋ยวนี้
 ได้เริ่มเล่นเป็นครั้งแรก ณ โรงละคอนซึ่งท่าน
 เจ้าพระยาเทเวศร์วงษ์วิวัฒน์ ได้สร้างขึ้นใน
 บ้านของท่าน และเรียกชื่อว่า “โรงละคอน
 ดึกดำบรรพ์” โดยที่ท่านมีความประสงค์จะ
 จะใช้คำว่า “ดึกดำบรรพ์” นี้ ให้เป็นชื่อคณะ
 ละคอนของท่าน เพราะในระยะเวลาวันสมัย
 ก็นั้น ก็มีละคอนอยู่หลายคณะ เท่าที่ทราบ
 มาก็คือคณะของพระยาเพชรบูรณ์ (กร คอ
 มาเป็นพระยาจักรีราช) ซึ่งเล่นเป็นตลก
 แต่เดิมตั้งโรงอยู่ถนนพารุท ตอนใกล้สี่แยก
 บ้านหม้อ แถวศาลาพั้งขรรพบ้านหม้อ แต่
 ค่อย้ายไปตั้งอยู่หน้าวัดราชนัคดา ระหว่าง
 กำแพงเมืองกับตลาดทองโอง่าง และคณะ
 ของท่านเลื่อนฤทธิ์ ซึ่งเป็นคณะละคอนเดิม
 ของท่านเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง เมื่อ
 ท่านถึงแก่พิราลัยแล้ว นายบุญชัย มหินทร คือ
 จมื่นไวยวรนาถ ผู้บุตร ได้รับมรดกละคอน
 ควบคุมต่อมา ภายหลังแตกคณะจากนาย
 บุญชัย มหินทร มาอยู่ในความอุปการะและ
 ความอำนวยความสะดวกของท่านเลื่อนฤทธิ์ ตั้งโรง
 อยู่ ณ เวทีท่านเลื่อนฤทธิ์ คิดไปทางถนนสำ-

เพ่ง กับอีกคณะหนึ่ง คือ ละคอนของหม่อม
 ค่วน^(๑) ในกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ซึ่ง
 เป็นต้นกำเนิดของละคอน “แบบปรีดาตย์”
 แต่ดูเหมือนในเวลานั้น จะยังไม่ได้สร้างโรง
 ละคอนของตนเองขึ้นเป็นที่เล่น ต้องเที่ยว
 เล่นให้คนดูที่โรงละคอนของคนอื่น เช่น ที่
 โรงละคอนดึกดำบรรพ์ของท่านเจ้าพระยาเท-
 เวศร์ ๖ บ้าง ที่โรงติเกของพระยาเพชร-
 บูรณ์บ้าง แต่ดูเหมือนคณะละคอนแต่ละ
 คณะที่กล่าวถึงนี้ ต่างก็ประกวดประชัน
 ประชันแข่งกันอยู่ และก็มีบางที่บางคณะถ่ม
 เข้าหากัน เมื่อเกิดประชันขึ้นแข่งกันขึ้นเช่น
 นั้น ประชาชนก็พากันชอบดูโรงละคอนมาก ๆ
 เพราะเท่ากับได้รับความสนุกสนานถึงใจถึงตบ
 คือ มีเรื่องน่าขบขันที่จะชวนมาเล่า ถ้าผิด
 พังไปก็ขอประทานอภัย คือ จะเนื่องมาจาก
 เหตุการณ์ หรือวิชาเล่น, วิชาแต่ง และบท
 บาทแตกต่างกันอย่างไรไม่ทราบได้ พวก
 คณะละคอนดึกดำบรรพ์ของท่านเจ้าพระยาเท-
 เวศร์ ๖ พากันเรียกละคอนของท่านเลื่อนฤทธิ์
 ว่า “ละคอนขี้ขี้” กล่าวกันว่า ที่ละคอนของ
 ท่านเลื่อนฤทธิ์ถูกขนานนามเช่นนั้นเป็นเหตุให้
 เกิดผล ทำให้ประชาชนชั้นเจ้านายขุนนาง
 และพวก “ผู้ดี” ไม่ไปดูละคอนของท่านเลื่อน
 ฤทธิ์ ด้วยคงจะกระดากใจ หรือเกรงใคร

(๑) หม่อมหลวงค่วน วรพรณ นามสกุลเดิม มนตรีกุล ณ อยุธยา เป็นบุตร ม.ร.ว. ตาบ บุตรหม่อม
 เจ้าเบน ในกรมหลวงพิทักษ์มนตรี.

เขาจะว่าได้ว่าชอบคุณละคอนวิชา ทำให้คณะ
ของท่านเดือนฤทธิ์ รายได้ตกต่ำและขาดผล
ประโยชน์ที่เคยได้ไป บังเอิญคราวหนึ่ง
สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงโปรดให้หาคณะ
ละคอนของท่านเดือนฤทธิ์ เข้าไปเล่นถวาย
ที่พระราชวังสวนกุหลาบครั้งหนึ่ง ซึ่งท่านเดือน
ฤทธิ์ว่ากันว่า เท่ากับโปรดบด้อยให้เป็นไทย
แต่คนมาพวก “ผิด” ก็ถ่มนิมไปดูละคอน
ของท่านเดือนฤทธิ์อีก คงจะเป็นเพราะ
ถ่มเห็นกันจนว่า จะว่าละคอนชั่วยังไร
ได้ แต่ในหลวงยังโปรดให้หาเข้าไปเล่น
ถวายให้ทอดพระเนตร เรื่องนี้ก็มีต่อ
ไปอีก กล่าวคือ ปรากฏว่า มีคนกลาง
คงจะชักชวนหรืออยากจะเพิ่มความสนุกให้
ครั้นเครื่องขบหรืออย่างไรไม่ทราบ แล้วยัง
ปลดอมลายมือท่านเดือนฤทธิ์ทั้งไปรษณีย์ไปทำ
หายเสียในกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ก็
เป็นอันได้ผลล้มเลิกของผู้ปลดอม เพราะคราว
นี้ต่างฝ่ายต่างเข่นกันเป็นการใหญ่อีกพักหนึ่ง
แต่ได้ว่าถึงกับแต่งเรื่องขึ้นเล่นละคอนว่ากัน
ซึ่งความจริงนั้นก็ดูน่าสนุก และตัวละคอนเอง
ก็ปรากฏว่าถูกแต่คณะประมุขตัวสำคัญ
แย่งกันไปแย่งกันมา ทำให้ตัวละคอนและ
นักร้องนักดนตรีรับพาทย์ได้ราคาค่าแรงแพง
จนกว่าเก่าอีก คงจะไม่ผิดอะไรกับเคยวัน

ข้าพเจ้าออกนอกเรื่องไปหน่อย แต่ก็

เพื่อจะเดาให้ทราบ ว่า โดยเหตุที่สมัยนั้น
มีคณะละคอนอยู่หลายคณะเหมือนกัน ท่าน
เจ้าพระยาเทเวศร์จึงตั้งชื่อคณะละคอนของ
ท่านว่า “ดึกดำบรรพ์” แต่ประจวบกับ
ละคอนของท่านได้ปรับปรุงนาฏศิลป์เป็นอย่าง
ใหม่ คนทั้งหลายจึงนำเอาชื่อคณะไปเรียก
เป็นชื่อชนิดของละคอนที่เล่นอย่างนั้นเสียว่า
“ละคอนดึกดำบรรพ์” เหมือนอย่างที่เรา
แยกประเภทชื่อละคอนในบัดนี้ว่า ละคอน
นอก, ละคอนใน, หรือ ละคอนพูด, ละคอน
ร้อง และละคอนรำ ยิ่งมาในชั้นหลัง ๆ นี้
แม้จะเรียกกันแต่เพียงว่า “ดึกดำบรรพ์” ก็
หมายรู้กันแล้วว่า เป็นละคอนชนิดหนึ่ง
ซึ่งต่างกับละคอนชนิดอื่น ๆ และต่างจาก
“ชกนาคดึกดำบรรพ์” และ “พระองค์ท่าน
แต่ให้เล่นการดึกดำบรรพ์” เช่นที่กล่าวมา
ข้างต้น.

งานสร้างละคอนดึกดำบรรพ์ นั้น ทราบว่า
มีท่านผู้ร่วมมือกันปรับปรุงที่เป็นคนสำคัญ
ควรนำมาถวายเป็นมรดก ๕ ท่านด้วยกัน คือ
ท่านเจ้าพระยาเทเวศร์วงษ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว.
หุดาน กุญชร) เป็นผู้สร้างโรง สร้างเครื่อง
และเป็นเจ้าของคณะละคอน เพราะท่านได้
ว่ากรรมสิทธิ์พามาตั้งแต่ครั้งเป็นพระนายสร-
เพ็ชร์ภักดี เมื่อปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๓๓ และทั้ง
มีคณะละคอนผู้หญิงของท่านเอง โดยได้รับ

มรดกต่อมาจากพระองค์เจ้าสิงหนาทราช-
ครูงคฤทธิ พระบิดาของท่านด้วย ท่านจึง
เป็นผู้อำนวยความสะดวกทั่วไป, ส้มเต๋อเจ้าฟ้ากรม
พระยานวิศรานุวัตติวงศ์ ทรงแต่งบทและ
เลือกเฟ้นปรับปรุงดำเนินาของท่านเองเพลง, พระ-
ประดิษฐไพเราะ (ตาต ตาตรวาทิต) เป็น
ผู้ควบคุมวงปี่พาทย์คนตรี, หลวงเด่นารศรี-
ยางค์ (ทองดี ยังไม่ทราบนามสกุล) เป็น
ผู้ฝึกหัดควบคุมการขับร้อง และหม่อมเข้ม
กุญชร ณ อยุธยา ภรรยาของท่านเจ้าพระยา
เทเวศร์ ๑ เป็นผู้ปรับปรุงและประดิษฐ์ทำรา
ให้เข้ากับบทและดำเนินาของท่านเองเพลง

พูดถึงในด้านการประพันธ์บท บทละคอน
ดึกดำบรรพ์พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้า
กรมพระยานวิศรานุวัตติวงศ์ เท่าที่ปรากฏ
เป็นฉบับพิมพ์อยู่เวลานี้ มีอยู่ ๘ เรื่องด้วยกัน
คือ ๑. สังข์ทอง, ๒. คาว, ๓. อเหินา, ๔. สังข์
คิดปชัย ภาคต้นและภาคปลาย, ๕. กรุ-
พพานชมทอง, ๖. รามเกียรติ์ ตอนสุรบิษา,
๗. อุณรุท และ ๘. พระมณพชัย (๑) แม้
เรื่องเหล่านี้ล้วนมากจะเป็นเรื่องเก่าที่มีแต่ง
ไว้เป็นบทละคอนอยู่ก่อนแล้วก็จริง แต่ถ้า
อ่านบทดึกดำบรรพ์ก็เห็นได้ว่า พระองค์
ท่านเพียงแต่อาศัยเค้าเรื่องเดิม แล้วทรง
เลือกเฟ้นลักษณะของคำประพันธ์ทางวรรณ

คดี ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง เกือบทุก
ชนิด ตลอดจนที่เป็นภาษาบาลีและภาษา
อื่น ๆ เช่น ชะวา มะถายและญวน ก็ทรง
ชำระสอบสวนประพันธ์ขึ้นใหม่อย่างไพเราะ
หมดจดงดงาม ทั้งทรงบรรจุลงไว้เหมาะสม
เป็นอย่างดีที่สุดแก่ระยะของเรื่อง และจังหวะ
ของตัวละครที่ท่าบทตามเรื่องและตามคำ
ประพันธ์นั้น ๆ นับว่าเป็นวิธีการอย่างใหม่
ซึ่งเข้าใจว่าไม่เคยมีใครทำมาก่อน เพราะบท
ละคอนที่ปรากฏแต่ก่อนมา ก็มีแต่กลอน ๖
จนเราเข้าใจกันดีและเรียกกลอนชนิดนั้นว่า
“กลอนบทละคอน” เช่นที่บัญญัติไว้ใน
คำวินิจฉัยลักษณะ ของกระทรวงศึกษาธิการ
เคล็ดลับของละคอนดึกดำบรรพ์ ยังมีอยู่อีก
อย่างหนึ่งที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานวิศรา
นุวัตติวงศ์ ไม่ทรงดำเนินตามแบบละคอนเก่า
คือทรงตัดคำกล่าวถึงกิริยาทั้งหมด คงมีแต่
คำพูด ทำเป็นร้องบ้าง เป็นเจรจาบ้าง แล้ว
แต่ทศพร ทศดคำกล่าวถึงกิริยาออก ก็เพราะ
เห็นว่า ละคอนทำอะไรก็ย่อมเห็นอยู่ด้วยกัน
แล้ว ทำไมจะต้องบอกด้วยคำอีก

ส่วนท่านเองเพลงคนตรี แม้จะเป็นหน้า
ที่ของพระประดิษฐไพเราะ แต่ก็ดูเหมือน
สมเด็จพระเจ้าฟ้าทรงเป็นผู้เลือกเฟ้น ตลอดจน
ขับร้องและทำรา เป็นอันว่า ส้มเต๋อ ๑ ทรง

(๑) บทละคอนเหล่านี้ กรมศิลปากรได้รวมพิมพ์แล้ว ๒ ครั้งให้ชื่อว่า “ประชุมบทละคอนดึกดำบรรพ์”

ควบคุม การเลือกเฟ้น ปรับปรุง ทุกอย่าง ข้าพเจ้าได้เคยคัดเลือกร่างมาว่า บางวัน พระองค์ท่านให้นักดนตรีบรรเลง หรือขับพาทย์ เพลงต่าง ๆ ให้ทรงฟังตลอดวัน เพื่อจะทรง คัดเลือกว่าเพลงใดดี เหมาะสมแก่บทร ึ่งนั้น ๆ หรือไม่ ทรงฟังอยู่ตลอดเวลา ไม่ได้ เพลงที่เหมาะสมเลย เช่นนกมีหลาย ๆ ครั้ง ละครเรื่องนี้ ทรงปรับปรุงอย่างประณีต ต้องทรงใช้เวลาสร้าง เวลาทำนาน ๆ แม้ แต่เพียงฝึกซ้อมตัวละครและวงดนตรี บาง เรื่องก็กินเวลาดังหลาย ๆ เดือน กล่าวกัน ว่าเมื่อถึงเวลาฝึกซ้อม จะได้ยินเสียงโห่ก ึ่งก้องกังวานขึ้นในบ้านของท่านเจ้าพระยาเทเวศร์ ๑ เป็นสัญญาณบอกให้พวกตัวละคร และนักดนตรีมาชุมนุมทำการฝึกซ้อม และ แม้พวกคณะละครและนักดนตรีพาทย์จะ เป็นคนภายใน ซึ่งท่านชุบเลี้ยงมาแต่เด็ก เติมน้อยก็ตาม คงจะปรากฏในชั้นแรก ๆ ว่า ได้เกิดมีผู้มาบ้างขาดบ้างอยู่บ่อย ๆ ซึ่ง เป็นเหตุให้การฝึกซ้อมไม่เรียบร้อยลงได้ ท่านผู้อำนวยการจึงวางระเบียบไว้ว่า ใคร ขาดการฝึกซ้อม ถ้าเป็นผู้หญิง ให้เขียนคน ละไม่น้อยกว่า ๕ ที่ ถ้าเป็นผู้ชาย เช่นนัก ดนตรีพาทย์ ก็ให้ชกคอกมาและตีตรวน ทุกครั้งและทุกคนไป งานสร้างละครดึกดำ บรรพ์ แม้จะเป็นงานศิลปะ แต่ก็ต้องอาศัย

ระเบียบและความเด็ดขาดอยู่ไม่น้อย ที่ถ้าเร้า ฐป็นคนศิลปะจนงามอันหาควมได้ ก็ด้วย บารมีของท่านเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ และพระปรีชาสามารถของสมเด็จพระเจ้าพ าทย์ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

ละครดึกดำบรรพ์ ที่ปรับปรุงสร้างเสร็จ ก็นั้นใหม่ ดูเหมือนจะได้เด่นออกโรง ครั้งแรกเมื่อคนวันที่ ๒๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๒ ณ โรงละครดึกดำบรรพ์ ในบ้านของท่านเจ้า พระยาเทเวศร์ ๑ ในการต้อนรับเจ้าชายเฮนรี พระอนุชาของสมเด็จพระเจ้ากรุงปรัสเซีย ซึ่งเป็นแขกเมืองเข้ามาเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. ๒๔๔๒ นั้นเอง ต่อแต่นั้นมา เมื่อทรงต้อนรับแขก เมืองที่มีศักดิ์สูง ก็โปรดเกล้า ๑ ให้ไปชม ละครดึกดำบรรพ์ ในเวลาปกติ ท่าน เจ้าพระยาเทเวศร์ ๑ ก็ให้มีการแสดงให้คน ดู โดยเก็บค่าผ่านประตู ณ โรงละครดึกดำ บรรพ์ของท่าน เหมือนอย่างโรงละครอื่น ๆ ที่มีอยู่ในเวลานั้น แสดงมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๕๒ ท่านเจ้าพระยาเทเวศร์ ๑ เกิด อาการป่วยเจ็บทุพพลภาพ กราบถวายบังคม ลาออกจากราชการ ก็เลยเลิกเล่นละคร ดึกดำบรรพ์ โรงแรกก็เลิกแต่นั้นมา นับเวลาแต่แรกเล่นมาจนเลิกได้ ๓๐ ปี

โดยปรกติ นาฏศิลป์ทางละครและโขน

แต่ก่อนมา ท่านแยกคิดเป็นออกเป็น ๔ พวก คือ พวกคนขับพาทยมหน้าทบรรเลงเพลง คนขับพวกหนึ่ง พวกขับร้องพวกหนึ่ง และ พวกพ่อนำทำบทพวกหนึ่ง พวกทำหน้าที่ แต่งตัวโขนละครคนอีกพวกหนึ่ง คนเลี้ยงไม้ ดับร้องไม้เพราะ แต่รูปงามรำสวย ก็ได้รับเลือกให้เป็นตัวละครคนหรือโขน คนรูปไม่งาม รำไม่สวย แต่เลี้ยงดี ก็ได้รับเลือกให้เป็น คนเลี้ยงขับร้อง คนที่รูปร่างก็ไม่สวย เลี้ยง ก็ไม่ดี แต่พอได้โครงกระดูกมาให้จึงหว่านหัวเราะ และเลี้ยงประดานพอเป็น Chorus เราได้ ก็ได้เป็น “ลูกคู่ขับร้อง” ไป นอกจากเป็น “ลูกคู่ขับร้อง” แล้ว ยังมีมอบหน้าที่ให้เป็น คนแต่งตัวโขนละครคนอีกด้วย ด้วยเหตุนี้จึง ยังคงเรียกผู้หน้าทแต่งตัวโขนละครคน ว่า “ลูกคู่” อยู่จนบัดนี้ เพราะแต่เดิมท่านเอา “ลูกคู่ขับร้อง” มาเป็นคนแต่งตัว พวกคน แต่งตัวคนเดียวกันว่าบางคนก็ฝีมือไม่ถนัดมือเป็น เยี่ยม สามารถแต่งตัวนุ่งผ้าและรัดเสื้อตัว โขนละครคน แยกคนทำชุดทรงตัวฐาน ไม่สัมพันธ์ ให้ชุดชุดทรงสัมพันธ์เหมาะ เจริญงามและมั่งคั่งได้ นับว่าเป็นผู้คิดปล ดอกด้านหนึ่งเหมือนกัน เป็นอันว่าโบราณ ท่านแยกหน้าที่ของกลุ่มศิลปินทางนาฏศิลป์ไว้ เป็นคนจะฝ่ายคนละครพวกไปเลย ไม่ต้องทำ ในตัวคนเดียวกัน ทั้งละครนอก, ละคร

ในและโขน และถึงจะมีบ้างในพวกร้องพวก รำก็มักเป็นคนเจรจาหรือชนคนบท นับเป็น หักปฏิบัติที่ครูบาอาจารย์ยึดถือเลือกเฟ้น แบ่งปันหน้าที่ให้เหมาะแก่ศิษย์ของตนมาแต่ โบราณ

แต่ผู้แต่งละครคนดึกดำบรรพ์ ไม่เป็นอย่าง นั้น ผู้ที่จะได้รับคัดเลือกให้แต่งละครคนดึก-ดำบรรพ์ จะต้องสามารถว่าทำบทเข้าจังหวะ เพลงและสามารถเจรจากับขับร้องบทของตน ได้ด้วยตนเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้ที่จะได้รับเลือกให้เป็นตัวละครคนเล่นบทดึกดำบรรพ์ จะต้องมีความรู้แบบค้อย่างน้อย ๒ ประการอยู่ใน ตัวคน ๆ เดียวกัน คือ ต้องเป็นผู้มีเลี้ยงดี ขับร้องเพราะอย่างหนึ่ง กับต้องเป็นผู้รูป งามรำสวยอีกอย่างหนึ่งด้วย ยิ่งผู้ที่จะให้ เป็นตัวเอก ๆ ในเรื่องด้วยแล้ว ต้องเลือกเฟ้นกันด้วยความพิถีพิถันเป็นพิเศษเป็นอย่าง มาก งานคนขับพาทย ก็เลือกเฟ้นและปรับปรุง จังหวะทำนองเพลงให้เหมาะแก่บทบางตอน บางเรื่อง ตรงไหนคนใดขาดเลี้ยงก็ควรเพิ่ม เพื่อความไพเราะครึกครื้น ก็เปลี่ยนเครื่อง หรือเพิ่มเครื่องทำเสียงอื่น ๆ เข้าช่วย เช่น เป่าสังข์ รวระฆัง เป็นต้น วงดุริยางค์ก็ ประกอบการเล่นละครคนดึกดำบรรพ์ จึงมิใช่ ทำกันอย่างฉก ๆ นอกจากบรรเลงเพลงอัน ไพเราะแล้วยังต้องปรับเครื่องเป็นพิเศษ ทำ

ด้วยตนเอง ละคอนดึกดำบรรพ์น่าจะมีความ
สำคัญทางนาฏศิลป์เช่นนี้ จึงเป็นศิลปแบบ
ระบบที่นักคิดผู้สร้างสรรค์ (Creative Artist)
นิยมยึดถือเป็นแบบอย่างสร้างสรรค์ตาม เช่น
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้
ทรงสร้างเรื่องท้าวแสนปม จากที่ทรงพระ
ราชนิพนธ์ไว้เป็นบทละคอนว่า มาเป็นแบบ
ดึกดำบรรพ์อีกด้านหนึ่ง และสมเด็จพระ
เจ้าฟ้า กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย หรือที่
ชอบกล่าวถึงพระนามว่า “ทูลกระหม่อมโต้ว”
ได้ทรงสร้างเรื่องสงครามกรรวิก, พระยศเกตุ,
และจันทกนิพนธ์ขึ้นเป็นบทละคอนดึกดำบรรพ์
ให้คณะละคอนวังสวนกุหลาบและละคอนของ
พระองค์ท่านเล่นในกาลต่อมา ข้าพเจ้าเห็น
ด้วยกับท่านขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจ-
นาศพันธุ์) นักคิดและวรรณคดีผู้มั่งคั่ง
ที่กล่าวไว้ว่า “ว่ากันทางศิลปแล้ว ดึก
ดำบรรพ์เป็นละคอนแบบหนึ่ง ซึ่งถ้าจะให้ถึง

ขนาด จะทำให้คนดูเคลิบเคลิ้มไปด้วยฉาก,
เครื่องแต่งตัวและเพลงไทยได้อย่างวิเศษ
เป็นของควรบำรุงรักษาไว้เป็นมรดกสำหรับ
บ้านเมืองอันแท้จริง”

ถึงกาลบัดนี้ บรรดาท่านที่เป็นยอดแห่ง
ศิลป์ไทยทั้ง ๕ ผู้ร่วมงานการปรับปรุงสร้าง
สรรค์นาฏศิลป์แบบดึกดำบรรพ์ ที่ข้าพเจ้า
ได้ออกชื่อและระบุพระนามมาข้างต้น ก็ได้
วายชีพและสิ้นพระชนม์ไปหมดแล้ว คงทิ้ง
ไว้แต่ศิลปอันมีค่าอย่างดึกดำบรรพ์ ให้เป็นสั-
มบัติอันควรพากพูนและบันเทิงใจอยู่กับเรา
ตลอดกาล ดมด้วยคำของ Austin Dobson ว่า

All passes, Art alone

Enduring stays to us.

ดรรพ์ดังทงมวด

ย่อมผ่านพ้นสูญสลายไป,

ศิลปเท่านั้นที่ยังคงอยู่กับเรา

เป็นนิรันดร์.

คริสต์ทศวรรษของเพลงเกียรติก้อง

ของ
พระเจนดุริยางค์

ก่อนที่จะได้กล่าวถึงความเป็นมาของ เพลงเกียรติก้อง ชื่อ “มหาชัย” นี้ ข้าพเจ้า จำเป็นต้องขออภัยต่อท่านในการที่นำเอาเรื่อง ส่วนตัวของข้าพเจ้าเข้ามาเป็นเครื่องอ้างอิง ประนีด้วย แต่ก็มิได้มีเจตนาเป็นอย่างอื่น นอกเหนือไปกว่าประโยชน์อันเป็นเกียรติ ประสงค์สำหรับคนไทย และเพื่อเกิดทุน ความปรีชาสามารถในเชิงประพันธ์ รวมทั้ง ท่านผู้ทรงเห็นการไกลในศิลปินคนไทย ซึ่ง นับวันแต่จะเสื่อมโทรมลงจนอาจสูญสิ้นไป ขนได้เท่านั้น อนึ่งหากท่านผู้ใดได้ทราบมา โดยทางอื่นได้อีกแล้ว ขอได้โปรดแจ้งให้ เป็นที่ทราบกันเพื่อเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ก็จะเป็นความดีมิใช่น้อย.

ในราว พ.ศ. ๒๔๓๘ เป็นปีที่ข้าพเจ้ายัง รับการศึกษาวิชาสามัญอยู่ในโรงเรียนอัสสัมชัญ และศึกษาวิชาดนตรีอยู่กับบิดา (ร.ต. เขกอมไพฑ์ ครูเพลงทอหารบก สมัยนั้น ครูเหม่อนเรียกว่าเพลงทอหารรักษาพระองค์) ควบไปด้วยขณะเดียวกันที่บ้าน วันหนึ่ง มีโอกาสได้เห็นท่านพระมิ่งเมฆมณีอยู่กับการ

ประสานเสียงและเขียนแยกแนวเพลงบทหนึ่ง จึงถามว่าเป็นเพลงอะไร ก็ได้รับตอบว่า “เพลงมหาชัย” ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ซึ่ง ขณะนั้นทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวง กลาโหม ได้ทรงประพันธ์ทำนองเพลงประ ทานมาให้จัดทำประสานเสียงและแยกแนว สำหรับให้เครื่องทอหารมาบรรเลงโดยเครื่อง ทองเหลืองล้วน ไม่มีเครื่องไม้เช่น เปียโน, ขลุ่ย, ฯลฯ ผสมอยู่ด้วย.

ต่อมาในราว พ.ศ. ๒๔๗๓ สมัยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ได้ทรงเห็นความที่เพลงต่าง ๆ ของ ไทยมีอยู่เป็นจำนวนมากและกระจัดกระจายคั่นหายคิดคิดว่าบรรดาท่านคณาจารย์เคย ไปเสียดด้วยก็มาก เพราะมิได้บันทึกขึ้นไว้เป็น หลักฐานอย่างใด นอกจากความทรงจำของ แต่ละบุคคลเท่านั้น จึงได้ทรงรับเป็นองค์ อุปถัมภ์การจดบันทึกบทเพลงไทยเป็น นิตยสาร ตามแบบชาวตะวันตกที่นิยมกันแพร่หลาย จนเป็นครั้งแรกที่วงดุริยางค์.

ครั้นล่วงมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗ ทางราช
การได้อนุมัติให้กรมศิลปากรเป็นเจ้าหน้าที่
บอกและจัดบันทึก โดยเชิญบรรดาท่านคณา
จารย์ผู้ทรงคุณวุฒิเข้าร่วมเป็นกรรมการคณะ
หนึ่ง ทำการตรวจสอบความผิดถูกคลาด
เคลื่อนของบทเพลงไทยต่างๆ เป็นเรื่องๆ ไป
รวมทั้งที่ได้จดบันทึกไว้เมื่อครั้งวงวัดด้วย
ความจริงปรากฏขึ้นว่า เพลงมหาชัยเป็น
เพลงอันดับที่ ๕ อยู่ในเรื่อง "เพลงทำขวัญ"

และในคราวนั้นก็ได้กล่าวถึงกันฟังว่า สม-
เด็จฯ เจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
ได้เคยทรงดัดแปลงจากท่านองเดิมไปเป็นทำ-
นองใหม่สำหรับใช้เป็นเพลงเกียรติกษ แต่
ครั้งนั้นก็ไม่สู้จะสนใจกันนัก เพราะเป็นเหตุ
นอกเรื่องของที่ประชุม ต่อมาเมื่อไม่นาน
มานี้ ข้าพเจ้าค้นหาด้นฉบับเดิมเพลง
ชั้นๆ ก็เผชิญหีบห่อติดันฉบับเพลงมหาชัย
นั้นขึ้นมาด้วย กระทำให้ยังเกิดความกระหาย

ทำนองเดิม →

ดัดแปลงใหม่ →

ใครจะพิสูจน์ถึงเพลงบทนั้นมา จึงได้ขอ ซึ่งรักษาแบบแผนวิธีการประพันธ์ของทาง ร้องให้นายพิศณุ แซ่มบางบันทึกทำนองเพลง ไทยไว้ครบถ้วนเท่ากัน ส่วนในทางสากล มหาชัยเดิมเพื่อนำมาเปรียบเทียบกับทำนอง นั้นเก่า ก็ยังเป็นทำนองเพลงที่เบ็ด โอกาส เพลงมหาชัยของพระองค์ท่านที่ได้ทรงประ- ให้ดำเนินการประสานเสียงได้โดยถูกต้องตาม พันธ์ชนแต่คงกระโน้นว่าจะผิดแผกแตกต่าง หลักวิชาการ คนตรีสากลอีกด้วยเป็นอย่างดี มากน้อยกว่ากันเพียงใด กับในด้านรสของเพลงฟังแล้วรู้สึกไพเราะ

เมื่อได้พิจารณาทำนองเพลงมหาชัยใน และเร้าใจให้บังเกิดความสง่าผ่าเผยเหมาะสม กับที่เป็นเพลงเกียรติยศทุกประการ. ทำนองเดิมกับทำนองที่ทรงคิดเปลี่ยนแปลงแล้ว ต่อ โดยฉเพาะอย่างยิ่งสำหรับข้าพเจ้ายังคง ให้เห็นพระปรีชาสามารถของพระองค์ท่าน ใน ยึดถือต้นฉบับรวมเครื่อง (ตะโคร) ฉบับ ไทยอย่างน่าสรรเสริญยิ่ง ดังจะสังเกตเห็น นั้นเป็นบรรทัดฐานตลอดมาจนถึงบัดนี้ เป็น ได้จากโน้ตตัวตกในต้นจังหวะของหัวเพลง เวลา ครั้งศตวรรษ ดังได้กล่าวมาแล้ว

ศิลป

๑ อันชาติใดไร้ศานติสุขสงบ
ณ ชาตินั้นนรชนไม่สนใจ

๑ แต่ชาติใดรุ่งเรืองเมืองสงบ
ย่อมจำนงศิลปาสว่างาม

ต้องมีวรบรรณรอนหาผ่อนไม่
ในกิจศิลปะวิไลละวาดงามฯ

ว่างการรบหรือพลอันล้นหลาม
เพื่ออร่ามเรืองระยับประดับตาฯ

จาก “สามัคคีเสวก – วิสกรรมา”
พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖

ໂຢາເລກຕີ້ ວຽດນາມາຍເທຣ
ແລ:
ປະຈຸຕິສາສຕຣ໌

นำเที่ยวพิพิธภัณฑสถาน

ของ

หม่อมเจ้าพูนพิสมัย ดิศกุล

ทรงนำครูใหญ่โรงเรียนต่าง ๆ ทั่วพระราชอาณาจักร

เที่ยวในวันที่ ๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๐

ข้าพเจ้ารับนำเที่ยวพิพิธภัณฑสถานวัน
นี้ เพราะข้าพเจ้าเคยตามแต่จตุรมุข ๑ กรม
พระยาตำราภิบาลมาจัดพิพิธภัณฑ
สถานทุกเวลาเช้าตั้งแต่วันแรกจวบจน
ไต่เย็นและได้ฟังพระคำวิญญูทุกวัน ฉะนั้น
ข้าพเจ้าจะเล่าให้ท่านฟังตามที่ได้ได้ ถ้ามี
สิ่งใดที่ขาดตกบกพร่อง ข้าพเจ้าขออภัย
ด้วย.

พ.ศ. ๒๓๒๕ พระบาทสมเด็จพระพุทธ
ยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ โปรดฯ ให้
ย้ายราชธานีมาสร้างทางฝั่งตะวันออก คือกรุง
เทพพระมหานครขึ้น เหตุด้วยมีพระราช
ประสงค์จะใช้แม่น้ำเจ้าพระยาเป็นคูเขื่อนหน้า
๒ ด้าน เพื่อรับศึกพม่าซึ่งพระเจ้าปดุง
กำลังประจบประรามการภายในได้สำเร็จเรียบ
ร้อยแล้ว ก็กำลังรวบรวมกำลังทหารจะยก
มาตีเมืองไทยมิให้กลับตั้งตัวได้ ในเวลานั้น
ที่ฝั่งใหญ่ทางฝั่งตะวันออกที่จะเหมาะแก่การ
สร้างพระราชวังนั้นมียี่ ๒ แห่ง คือตรงที่

พระราชวังหลวงและพระราชวังหน้าคนเท่า
นั้น การที่สร้างพระราชวังใหญ่โตก็เพราะ
ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระราชวงศ์
คือ คำว่าถาวรของรัฐบาล ซึ่งมีพระเจ้า
แผ่นดินเป็นประมุข.

คราวนั้นจะกล่าวถึงพระราชวังหน้าหรือ
พิพิธภัณฑสถานที่เราเรียนอยู่นี้ พิพิธภัณฑ
สถานในรัชกาลที่ ๔ เพราะพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้จัดขึ้นใน
พระราชวังเป็นครั้งแรก มีเครื่องราชบรร
ณการที่ทรงได้รับจากต่างประเทศเป็นต้น
แล้วย้ายออกมาอยู่ที่ศาลาตั้งท้ายและพระราช
วังหน้าบางตอนในสมัยรัชกาลที่ ๕ และที่ ๖
ถึงรัชกาลที่ ๗ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้า
เจ้าอยู่หัวจึงโปรดฯ ให้รวมหอพระสมุดพิ
พิธภัณฑสถานและกรมศิลปากร ขึ้นเป็น
ราชบัณฑิตยสถานใน พ.ศ. ๒๔๗๐ คำว่าวัง
หน้าคือพระราชวังที่ประทับของพระมหาอุป
ราช ที่เราเรียกว่า วังหน้า นั้นเรียกตาม

ลักษณะการปกครองในสมัยก่อน กล่าวคือ รัชกาลคือท้าวหน้า รัชกาลคือท้าวหลวง รัชกาลคือท้าวหลัง ค่อยลงไปจนถึงกรมกองต่าง ๆ เช่นเจ้านายที่ทรงกรม มีเจ้ากรมดูแลข้าทาสเป็นหมวดหมู่กอง เช่น กองธนาต่าง ๆ กล่าวคือพวกชาวต่างประเทศที่เข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองไทยเป็นพวก ๆ ตั้งมีชื่ออยู่ในพระราชพงศาวดารว่า กองอาดำจาม อาดำญวน เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อความสะดวกแก่การรวมกำลังที่จะต่อสู้ข้าศึกซึ่งเป็นเพื่อนบ้านได้ทันทั่วทั้ง

พระราชวังหนานต้องทรงร่างมาเป็นพัก ๆ เพราะพระมหาอุปราชได้ตั้งกิจงคคก่อนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ชำบ้างเรวบ้างมาทุกรัชกาล จนถึงรัชกาลที่ ๕ จึงมีสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มกุฎราชกุมาร ด้วยเหตุที่ทรงร่างอยู่เป็นพัก ๆ จึงต้องมีการซ่อมแซมเป็นพัก ๆ ต่อมาด้วย ฉะนั้นพระที่นั่งในพระราชวังหนานจึงมีอายุต่าง ๆ กัน ดังจะได้เล่าให้ท่านฟังเป็นแห่ง ๆ ไป ดังนี้

๑. เมื่อเข้าประตูพิพิธภัณฑ์สถานมา ท่านจะพบพระที่นั่งคือโมกษพิมาน พระที่นั่งองค์นี้สร้างในรัชกาลที่ ๑ เป็นที่สำหรับมหาสมณาคมนั้นแต่ตั้งออกมารับแขกเมืองใหญ่ เช่นเดียวกับพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทในพระราชวังหลวง บัดนี้จัดเป็นหอพระสัมมุดจิว

ญาณ เป็นที่เก็บหนังสือลายมือเขียนและตำราต่าง ๆ ซึ่งเหลืออยู่จากพระมาซึกที่เผาเสียเมื่อเสียกรุงเก่าใน พ.ศ. ๒๓๑๐ จนถึงในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มีคัมภีร์ของลายรดน้ำซึ่งหาได้มาจากที่ต่าง ๆ เป็นยุค ๆ แลมีหลักศิลาจารึกตั้งแต่ก่อน สมัยสุโขทัยและสมัยสุโขทัยเป็นต้นมา.

๒. ต่อมาถึง พระที่นั่งพุทไธศวรรย์ กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท รัชกาลที่ ๑ ทรงสร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานพระพุทธสิหิงค์เป็นที่ทำพระราชพิธีเช่นเดียวกับวัดพระแก้วในพระราชวังหลวง พระพุทธสิหิงค์มีเรื่องดังนี้ ในสมัยสุโขทัย เจ้าผู้ครองเมืองนครศรีธรรมราชได้ขอพระพุทธรูปองค์นี้มาจากพระเจ้ากรุงลังกามาถวายแก่พระร่วงเจ้าพระพุทธสิหิงค์ได้ตั้งอยู่ในกรุงสุโขทัยมาจนถึงเวลาขุนหลวงพะงั่วรวมไทยเหนือได้จึงทรงเชิญพระพุทธสิหิงค์มาไว้ในพระนครศรีอยุธยา ต่อมาพระยาญาณนิติเจ้าเมืองกำแพงเพชรคิดอุบายทูลขอพระพุทธสิหิงค์กลับขึ้นไปไว้เมืองกำแพงเพชรได้ แต่ไม่เข้าพระยามหาพรหมเจ้าเมืองเชียงใหม่ยกทัพมาตีเมืองกำแพงเพชรชนะ และได้พระพุทธสิหิงค์ไปไว้เมืองเชียงใหม่ ต่อมาพระยาเชียงใหม่เกิดวิวาทรบกันขึ้นกับพระเจ้าเชียงใหม่ผู้เป็นหลาน พระเจ้าเชียงใหม่ได้ชัยชนะเชิญพระ

พุทธศักราชใหม่ ถึงสมัย
สมเด็จพระนารายณ์มหาราชกรุงศรีอยุธยา
เสด็จขึ้นไปเมืองเชียงใหม่ ได้ชัยชนะ
เชิญ พระพุทธสิริองค์เดิมมาขึ้นพระนครศรี
อยุธยา พระพุทธสิริองค์เดิมอยู่ในกรุงเก่า
๑๐๕ ปี ถึงเวลากรุงแตก พวกชาวเชียง
ใหม่ซึ่งถูกเกณฑ์มาในทัพพม่าเห็นไม่มีใคร
ทวงแทนก็เชิญกลับขึ้นไปเชียงใหม่อีก ถึง
สมัยรัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร์ กรม
พระราชวังบวรฯ เสด็จขึ้นไปทัพพม่าในเมือง-
เชียงใหม่ ทรงได้ชัยชนะแล้วจึงเชิญ
พระพุทธสิริองค์เดิมมาประดิษฐานไว้ในพระที่นั่ง
องค์นี้ ฉายแผ่นพระที่นั่งเป็นสมัยสมัย
รัชกาลที่ ๓ กำถ่วงรอยไปอย่างไม่
หวังจะรักษา ตอนหลังพระที่นั่งมีพระพิมพ์
ต่าง ๆ เป็นคู่ ๆ พระพิมพ์เป็นเรื่องราวกัน
คราวละมาก ๆ และฝังหรือบรรจุไว้ในที่
ต่าง ๆ ทั้งนเพื่อรักษาพระพุทธรูปอย่าง
หนึ่ง เพราะแม้ว่าเจ็ดล้านบนดินจะอันตราย
ไป ก็ยังมีพระพุทธรูปอยู่ใต้ดินที่จะ
กระจายไปให้คนได้รู้เรื่อง.

๓. ดงจากพระที่นั่งพุทธไศวรย์ทางขวา
จะพบโรงราชรถและเครื่องไม้แกะสลักต่าง ๆ
ทั้งเครื่อง กระบวนแห่และเครื่อง พระ เมรุ
ราชรถใหญ่ ๒ หลังนั้น พระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ ทรงสร้างขึ้นสำหรับ

ทรงอัญเชิญพระปฐมบรมมหาชนกหลัง ๑
กับทรงพระศพสมเด็จพระพันางพระองค์ใหญ่
อีกหลัง ๑.

๔. พระที่นั่งอิศราวินิจฉัยเป็นที่เสด็จออก
เช่นเดียวกับพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยในพระ
ราชวังหลวง พระที่นั่งองค์นี้สร้างในรัช
กาลที่ ๓ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ทรงตั้ง
พระทัยจัดเพื่อช่วยการศึกษาโดยตรง จึง
ทรงจัดตามสมัยเป็นยุค ๆ มา เพื่อให้เห็น
ว่าในแผ่นดินสยามนี้ มีสิ่งของพิสดารได้
ว่ามีอยู่ ๗ สมัย กล่าวคือ

๑. สมัยทวารวดี ราว พ.ศ. ๕๐๐ คือ
สมัยพระปฐมเจดีย์ ที่เรียกว่าทวารวดี
เรียกตามจดหมายเหตุจีน ถ้าจะพูดกันให้
เข้าใจ จะต้องขอเข้าไปถึงเรื่องของพระเจ้า
อโศกก่อน คือ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จเข้าปริ
นิพพานแล้วได้ราว ๒๗๐ ปี เกิดมีพระเจ้า
อโศกมหาราช ทรงยกพระพุทธรูปต่าง ๆ
ต่างของ ประเทศแล้วรวบรวมพระพุท
ธูปรูปต่าง ๆ แบ่งออกเป็น ๘ ส่วน มีในศิลาจาร
ึกของพระองค์ว่า ส่วนหนึ่งโปรดให้นำมา
ประดิษฐานไว้ในสุวรรณภูมิ ทางตะวันออก
นี้ ปัญหาจึงเกิดมีขึ้นว่า สุวรรณภูมินั้นอยู่
ที่ไหน ทางเมืองพม่าเห็นว่าเป็นเมืองสะเทิม
แต่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ทรงเชื่อแน่ว่า
คือพระปฐมเจดีย์เอง ทั้งนี้เพราะดังของที่

ชุดพบในที่นั้นเป็นของสมัยเดียวกับพระเจ้า
อโศกมหาราชเป็นอันมาก ได้ส่งรูปไปให้
พิพิธภัณฑสถานอินเดียตรวจสอบ ก็ได้รับตอบว่า
สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช

๒. สมัยศรีวิชัย ราว พ.ศ. ๑๒๐๐

ในราว พ.ศ. ๖๒๐ เกิดพระเจ้ากนิษกะ
ขึ้นทางเหนือของอินเดีย พระองค์ทรงพบ
พระพุทธศาสดาเช่นเดียวกับพระเจ้าอโศก แต่
พระพุทธศาสดาทรงพบพูนเป็นอย่างมหา-
ยาน คือ พวกที่ถือตามพระพุทธญาณว่า
ให้แก้ไขเล็กน้อยได้เพื่อความสะดวก พระ
เจ้ากนิษกะทรงแต่พระพุทธศาสดาไปทาง
เหนือเป็นส่วนใหญ่ คือ ขิเบต จีนและญี่ปุ่น
แต่เมื่อขยายลงมาทางใต้ เข้าใจกันว่าเมือง
พม่าเดิมบางในเกาะสุมาตราเป็นใหญ่ แล้ว
แต่ศาสดาขึ้นมาได้เพียงเมืองไชยา สมเด็จพระ
บรมพระยาดำรง ฯ ทรงพบรูปพระโพธิสัตว์
องค์เองที่เมืองไชยา ต่อชมมายังไม่พบ
หลักฐานเพียงพอ

๓. สมัยดลปุรี ราว พ.ศ. ๑๔๐๐ คือ
สมัยที่พวกขอมมีอำนาจอยู่ในแถบนี้

๔. สมัยเขียงแดน ราว พ.ศ. ๑๖๐๐
คือ สมัยชาวตานนาได้รับความรุ่งเรืองมา
จากอินเดียทางบก

๕. สมัยสุโขทัย พ.ศ. ๑๘๐๐ คือ เวลา
ที่ไทยตั้งตัวเป็นใหญ่ได้ที่เมืองสุโขทัย

๖. สมัยอยุธยา พ.ศ. ๑๘๐๐

๗. สมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๒๕

รวมเป็น ๗ สมัย

ส่วนเทวรูปต่างๆ เห็นได้ว่าเป็นฝีมือ
ไทยและพบในภาคพื้นแผ่นดินทงหน เป็น
สิ่งพิสูจน์ได้ว่าไทยเราเป็นเมืองที่เจริญแล้ว
มาช้านาน มีบางคนเข้าใจไปว่าพิพิธภัณฑ-
สถานเป็นที่เก็บของที่ตายแล้ว ข้าพเจ้าหวัง
ใจว่าท่านจะไม่เห็นเช่นนั้นด้วย และขอให้
เข้าใจว่าพิพิธภัณฑสถานเป็นที่เก็บสิ่งของที่
จะพิสูจน์เรื่องราวของเราเอง เทวรูปใหญ่ ๒
องค์เห็นได้ชัดว่าเป็นแบบสุโขทัย ข้าพเจ้า
ได้เคยไปเห็นที่วัดเดิมในวัดพระมหาธาตุสุโข-
ทัยมาแล้ว ที่ต้องเชื่อกันมาว่ารวบรวมไว้ในพระ
นครเช่นนี้ ก็เพราะเราไม่มั่งคั่งดังพอจะรักษา
ไว้ได้ทั้งนี้ ถ้าทิ้งไว้ตามเดิมก็จะมีแต่ศูนย์.
อย่างไรก็ตาม เมื่อได้เห็นสิ่งของเป็นพระยาน
อยู่เช่นนั้นแล้ว เราก็คควรพากันมาใจว่าเรา
เป็นพวกที่มั่งคั่งมั่งมีแล้วไม่ใช่เลย

ต่อจากห้องนี้ไป ท่านจะพบดังนี้ —

๑ ห้องหิน และเครื่องมหรรมภัณฑ์
ที่ชุดพบในพระนครศรีอยุธยา

๒. ห้องพระราชยานต่างๆ

๓. เดียวขวา ท่านจะพบห้องดนตรี

๔. มุขก่อนมีเครื่องหิน ก่อนประตู
ศาล

๕. ห้องผ้าและเครื่องแต่งกาย
๖. พระที่นั่งพรหมเมศ ๑ เป็นทึบเก็บ
ของในพระพุทธรูปศาสนา
๗. ยืนถนัดลงมา ขึ้นพระที่นั่งวายุ-
สถาน ๑ มีพระราชนัดดั่งก็ต่าง ๆ และเครื่อง
สูง มี ฉัตร ชุ่มสาย ๑๑
๘. ห้องเครื่อง รบ อย่างโบราณ ลง มา
ตามถ่มัย
๙. มุขท้ายพระที่นั่ง มีเครื่องไม้แกะ
สลัก
๑๐. พระตำหนักแดง มีเครื่องมุกด์
๑๑. ยืนเข้ามาในพระที่นั่ง เดียวขวา
ท่านจะพบห้องเงินตรา และงาช้าง
๑๒. ผ่านมุขตงรูปตัวอย่าง เรือ รก
สถานที่ แล้วจะถึงห้องด้วยสาม มีตั้งแต่
ถ่มัยสุโขทัยลงมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์
๑๓. ขึ้นไปบนพระที่นั่งวสันตพิมาน พระ
ที่นั่งองค์คน เป็นทึบประทับในเวดางานอุปราช
ภิเชกมาทุกพระองค์ มีเครื่องใช้ต่าง ๆ อย่าง
ไทย
๑๔. มุขหน้าพระที่นั่งวสันต ๑ น มี
เครื่องดินเผาที่ขุดพบในที่ต่าง ๆ
๑๕. ห้องการเล่น มีทั้งหุ่น โขน ตะคร
หนัง จนกีฬาไทยต่าง ๆ เดียวขวายังห้อง
ภัณฑารักษ์ คือหอดวงบริบาลบุรีภัณฑ์ แล้ว
เป็นทิวพิพิธภัณฑสถาน.
- ขอเชิญท่านเที่ยวชมถ่มมณฑกทเวามงม.

วิจารณ์
พระพุทธรูปศิลาในวิหารน้อย วัดหน้าพระเมรุ
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ของ หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์

ในวิหารน้อย วัดหน้าพระเมรุ ริมคลอง
สระบัว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีพระพุทธรูป
นั่งห้อยพระบาททำด้วยหินปูนสีเขียวขนาด
ใหญ่องค์หนึ่ง (รูปที่ ๑) พระพุทธรูปองค์นี้
พระยาไชยวิชิต (เผือก) ผู้รักษากรุงศรี
อยุธยา สมัยรัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร์
ซึ่งเป็นผู้ซ่อมวัดหน้าพระเมรุในรัชกาลนั้น
ทำคำจารึกบอกไว้ว่า “พระคันธารราษฎร์
(ที่ถูกคันธารราษฎร์ — หมายถึงพระพุทธรูป
นั่งห้อยพระบาท ปางปฐมเทศนา) น ทตถก
ซึ่งเข้ามาขอพระสงฆ์ไทยในแผ่นดินพระเจ้า
บรมโกศ เมื่อ พ.ศ. ๒๒๙๖ นำเข้ามา เดิม
ประดิษฐานอยู่ที่วัดมหาธาตุ ครั้นเลยกรุง
ศรีอยุธยา วิหารที่ประดิษฐานณวัดมหาธาตุ
ชำรุดหักพัง วัดมหาธาตุร้าง จึงอาราธนา
ไว้ที่วัดหน้าพระเมรุ” ดังนี้ จารึกนพคุณเป็น
เรื่องสั้นราวดีสำหรับสมัยที่ไม่มีการตรวจ
สอบโบราณวัตถุสถาน แต่สมัยนั้นเรามัก
สอบสวนโบราณวัตถุสถานเพื่อเป็นหลักฐาน

ในทางประวัติศาสตร์กันแล้ว จึงน่าจะพิจารณา
ดูว่า ข้อความตามที่กล่าวในจารึกนั้น
เป็นความจริงเพียงไร พระพุทธรูปองค์
นี้เป็นมือช่างดังกล่าวและเขียนมาแต่ดังกล่าวจริง
หรือไม่

ดังกล่าวได้รับแบบอย่างการสร้างพระพุทธรูป
ไปจากอินเดียเป็นครั้งแรกในสมัยอมรวดี
ราว พ.ศ. ๖๖๓ — ๗๒๕ ซึ่งราชธานีของดังกล่าว
ยังตั้งอยู่ที่เมืองอนราชปุระ และต่อมาถึง
เวลาที่ราชวงศ์คุปตะราว พ.ศ. ๘๖๓ — ๑๐๕๒
และราชวงศ์ปาละ ราว พ.ศ. ๑๒๗๓ — ๑๗๕๐ ใน
อินเดียรุ่งเรือง ชาวดังกล่าวได้รับแบบอย่าง
การสร้างพระพุทธรูปไปอีก และต่อมาคิดแบบ
อย่างของตนเองขึ้นบ้าง แต่พระพุทธรูปของ
ดังกล่าวจะทำตามแบบอมรวดีก็ดี ตามแบบ
คุปตะและปาละก็ดี ไม่เคยปรากฏว่าได้ทำ
พระนั่งห้อยพระบาทเลย ปางเทศนาแบบอมร
วดีก็ทำแต่ปางสมาธิบ้าง ไม่นั่งห้อยพระ
บาท แบบคุปตะและแบบปาละก็ไม่ทำนั่ง

ห้อยพระบาท นบนข้อ ๓ ที่แสดงว่าพระองค์
นี้ไม่ใช่ของลังกา ข้อที่ ๒ ก็คือว่าบรรณาการ
ที่ทูลตั้งกาน้ำเข้ามาคราว มาขอพระสังฆไทย
นั้น ปรากฏว่ามีแต่พระบรมชาติที่เป็นของ
สำคัญ ไม่ปรากฏว่ามีพระพุทธรูปด้วย อนึ่ง
การนำพระพุทธรูปหินขนาดคนขามนาขามทะเล
มาในสมัยนั้น เห็นจะไม่เป็นกร่าง่ายนัก แต่
ถ้าพียงคณะทูตกับเครื่องบรรณาการเบา ๆ ก็
ยังแย่งแล้ว ข้อที่ ๓ อันเป็นข้อสำคัญที่สุดก็คือ
ลักษณะพระพุทธรูปเป็นแบบอย่างพระพุท
ธรูปอินเดียครั้งราชวงศ์คุปตะ เพราะฉะนั้น
พระพุทธรูปองค์นี้ ไม่เป็นของลังกาและไม่ได้
เชิญมาแต่ลังกาแน่ ถ้าเช่นนั้นพระพุทธรูป
องค์นี้มาจากไหน และมาอยู่ที่วัดมหาธาตุได้
อย่างไรและเมื่อใด ขอให้พิจารณาต่อไป

พระพุทธรูปนั่งห้อยพระบาทขนาดนี้ ที่
ปรากฏมีในโลกเท่าที่พบแล้วในเวลานี้มีอยู่
๕ องค์เท่านั้น คือที่มณฑลเบเนดิกต์ ประเทศ
ชวาองค์ ๑ ที่นครปฐม ๓ องค์ คือเป็น
พระประธานในพระอุโบสถวัดพระปฐมเจดีย์
องค์ ๑ (รูปที่ ๒) ที่พระระเบียงนอกองค์
พระปฐมองค์ (ชั่วคราวเหลืออยู่แต่บางส่วน)
กับที่วัดหน้าพระเมรุกรุงศรีอยุธยาองค์ ๑ พระ
นั่งห้อยพระบาทขนาดนี้ไม่เคยปรากฏว่ามีใน
ประเทศพม่า มอญ และ เขมรเลย ใน
ประเทศพมามีแต่พระพิมพ์ซึ่งสร้างขึ้นใน

สมัยพระเจ้าอโนรุธตามแบบอย่างพระพิมพ์
ซึ่งได้ไปจากเมืองสุวรรณภูมิ (สมเด็จพระกรม
พระยาดำรงราชานุภาพทรงเห็นว่าเมื่อคราว
เสด็จไปเมืองพม่า ทรงถามถึงพระพุทธรูป
นั่งห้อยพระบาท พม่าเขาบอกว่ามีอยู่องค์
หนึ่งเป็นพระโต จะอยู่ที่เมืองเมาระตะมะหรือ
เมาระดำเจิงทรงจำไม่ได้แน่) ในประเทศ
เขมรเคยพบพระนั่งห้อยพระบาททำด้วยศิลา
องค์ ๑ ที่เมืองนครบุรีในทิศทักษิณของประ
เทศกัมพูชา แต่ก็เป็นขนาดเล็กและเป็น
ของจีนหลังต่อมา ในประเทศไทยนอกจากที่
นครปฐม ๓ องค์ กับที่กรุงเก่าอีกองค์ ๑ ยัง
มีจำหลักอยู่ที่ถ้ำฤๅษีเขาวง จังหวัดราชบุรีอีก
องค์ ๑ เป็นขนาดเดียวกัน (พระปาดิโดยก
ที่จังหวัดสุพรรณเดิมก็เป็นพระนั่งห้อยพระ
บาทปางเทศนา มาแปลงเป็นพระปาดิโดยก
คือภายหลัง เห็นจะเป็นเพราะพระหัตถ์เดิม
ชำรุดหักหายไป) นอกจากนั้นยังมีขนาด
ย่อม ๆ อีกหลายองค์ คือ เรืองมหาปาฏิหาริย์
ทำด้วยศิลา ๒ องค์ อยู่ที่พิพิธภัณฑ์สถาน
แห่งชาติองค์ ๑ ได้มาจากวัดจันทน์มุมเกาะแก้ว
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อยู่ที่หลังพระศรี
ศากยมุนีในวิหารวัดสุทัศน์องค์ ๑ เป็นพระ
พุทธรูปสัมฤทธิ์ อีก ๓ องค์ได้มาจากอำเภอบ
อินทบุรีองค์ ๑ จากจังหวัดนครปฐมองค์ ๑
จากไหนไม่ปรากฏอีกองค์ ๑ (แต่คล้ายกับ

พระสมัยเดียวกัน ซึ่งได้มาจากจังหวัดอุดร) นอกจากพระพุทธรูปยังมีพระพิมพ์โลหะและดินเผาอีกหลายองค์ โดยมากได้มาจากจังหวัดนครปฐม

พระพุทธรูปพระนิตินัน (พระนั่งห้อยพระบาท) นักปราชญ์ทางโบราณคดีต้องบ่งบอกว่า เป็นพระพุทธรูปสมัยทวารวดี ทำตามแบบอย่างพระพุทธรูปอินเดียครั้งราชวงศ์คุปตะ เพราะที่ในถ้ำต่างๆ ในประเทศอินเดียมีถ้ำขุดขึ้นเป็นต้น มีทำพระพุทธรูปพระนิตินันไว้มาก ในสมัยราชวงศ์คุปตะครองประเทศอินเดีย ฉะนั้นพระพุทธรูปองค์นี้จึงมีลักษณะคล้ายคลึงกับองค์พระสถูปด้านหน้าไว้เป็นสำคัญองค์ ๓ กับที่ผนังปากถ้ำอีกหลายองค์ เหมือนกับที่ถ้ำอื่นๆ เขาไม่มีผิด พระพุทธรูปแบบนี้คงได้เข้ามาถึงประเทศไทยในสมัยราชวงศ์คุปตะครองอินเดียหรือภายหลังก็ไม่ช้านัก เพราะแบบแผนอะไรทุกอย่างเนื่องในพระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นในอินเดียจะต้องแผ่ไปถึงประเทศที่ได้รับพระพุทธศาสนาไปจากอินเดียเสมอ เช่น ในสมัยเมื่อก่อนประเทศอินเดียยังไม่นิยมสร้างพระพุทธรูปเป็นอุทเทสิกเจดีย์ แต่สร้างวัตถุอื่นขึ้นบนถ้ำแทน เช่น ธรรมจักร พระแท่นอาสนะ รอยพระพุทธรูป และสถูป เป็นต้น คตินันมาถึงประเทศนี้คงจะเรียกว่าสุวรรณภูมิ รูปเคารพที่งดงามอยู่ที่พระปฐมเจดีย์

จังหวัดนครปฐม และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเป็นจำนวนมาก ครั้นเมื่อประเทศอินเดียมีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นเป็นอุทเทสิกเจดีย์แพร่หลายแล้ว คตินันสมัยอมรวดี คตินันมาถึงประเทศนี้ เช่นพระพุทธรูปซึ่งจำหลักไว้ที่แท่นหินพระปฐมเจดีย์ (ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งห้อยพระบาท ปางเทศนา จวรเป็นรูป) หลายองค์ พระพุทธรูปสมัยคุปตะได้ที่คาบด พงคิก อำเภอนครราชสีมา จังหวัดกาญจนบุรี องค์ ๓ ได้จากจังหวัดนครราชสีมาอีกองค์ ๓ เป็นต้น กับพระพิมพ์ก็มากที่ทำตามแบบสมัยอมรวดี เช่นพระพิมพ์ ก. ๘๖ ในพระที่นั่งพุทไธศวรรย์ เลขที่ ๓. ๒. ๓. ๕. ๖. ๓๐. ๔๔. ๔๕. ท. ๑. เป็นต้น ถึงสมัยราชวงศ์คุปตะ เกิดแบบอย่างพระพุทธรูปในอินเดียขึ้นใหม่ มีอย่างงดงาม แบบอย่างนั้นมาถึงประเทศนี้ในสมัยทวารวดี

อาณาจักรทวารวดีปรากฏในจดหมายเหตุจีน เมื่อราว พ.ศ. ๓๓๕๐ แต่ว่าเป็นอาณาจักรใหญ่อยู่ในระหว่างเมืองพม่าและเมืองเขมร ไม่บอกไว้ให้ชัดเจนว่าราชธานีอยู่ที่ไหน ทำให้นักปราชญ์ทางโบราณคดีถกเถียงกันเป็นปัญหาไม่รู้จักจบอยู่จนทุกวันนี้ บางทีว่าราชธานีควรจะอยู่ที่ใดเมืองกำแพงแสนนั้น เพราะเวลานั้นนครปฐมยังเป็นเพียงเกาะอยู่ริมทะเล ถ้าเป็นเมืองหลวงจะไม่

มณฑลพองเตยประชาชนพลเมือง แต่รับว่า นครปฐมเป็นแหล่งที่ตั้งสำคัญแน่ บ้างก็ว่าเห็นจะอยู่ที่เมืองสุพรรณเก่าหรืออุททอง เพราะเป็นเมืองใหญ่ ได้พบของโบราณเช่นเดียวกับนครปฐมมากเหมือนกัน บ้างก็ว่าเห็นจะอยู่ที่ลพบุรี เพราะได้เคยเป็นเมืองใหญ่ และได้พบพระพุทธรูปและของอื่นทำตามแบบอย่างสมัยชวาอินเดียนคราชวงศ์คุปตะมากเหมือนกัน ที่ว่าเห็นจะอยู่ที่นครปฐมเดียวนั้นก็มาก ข้าพเจ้า (แต่ไม่ใช่ นักปราชญ์) เห็นข้างทว่าอยู่ที่จังหวัดนครปฐมบัดนี้ด้วยผู้หนึ่ง ด้วยเหตุผลดังนี้จึงกล่าวต่อไป คือ

เมืองกำแพงแสนเป็นเมืองเล็ก เดิมเป็นสถานที่ย่านกลางระหว่างเมืองใหญ่ทั้งสอง คือเมืองนครปฐมกับเมืองอุททอง เมืองนี้ข้าพเจ้าเคยไปวัดขนาดทำแผนผัง เทียบดินตรวจจนทั่วทั้งในกำแพงและนอกกำแพง ไม่พบซากโบราณสถานขนาดใหญ่ ๆ และของสำคัญเช่นที่นครปฐมเลย ที่ว่าของสำคัญนั้น ข้าพเจ้าหมายถึงรูปเคารพต่างๆ ซึ่งทำตามคติของพระเจ้าอโศก ได้พบฐานพระเจดีย์เล็กๆ ๒ องค์ข้างนอกกำแพงเมืองด้านตะวันออก จากหินจารึกการวัดกำแพงแสนเคยได้พระพุทธรูปปูนปั้นไป ๓ องค์ นอกนั้นก็ไม่ได้พบของอะไรที่เป็นสิ่งสำคัญซึ่งแสดงว่าเมืองจะเป็นเมืองใหญ่เช่นราชธานี ที่ว่าได้เคยพบเงินตรา

ดังชั่งและตราปราสาทที่เมืองนี้ ก็ไม่เป็นหลักฐานเพียงพอจะเชื่อว่าเป็นราชธานี เพราะเงินของเมืองหลวงจะเอาไปใช้ที่ไหนก็ได้ และเงินเช่นเดียวกันก็ได้พบทางปราจีนบุรี เป็นเครื่องแสดงเพียงว่าเมืองเหล่านี้อยู่ในอาณาจักรของทวารวดีซึ่งราชธานีอยู่นครปฐมเท่านั้น การที่ได้พบพระพุทธรูปปูนปั้นสมัยทวารวดีเป็นเครื่องแสดงว่าเมืองนี้เก่าถึงสมัยเมืองนครปฐมเป็นราชธานี เป็นเมืองย่านกลางระหว่างเมืองนครปฐมและเมืองอุททอง เพราะแต่โบราณมีถนนจากนครปฐมผ่านเมืองนี้ไปถึงเมืองอุททองได้ ซึ่งในเวลานั้นแนวถนนเก่าถนนก็ยังมียังพบเห็นได้

เมืองอุททอง เมืองนี้สำคัญมาก เป็นเมืองใหญ่โตกว้างขวางขนาดเมืองนครปฐม เห็นจะเป็นเมืองใหญ่ที่ ๒ รองจากเมืองนครปฐม ในสมัยสุวรรณภูมิ ครั้นเมืองนครปฐมร้างไป ภายหลังที่ถูกพระเจ้าอนุรุทธเมืองพุกามมาทำลาย เห็นจะย้ายราชธานีไปตั้งที่เมืองอุททอง จึงเรียกชื่อสุวรรณภูมิมาจนสมัยสุโขทัยตามที่ปรากฏในศิลาจารึกนั้น ดูเหมือนข้าพเจ้าจะพูดละเออะไปหน่อย ที่เขาทวารวดีกับสุวรรณภูมิมาปนกัน แต่ประวัติของแห่งเหตุผลของข้าพเจ้าก่อน ความเห็นของข้าพเจ้าเห็นว่าสุวรรณภูมิกับทวารวดีเป็นที่เดียวกัน แต่สมัยหนึ่งเรียกชื่อไปอย่าง

หนึ่งต่างกันไปเท่านั้น อันที่จริงได้แก่เมืองหรืออาณาจักรอันเดียวกันนั่นเอง ที่ข้าพเจ้าเชื่อเช่นนั้น เพราะมีโบราณวัตถุสถาน เป็น พะยาน ปรากฏอยู่ เรื่องข้อไม่เป็นของแปลก เพราะเปลี่ยนเรียกกันไปต่าง ๆ ได้เสมอ และราชชนกย้ายกันอยู่เสมอเหมือนกัน เช่นแต่ก่อนราชชนกของไทยเรา (ฉะเพาะสายปัจจุบัน) อยู่ที่สุโขทัย แล้วย้ายมาอยุธยา ชนบุรี และกรุงเทพฯ เป็นต้น ข้อก็เหมือนกัน แต่ก่อนเรียกกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนฯ แล้วย้ายมากรุงเทพฯ เป็นอย่างนี้ ชาวต่างประเทศที่มาติดต่อมาต่างเวดากัน ก็เรียกชื่อเมืองของเราต่าง ๆ กันไป ทั้งราชชนกต่างแห่งกัน เพราะฉะนั้นนครปฐมเมื่อติดต่อกับอินเดียเห็นจะเรียกว่าสุวรรณภูมิ ชาวอินเดียจึงเรียกอย่างนั้น ครั้นถึงสมัยที่ติดต่อกับจีน เรียกว่าทวารวดี จึงจึงจัดไว้ก้อย่างหนึ่ง แต่ของโบราณที่นครปฐมมีติดต่อกันได้ ตั้งแต่เรียกว่าสุวรรณภูมิจนทวารวดี หนังสือฝรั่งแต่งมักอธิบายว่า ทวารวดีนั้นตรงชนมื่ออาณาจักรพูนันต์เมื่ออาณาจักรลง แปลว่าตรงชนภายหลังพูนัน (พ.ศ. ๗๖๐ - ๑๐๙๓) ขอนถ้าหมาย ฉะเพาะเมื่อ ปรากฏชื่อทวารวดีก็พอฟังได้ แต่ถ้าหมายถึงเมืองนครปฐมแล้วฟังไม่ได้ เพราะที่นครปฐมมีของโบราณเก่าก่อนอาณาจักร

จักรพูนันชนไปอีก เช่นจำพวกรูปเคารพตามคติครั้งพระเจ้าอโศก และพระพุทธรูปกับพระพิมพ์ครั้งสมัยอมรวดี เป็นต้น นอกจากจะอธิบายได้ว่า รูปเคารพ พระพุทธรูป และพระพิมพ์เหล่านั้นเป็นของทำขึ้นในสมัยทวารวดีตามอย่างรูปเคารพครั้งพระเจ้าอโศกและครั้งอมรวดีเท่านั้น ซึ่งแปลว่าไม่ยอมให้นครปฐมเก่าขึ้นไปกว่าสมัยทวารวดี ซึ่งเบนความเข้าใจผิดอย่างแท้จริง เมืองอุททองถึงเป็นเมืองเก่าใหญ่โตกว้างขวางก็จริง แต่โบราณวัตถุสถานไม่มีของสำคัญถึงนครปฐม เช่นสถูปขนาดต่าง ๆ และรูปเคารพอื่น ๆ ที่ทำตาม คติ ครั้ง พระเจ้า อโศก และ ของ โบราณสมัยอมรวดี จึงเห็นว่าเป็นเมืองสำคัญน้อยกว่านครปฐม ควรเป็นเมืองที่ ๒ รองจากนครปฐม (มีของเก่าอย่างหนึ่งซึ่งได้พบที่เมืองอุททอง คือ เทวรูปนารายณ์ล้อมหมวกแขก อยู่ในศาลเจ้าที่ท่าพระยาจักร ฝีมือช่างพูนัน แสดงให้เห็นว่าเมื่อพูนันต์มีอำนาจ ได้มีผู้นำศาสนาพราหมณ์มายังเมืองอุททองด้วยเหมือนกัน เมืองอุททองจึงเป็นเมืองเก่าที่สำคัญเมืองหนึ่ง ดอกเตอร์ เวดส์ ว่าอุททองเป็นเมืองหลวงสุดท้ายของอาณาจักรทวารวดี)

เมืองดพบุรีเป็นเมืองเก่าแก่เมืองหนึ่งในประเทศไทยคู่กับเมืองนครปฐม คือ เมือง

นครปฐมอยู่ปากอ่าวไทยด้านตะวันตก ถพ
บุรีอยู่ปากอ่าวด้านตะวันออก ในสมัยที่ปาก
น้ำยังอยู่แถวตำบลบ้านปากน้ำ ที่ปากคลอง
บางแก้ว อำเภอเมืองนครชัยศรี^๕ บดิน เช่น
เดียวกับเมืองนครศรีธรรมราชและเมืองจันท
บุรีในปัจจุบัน^๕ แต่เมืองลพบุรีอาณาจักร
ไม่ลุ่มกว้างขวางเหมือนเมืองอู่ทองและนคร
ปฐม ทั้งโบราณสถานก็ไม่มีถึงสมัยทวารวดี
มีแต่โบราณวัตถุอันเป็นของเคลื่อนที่ได้ ซึ่ง
เข้าใจว่าจะได้รวบรวมมาไว้ในภายหลัง จึง
ได้พบแต่ในวัดที่สำคัญ ๆ เช่น วัดมหาธาตุ
เป็นต้น ตามวัดอื่นมีได้พบบ้าง เช่น วัดทอง
บุ วัดซาก วัดตรง วัดไก่ และในถ้ำหา
สัตว์รย์ ตำบลท่าศาลาเป็นต้น ก็เป็นส่วน
น้อย ไม่เคยได้พบของสำคัญที่ทำตามคติครั้ง
พระเจ้าอโศกและของสมัยอมรวดีเช่นที่นคร
ปฐมเลย โบราณสถานและโบราณวัตถุ
ของสมัยลพบุรีเป็นจำนวนมาก เป็นหลักฐาน
แสดงว่าได้เป็นเมืองสำคัญในสมัยที่ขอมมี
อำนาจปกครองประเทศ^๕ และตั้งเมืองนบน
ที่อำนวยความสะดวกเมืองต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ใน
ลุ่มน้ำเจ้าพระยาในชั้นหลังเมืองนครปฐม
คือว่าในสมัยที่เมืองนครปฐมยังไม่ร้าง^๕
เมืองลพบุรีเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งในอา
ณาจักรทวารวดีเท่านั้น มาเป็นเมืองสำคัญ
ชั้นราชธานีคือในสมัยเมื่อขอมมีอำนาจใน

ประเทศ^๕ เพราะฉะนั้นจึงเห็นได้ว่าไม่ใช่ราช
ธานีของอาณาจักรทวารวดี
ได้พูดถึงเมืองกำแพงแสน เมืองอู่ทอง
และเมืองลพบุรี ว่าไม่ใช่ราชธานีของอา
ณาจักรทวารวดีมาแล้ว^๕ ทนจะพูดถึงเมืองนคร
ปฐมต่อไป ความเห็นของข้าพเจ้า^๕ รักษะ
ยันว่านครปฐมเป็นราชธานีของทั้งอาณาจักร
สุวรรณภูมิและทวารวดี เพราะจังหวัดนคร
ปฐมมีบริเวณใหญ่โตกว้างขวาง มีโบราณ
วัตถุสถานมากมายและเก่าแก่กว่าที่ได้พบใน
จังหวัดใด ๆ ในประเทศไทยทั้งสิ้น ตลอดจน
บริเวณจังหวัดนครปฐมที่เป็นที่สูง มีโบราณ
สถานขนาดใหญ่ทั่วไป ที่สำคัญเช่นองค์พระ
ปฐมเจดีย์ วัดพระงาม วัดพระเมรุ วัดพระ
ประโทน วัดธรรมศาลา และพระเจดีย์ที่
สวนใหม่ กับเนินพระที่ตำบลคอนยายหอม
เป็นต้น ตั้งแต่วัดพระประโทนจนถึงองค์พระ
ปฐมเจดีย์ ระยะทางราว ๔ กิโลเมตรเศษ มี
ซากสิ่งก่อสร้างอยู่เป็นจำนวนมาก แม้
แถวตำบลจันทรอันเป็นที่ตั้งพระราชวัง
เดิม ก็มีซากโบราณสถานประปรายทั่วไป
เนินพระอันเป็นแห่งที่ทอดจากองค์พระปฐม
เจดีย์ที่สุด ก็เป็นโบราณสถานขนาดใหญ่
เท่า ๆ กับวัดพระเมรุ คือกว้างยาวไม่น้อย
กว่าด้านละ ๓๖๐ เมตร เป็นที่สำคัญที่สุด
แห่งหนึ่งในจังหวัดนครปฐม เคยพบของ

โบราณมาก ธรรมชาติขนาดใหญ่ วัดผ่า
ศูนย์กวาง ๒ เมตร กับเตาหินหัววัดเหลี่ยม
มอดตายขนาดใหญ่เท่าที่พบที่บริเวณองค์
พระปฐม ก็ได้พบที่เหมือนกัน นี่แสดง
ให้เห็นว่าบริเวณจังหวัดนครปฐมกว้าง
ขวางเพียงไร แต่โบราณสถานของจังหวัด
นี้ได้ถูกทำลาย ศูนย์หายเสียมากในคราวเริ่ม
สร้างทางรถไฟสายใต้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ ผู้รับ
เหมาทำการสร้างทางรถไฟหรือเขาอิฐปูน
ตามวัดและพระเจดีย์เก่า ๆ รอบบริเวณพระ
ปฐมเจดีย์และบริเวณพระประโทน ซึ่งใน
เวลานั้นยังกว้างเป็นป่าเปลี่ยวอยู่ ไปถม
เป็นอับเฉาทางรถไฟตั้งแต่คลองบาง
กอกน้อยไปจนถึงนครปฐม เป็นระยะทางยาว
๔๖ กิโลเมตรเศษ ขอให้ท่านคิดว่า ผู้รับ
เหมาจะรื้อทำลายวัดและพระเจดีย์เก่าเสียสัก
เท่าไร เห็นจะไม่น้อยกว่าร้อยแห่ง จนเวลา
นี้จะหาโบราณสถานรุ่นพระปฐมเจดีย์เหลือ
อยู่บริสุทธิบริบูรณ์สักแห่งหนึ่งก็ไม่มี ถึง
เช่น นั้น ก็ยัง มี ซาก ของ วัดถูก ถาน พอ จะ
พิจารณาหาร่องรอยของเรื่องราวตอนทาง
โบราณคดีได้บ้าง คือองค์สถูปพระปฐม
เจดีย์และสถูปวัดพระประโทนเท่าที่เห็นได้
ในเวลานั้น ถ้าเขาขุดที่เป็นรูปปรางค์อันเป็น
ของเพ็ญนภายหลังออกเสียแล้ว ลักษณะ
ก็จะเป็นอย่างสถูปรูปบาตรคว่ำซึ่งนิยมทำกัน

ในอินเดียครั้งสมัยพระเจ้าอโศก เช่น
สถูปที่เมืองคันจิ (ต้นชัยสถูปก็เรียก) เป็น
ต้น ถึงสถูปที่สำคัญของอินเดีย เช่น ที่วัดธรรม
ศาลาและที่สวนใหม่กับที่เนินพระ ก็มี
ลักษณะเป็นรูปโอคว่ำเช่นเดียวกัน นี่แสดง
ว่านครปฐมได้รับแบบอย่างการสร้างสถูปมา
จากอินเดียครั้งสมัยพระเจ้าอโศก คราวเดียวกับ
เมื่อพระพุทธศาสนาได้แผ่เข้ามาถึง ซึ่ง
ยังเรียกว่าสุวรรณภูมิ เพราะนอกจากสถูป
แล้วก็มีมีโบราณวัตถุอย่างอื่นปรากฏเป็น
พระยานหลักฐานอยู่อีกมาก เช่น เติมนครปฐม
จักรกับกวางหมอบ แท่นอาสนะ รอยพระ
พุทธรูป และสถูปหิน ดังเหล่านี้เป็นของ
นับถือกันเป็นอุทิศเจดีย์แทนพระพุทธรูป
ในสมัยพระเจ้าอโศก หรือในสมัยที่สมณทูต
อินเดียมาถึงประเทศนี้ ดังเหล่านี้ห้ามพบใน
ประเทศอื่นทางตะวันออกนี้ไม่ เป็นเครื่อง
แสดงว่าสุวรรณภูมินี้ ราชธานีจะต้องอยู่ที่
นครปฐม เพราะเป็นเมืองใหญ่ และมีรูป
เคารพซึ่งทำตามคติของพระเจ้าอโศกมาก
ครั้นถึงสมัยเมืองอมรวัดรุ่งเรือง (พ.ศ. ๖๖๓-
๗๒๕) เวลานั้นพระพุทธรูปเกิดขึ้นแล้ว
แบบอย่างพระพุทธรูปเมืองอมรวัดก็มีมาถึง
นครปฐมอีกเป็นอันมาก ทั้งทำจำหลักไว้กับ
แท่นหินและทำเป็นพระพิมพ์ (แต่เวลานั้น
จะยังเรียกว่าสุวรรณภูมิหรือเรียกว่าทวารวดี

แล้วทราบไม่ได้) ครั้นถึงสมัยราชวงศ์สุโขทัย
ครองประเทศอินเดีย (พ.ศ. ๘๖๓-๑๐๔๒)
ศิลปกรรมของอินเดียรุ่งเรืองมาก ศิลป
กรรมยุคนั้นเข้ามาถึงนครปฐมอีก ซึ่งในยุคนั้น
เรียกว่าทวารวดีตามจดหมายเหตุของหลวง
จันเขียนจวงและหังจิง ต่อมาถึงสมัยพระเจ้า
อนุรุทธยกทัพมาแย่งเอาพระธรรม พระ-
สังฆ และแบบอย่างสถาปัตยกรรมไปยังเมือง
พุกามเมื่อราว พ.ศ. ๑๖๐๐ นครปฐมก็กลายเป็น
สภาพเป็นเมืองร้างคงแต่เนินมา นี้แหละ
ข้าพเจ้าจึงรักที่จะยืนยันว่านครปฐมเป็นราช-
ธานีของสมัยทวารวดีอินเดียเรียกว่าสุวรรณภูมิ
และจันเรียกว่าทวารวดี

เรื่องพระเจ้าอนุรุทธเมืองพุกามยกทัพไป
ตีเมืองสุวรรณภูมินั้น พงศาวดารพระมอว่า
เมืองสุวรรณภูมิได้แก่เมืองสระเทิมของมอญ
ซึ่งไม่มีหลักฐานทางโบราณคดี เพราะของ
โบราณที่พระเจ้าอนุรุทธได้ไปยังเมืองพุกาม
เช่นพระพิมพ์และเงินตราเป็นต้นนั้น ไม่เคย
พบในเมืองสระเทิม แต่พบมากในจังหวัด
นครปฐมและจังหวัดอื่นในประเทศไทย และ
สิ่งที่สำคัญที่สุด ก็คือ อาสนวิหารเจดีย์ที่เมือง
พุกาม ซึ่งสร้างขึ้นภายหลังพระเจ้าอนุรุทธ
รัชกาลหนึ่งนั้น แปลกเหมือนกับวัดพระ
เมรุทุกอย่าง ต่างแต่พระพุทธรูปในซุ้มที่
ตั้งเปิดเป็นพระยืนเท่านั้น (ที่วัดพระเมรุ

เป็นพระนั่งห้อยพระบาท) แสดงว่าได้แบบ
อย่างไปจากนครปฐมแต่ครั้งพระเจ้าอนุรุทธ
เรื่องพระเจ้าอนุรุทธตีเมืองสุวรรณภูมิ ถ้าว่า
เพียงว่าสุวรรณภูมิเป็นอาณาจักรของมอญ
และพระเจ้าอนุรุทธมาแย่งพระธรรมพระสังฆ
และสิ่งอื่น ๆ ไปจากเมืองมอญเห็นจะพอฟัง
ได้ เพราะนครปฐมเป็นเมืองมอญแน่ ศิลป
จารึกเก่าซึ่งได้พบที่นครปฐมและตปนบุรีก็
เป็นภาษามอญเก่า ที่บางท่านว่าสมัยนั้น
(สมัยทวารวดี) มีคนไทยมาอยู่มากแต่ก็
ไม่ผิด เพราะไทยเราอพยพมาอยู่ยังประเทศ
นั้นมานานแล้ว แต่คงมาอยู่อย่างแปลกเมือง
พวกหนึ่งเท่านั้น และจำนวนคงยังไม่มาก
พอ จึงยังไม่เข้ายึดอำนาจเหมือนสมัยสุโข-
ทัย ตั้งแต่เมืองสุวรรณภูมิ (นครปฐม)
ถูกทำลายครั้งพระเจ้าอนุรุทธแล้ว ความ
สำคัญของจังหวัดก็ย้ายไปอยู่ที่อื่น บางทีจะ
เป็นเมืองช่อทอง จึงมีชื่อปรากฏมาจนถึงสมัย
สุโขทัย นครปฐมกลับคงเป็นเมืองนอก
ในแผ่นดินพระเจ้าจักรพรรดิ กรุงศรีอยุธยา
ระหว่างปี พ.ศ. ๒๐๘๓-๒๓๐๖ แต่ยังเรียก
ว่าเมืองนครชัยศรี และคงอยู่กรมแม่น้ำท่า
จีน ที่ตำบลท่านา อำเภอนครชัยศรีบัดนี้ พง
ศกได้มาตั้งยังที่เดิมเมื่อในรัชกาลที่ ๕ และ
เรียกว่าจังหวัดนครปฐมเมื่อในรัชกาลที่ ๖
นั่นเอง

ข้าพเจ้าประสงค์จะพูดเรื่องพระพุทธรูปที่
วัดหน้าพระเมรุ กรุงศรีอยุธยา เป็นพระมา
แต่ลังกาจริงหรือไม่ แต่ไปพูดเรื่องอันเสีย
มากมาย ทงนก็เพราะต้องการจะให้ผู้อ่าน
เข้าใจยิ่งขึ้น จึงขอพูดเรื่องพระพุทธรูปที่
วัดหน้าพระเมรุต่อไป พระพุทธรูปองค์นี้
เป็นของโบราณก็มีแต่พระเศียร พระพักตร์
พระพาหุอันบน และตั้งแต่พระองค์ลงมา
ถึงพระขมิ้มเท่านั้น นอกนั้นคือ เรือนแก้ว
ข้างบน พระนาคหลัง พระพาหุอันล่างและ
พระหัตถ์ ขอพระบาทจนพระบาท และฐาน

รูปที่ ๑

บัวทองบัวคว่ำ เป็นของทำใหม่ทงน ขอบ
ล่าง และ รอยพับก็เห็น ของใหม่เหมือนกัน
ลักษณะของพระพุทธรูปองค์นี้ (รูปที่ ๑)
คือพระเกตุมาดาเป็นค่อมสั้น ขมวดพระเกตุ
โตและบ้าน ไม่มีไรพระศก พระนาคอุคค
เคียว หลังพระเนตรรวมเกือบได้ระดับกับ
พระนาค พระขนงยาวเหยียด พระพักตร์
แบนกว้าง พระโอษฐ์เบะ พระหูบ้าน จีวร
บางแนบติดกับพระองค์ ชายอุตราสงค์
ตอนพาดพระอังสาเป็นหลายแฉก (ฉะเพาะ
พระนั่ง) ลักษณะที่กล่าววนคล้ายลักษณะ
พระพุทธรูปอินเดีย ครั้นราชวงศ์คุปตะ ซึ่งได้
มาถึงประเทศนี้ครั้งสมัยทวารวดี พูดสั้นๆ ก็
คือเป็นลักษณะของพระพุทธรูปสมัยทวารวดี
ทำตามแบบพระพุทธรูปอินเดียครั้งราชวงศ์
คุปตะ พระพุทธรูปลักษณะเช่นนี้ได้พบมาก
ที่จังหวัดนครปฐม พระประธานในพระอุโบ-
สถวัดพระปฐมเจดีย์ (รูปที่ ๒) และพญา
กง พญาพานในวิหารคดพระ ปฐมเจดีย์ ก็มี
ลักษณะเช่นเดียวกันนี้ เพราะฉะนั้นเป็นการ
แน่นอนที่พระพุทธรูปองค์นี้ไม่ใช่ฝีมือช่างลั
กาและไม่ได้มาจากลังกาทั่วไป ที่แท้ก็คือ
เป็นพระพุทธรูปสมัยทวารวดี เดิมอยู่ที่วัด
พระเมรุจังหวัดนครปฐมนั่นเอง ที่รู้ได้เช่น
นี้เพราะเมื่อในรัชกาลที่ ๕ ได้ขุดพบชั้นศิลา
ทับหลังเรือนแก้ว พระบาท กับฐานบัวรอง

รูปที่ ๒

พระบาทของพระพุทธรูปองค์นี้ทวดพระเมรุ
เคยวนเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑ์จังหวัดนคร
ปฐม ซึ่งศิลาที่พบหลังเรือนแถวนี้ สัมผัส
กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเห็นว่า ม.
โกด เคยได้เอาไปเปรียบกับเรือนแถวพระ-
พุทธรูปที่วัดหน้าพระเมรุ เขาก็ได้สันนิษ
แะสันนิษฐานความสงสัยกันแต่นั้นมา ไซ้แต่เท่า
นั้น ในคราวที่กรมศิลปากรทำการขุดแต่ง
วัดพระเมรุ จังหวัดนครปฐม เมื่อปลายปี

พ.ศ. ๒๔๘๓ แะต้นปี พ.ศ. ๒๔๘๒ ก็ได้พบ
ฐานที่ตั้งพระพุทธรูปนั่งห้อยพระบาททวดพระ
เมรุ & ฐาน ในมุขทั้ง ๔ ของพระเจดีย์องค์
ใหญ่ พระพุทธรูปก็อยู่ครบบริบูรณ์ คือ
อยู่ใน พระอุโบสถ วัด พระ ปฐมเจดีย์องค์ ๓
(รูปที่ ๒) ซึ่งเจ้าพระยาทิพากรวงศ์เขียนมา
ไว้เมื่อในรัชกาลที่ ๔ อยู่ที่ระเบียงพระปฐม
๒ องค์ (แต่ชำรุด เหลือแต่พระองค์ พระ
เพลา และพระบาท กับฐานบัวรองพระบาท
พระเศียรไม่มี) เขียนมาไว้เมื่อในรัชกาล
ที่ ๕ คราวจัดพิพิธภัณฑ์ที่พระปฐมเจดีย์ อีก
องค์ ๓ คือองค์ที่อยู่ทวดหน้าพระเมรุ กรุงศรี
อยุธยา พระพุทธรูปองค์นี้ (รูปที่ ๓) พระ
หัตถ์เป็นของทำใหม่ดังกล่าวแล้ว แะทำ
ไว้ผิด ที่ถูกเป็นปางเทศนาเหมือนกับองค์
ที่นครปฐม คือพระหัตถ์ขวายกจับนวดพระ
หัตถ์เป็นวงกลม (หมายพระธรรมจักร)

พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่บนพระเพลา (เหมือน
รูปที่ ๒) เหตุที่พระองค์นี้มาอยู่ทวดมหาธาตุ
เป็นของสันนิษฐานได้ง่ายไม่ยาก คือในสมัย
กรุงศรีอยุธยา นครปฐมยังเป็นเมืองร้าง
อยู่ รัชกาลใดรัชกาลหนึ่งคงโปรดให้เชิญ
พระองค์นี้มาไว้ทวดมหาธาตุ ถวายพระนคร
ศรีอยุธยา อาจจะเป็นในรัชกาลพระเจ้า
จักรพรรดิก็ได้ เพราะในรัชกาลนี้ได้มีการ
สำรวจตรวจวัดของที่ตั้งเมือง นครชัยศรีชน

พระพุทธรูปองค์น้อยที่วัดมหาธาตุมาจนตลอด
กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของประเทศไทย
ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ วัดวา
ที่ประดิษฐาน ณ วัดมหาธาตุราชวัด พระยา
ไชยวิชิต ผู้รักษากรุงกระนั้นจึงเชิญมา
ไว้ที่วัดหน้าพระเมรุซึ่งท่านได้ทำการซ่อม ที่
พระยาไชยวิชิตทำจารึกบอกไว้ว่าราชทูตลัง-
กาเชิญเข้ามาแต่ดังกาทวิป คราวมาขอพระ
สงฆ์ไทยในแผ่นดินพระเจ้าบรมโกศนั้น คง
เป็นเพราะมีผู้เล่าให้ท่านฟังเช่นนั้นท่านก็เชื่อ
ซึ่งเป็นของธรรมดาในสมัยที่ยังไม่มีการตรวจ
สอบลักษณะ พระพุทธรูปฝีมือช่างประเทศ
ต่าง ๆ กัน แม้ในสมัยนั้นก็ยังมี ข้าพเจ้าเคย
ถูกขอร้องให้ไปดูพระพุทธรูปของบางท่าน
ซึ่งบอกว่าเป็นอันเดียวกัน เป็นดังกาทวิป แต่
ครั้นไปดูเข้า ใช่ว่าจริงอย่างว่าก็มี ผู้บอกเขา
ใจผิดก็มี เช่นนเห็นจะ จะคำหั้นพระยาไชย
วิชิตหาได้ไม่ ตรงกันข้ามน่าจะชอบคุณท่าน
เป็นอย่างยิ่ง ที่ได้เก็บรักษาพระพุทธรูปองค์
สำคัญไว้เป็นอย่างดี ให้พวกเราในสมัยนี้
ได้เห็นและพิจารณากัน หาไม่พระพุทธรูป
อันมีค่าสูงส่งทางประวัติศาตร์ก็จะเป็นอัน
ตรายหายสูญไปเสียแล้ว เพื่อให้ท่านทั้ง
หลายทราบข้อความตามที่พระยาไชยวิชิตได้
กล่าวไว้ในจารึกที่วัดหน้าพระเมรุ
ข้าพเจ้าจึงขอคัดคำจารึกของท่านมา
ลงไว้ในที่นี้ด้วย

คำจารึกของพระยาไชยวิชิต (เผือก)
ที่ในวิหารน้อย วัดหน้าพระเมรุ จังหวัด
พระนครศรีอยุธยา

“ ครึ่งดัดดีพิพัตนาภาตะกำหนดศักราช
๓๒๐๐ ปีจอตำเรีฐศก พระยาไชยวิชิตดีทิ
ธำตรามหาประเทศราชชาติเด่นาบดี ผู้รักษ
กรุงบำรุงพระพุทธศาสนา เป็นดำนุญปลัมพก
ยกพระมหาอุปถัมภ์มีน่าน ถาปนาการพระ
ปรางค์ต่างพระเจดีย์โดยจง ทั้งกุฎีสงฆ
พร้อมเส็จ ต่างสรรพพิหาร เพียงพิมาน
ไกรลาศ โอภาศพนแผ่นแท่นดิลา ไว้พระ
ปติมาหินเทศ งามวิเลิศทั้งแท่ง ตำแหน่ง
เดิมอยู่วัดหน้าพระธาตุ พระคันธารราชดิลา
มาแต่เมืองดังกาก่อนโพ้น ดำนานเมืองโน้น
ร้อยหรือ นำนามขอพระภิกษุสงฆ คือองค์พระ
อุปาสดี ผู้เป็นทราชาคณะ กับพระสงฆ์ในระ
ไปอุปถัมภ์บวรพสา ชาวดังกาประเทศ
เป็นสงฆ์วิเลิศดัดมา แต่ครั้งอยุธยาบวรมี
ยังอุดมบริบูรณ์ ครั้นเดี่ยสูญช้านาน พระ
พิหารหักพัง วัดรกรังเบนป่า จึงอาราธนา
มาได้ ในวัดพระเมรุราช บรมศาสดาราม
เจดีย์มความว้าง เป็นที่มดการ บูชาพระรัตน
ไตรยาธิคุณ อุดยติเรกเป็นเอกอริยสัมบัค
ของจังหวัดมนาการ เปรียบปานพระเมรุราช
ดำรงพระศาสนาเถาวธ ถ้วนพุทธันดรทั้งนาน
ปราศจากมารมาทำลาย ออกุศลเหล่าร้ายริศยา

ขลุ่ยรอหาของมั่ง หวังเอาทรัพย์โดยหลง คู้ย หน สุธัญญะพจนธำภต กองกุศลผลอย่า
 คดปดงปฤศณา พวกรพาดต่างต่าง อย่างด้าง สุธัญญะ สัมมบรรณพูนสุขสวัสดิ์ แด่น้อมบัต
 แท่นแผ่นธิดา องค์พระปติมานได้ อยู่จำ วิชากร เกิดไหนให้บันดาด ปานน้ำใส
 เนียรในแผ่นดิน ครอบงำพันกัปกัณฑ์ ด้วย ไหลมาเอง เพรงบุญสุนทรสร้าง เพรงบาป
 ด้จรรรมอธิธาน บันดาดเทพทุกทิศ ผู้มีฤทธิ์ ร้างวางเว้นววย เจตนาว่าจักกาย ฝ่ายอกุศล
 มีเดช มาประเวศระวัง ขอฝากฝังพระเจ้า พันต้นดาน คนพาดการหยาบซ้ำ ร้ายริศยา
 โดยณภาพตรามเท่า สู้ด้นภพไตรย เสด็จ ออย่าพบเห็น ตั้งชัวตัวอย่าเป็น เขมยใจหนอ
 อธิธาน พร้อมคิณฑทานการกุศล อุปถัมภ์ ขออย่ามีที่ภุมพงษ์วงษ์ประเสริฐ ขอกำเน็ค
 บำรุงตน ไปทุกชาติอย่าคดาค์คด่า แม้น เกิดทศ ยังอย่างสร้างบารมี จนตรามเท่า
 ม้วยดินต้นแผ่นฟ้า ม้วยโลกหล้ากว่าแด่น เข้านิภูพาน ”

ປະເພດີ ແລະ ຕາມຮູ້ກັງໄປ

๖๘๘ อศนิกรรทา

ของ
เสฐียรโกเศศ

“เทียนญอมคนเสียดกันเขาด ท่านเผา
เทียนท่านเดินไฟ เมืองสุโขทัยนมดงจกแตก”

นเบนขอความแห่งหนึ่งในศิลาจารึกพ่อ
ขุนรามคำแหง ในทนมคำว่า “เผาเทียน”
คิดไม่เห็นว่าจะเป็นอย่างอื่นได้ นอกจาก
หมายความว่า จุตเทียน แต่ทำไมไม่ใช้ว่า
จุต ต้องตรวจข้อความแห่งอื่น ๆ ใน
จารึกศิลาจารึก ก็ไม่พบคำว่า จุต กลับไป
พบคำว่า เผารูปหอม ซนอ๊กแห่งหนึ่งในศิลา
จารึกเขาส่มณกฎ เป็นอันรู้แน่ว่าส่มณ
จตุรูปเทียน ใช้ว่าเผารูปเทียนก็ได้ ก็คำ
ว่าเผานั้นได้แก่การทำให้ไหม้ การจตุรูป
เทียนก็คือทำรูปเทียนให้ไหม้ด้วยไฟ เป็น
คำตรงกับลักษณะอาการที่ปรากฏเห็นอยู่
จะว่าคำจตุเกิดใหม่ ไม่ใช่คำไทยเดิม ก็ไม่
แน่ เพราะไทยขาวและไทยนุกมีคำจตุอยู่ใน
คำพูดของเขา แต่ก็ประหลาดที่คำพูดเดิม
ของภาคอีสานและพายัพตลอดจนไทยใหญ่
ไม่ใช้ว่าจตุ แต่ใช้ว่าได้ คำว่า จตุไฟ มี
ใช้เป็นครั้งแรกเท่าที่พบในหนังสือ คือใน
กฎมนเทียรบาลมีคำว่า “จตุคอกไม้” และ

ในเรื่องพิสุจน์ตำนานอุยเพติง มีคำว่า “จตุรูป
จตุเทียน” เอาเป็นคกกลงว่า เผาเทียนกับ
จตุเทียนเป็นมความอย่างเดียวกัน จุตเป็น
แรกทำให้มีไฟเกิดเป็นคิตไฟซน จุตไฟจึง
เป็นซนคณของตามไฟและเผาไฟ เผาเทียน
เป็นเผาให้ไหม้เบ็ดตองไป ส่วนโคมจะใช้ว่า
เผาโคมเห็นไม่ได้ คงเผาได้แต่เทียนหรือได้
ข้างโนโคม อย่างกระนั้นเลย รวมเรียกเดีย
ว่าจตุก็แล้วกัน เพราะตงคณด้วยลักษณะอา
การอย่างเดียวกัน จุตแล้วรักษาไว้ไม่ให้ดับ
ก็เป็นตามไฟ จุตแล้วให้ไหม้หมดไปก็เป็นเผา
ไฟ เอาคำว่าเผาไปใช้กับลักษณะอาการที่
ไหม้ไฟให้แก่ของอย่างอื่นเกิด คิดเห็นเช่น
นี้จะผิดถูกอย่างไร ขอท่านผู้รู้โปรดเมตตา

ต่อจากคำว่า เผาเทียน มีคำว่าเดินไฟ
เดิน คือทำอะไรให้เป็นทีตงุกเพติคเพติณ เดิน
ไฟก็คือทำให้เป็นทีตงุกเพติคเพติณด้วยไฟ
ข้อความอื่น ๆ ที่แวดล้อมอยู่ ส่อให้เห็นว่า
เป็นการเดินตงุก จึงมีผู้คนเบียดเสียดกัน
คุมากมาย เยียดยัดกันแทบเมืองสุโขทัย
จกแตก (ไม่ใช่คำว่า จะ) และการเดินไฟ

๑ ข้ายตอหว้อวุดก้าง

พพักตรชนพัง

พินาศโดหิตต์ถาย ๗

๑ กังหันหันคุดมณาย

ช่อม่วงร่วงร่าย

ฝอยทองรเทือกนารทา ๗

๑ พลจันคัพทก้องโกดา

แจ่มดวงในอา-

ภาคเรืองชช่วงดังดาว ๗

๑ เพ็ญพักษ์ดากหางดำหวด

เด่นดุมชนดาว

ปลัดปะทะคนยัน ๗

๑ เพ็ญดินรพบรเห็จหัน

พเนียงต้นนครัน

อุโฆษชโชติช่วงงาม ๗

๑ เพ็ญโคควายวงกตางดนาม

ม่นายคิดตาม

กรกุ่มประจักษ์หักแกง ๗

๑ เพ็ญพ้อมพิสดารดูแสง

หลากหลายเปลี่ยนแปลง

ปราสาทสุดโคมคน ๗

๑ ม่มักรดอแก้วกล

เด่นไต้เวียงวน

วิจิตรดำร่ำพรรณ ๗”

ในทณพพรรณนาดอกไม้ไฟไว้หทัยชนิด
ดางชนิดยังมีเหลือสืบมาจนบัดนี้ แต่ที่ไม่

เห็นแล้วก็มี คิดว่าถ้าเลือกกล่าวแต่ชนิดที่

ไม่เคยเห็นในเวลานี้ ว่าแต่ก่อนเขา “เด่น

ไฟ” กันอย่างไร ก็จะเป็นประโยชน์แก่ความ

รู้ได้บ้าง ส่วนชนิดที่ไม่เคยเห็น ถ้าท่านผู้

ได้รู้และจำได้ เมตตาช่วยบอกเพิ่มเติมบ้าง

ก็จะเป็นบุญคุณแก่คนรุ่นหลัง ได้รู้เรื่องของ

เก่าเป็นประโยชน์แก่นักศึกษา ในการอธิบาย

ชอบอกไว้เสียก่อนว่า ความรู้ส่วนมากได้

มาจากพระเทวาทินิมิต(นาย เทวาทินิมิต)

ไม่ใช่จะอธิบายให้ฟังเท่านั้น ยังมีแก้ไขวาด

ภาพให้ชัดด้วย ถ้าท่านได้อะไรไปเป็นความ

รู้จากเรื่องนบาง ก็ขอให้ขอบใจพระเทวา-

ทินิมิต เกิด

ต่อไปนี้จะกล่าวถึงเรื่องระதாக่อน

ระทาเป็นโครงไม้รูปสี่เหลี่ยมสูงเรียวยาว

๕-๖ เมตร สำหรับจุดดอกไม้ไฟมีดอกไม้

เทียนและดอกไม้ประดับบนคัน ระทาเป็น

ภาษาอะไรแปลว่าอะไรไม่ทราบ ทราบแต่

ว่าทางภาคอีสานและทางเขมรเรียกระทาว

วันทา ก็เป็นคำเดียวกัน หากแต่คำคันเตียง

กร่อนไปเท่านั้น ตามผู้รู้ภาษาเขมร ก็รู้แต่

ว่าวันทาเป็นชื่อดอกไม้ไฟอย่างหนึ่ง จะมี

ลักษณะรูปร่างอย่างไรไม่ทราบ ที่ไม่ทราบ

คงเป็นเพราะไม่เคยเห็น เมื่อไม่เคยเห็นจึง

ไม่ทราบ ทราบก็แต่คำว่าวันทาในหนังสือ

ว่าเป็นคำเกี่ยวข้องกับดอกไม้ไฟ คนรุ่น

ใหม่จะไม่รู้จักเลยวาระตามรูปร่างหน้าตา
เป็นอย่างไร จะพบก็แต่คำระทาในหนังสือ
เก่าเท่านั้น คราวนั้นใครแต่งหนังสือขึ้น
ใหม่ ข้างถึงระทาไว้ด้วยว่าอยู่ในสมัยที่
แต่ง และถ้าหนังสือเรื่องนั้นมีย่อยต่อไป
คงหลายสิบบรรทัดหรือร้อยบรรทัดไป ก็จะเคย
เป็นเรื่องสั้นๆกันใหญ่ ในการวินิจฉัยข้อ
เท็จจริงในอายุของวรรณคดี มีเรื่องตื้นๆ
ตามาแล้วอย่างน้อยก็ครั้งหนึ่ง อันที่จริงระทา
นั้น แม้แต่ก่อนๆ มา เมื่อมีงานพระเมรุ
ก็เป็นได้เห็นระทาตั้งเรียงอยู่เป็นแถว ปาก
ตลาดเรียกกันว่าช่องสี่ขา แต่งานพระเมรุ
อย่างทวาทนเด็กมานานแล้ว ผู้ที่เคยเห็นก็ตอ
เป็นคนมียาวเข้าเขตคดงวอยบ ถึงกระนั้น
เมื่อเห็นก็ยังเป็นเด็กเต็มที จะให้จำความ
อะไรต่ออะไรเหมือนอย่างผู้ใหญ่ที่มีความรู้
ย่อมไม่ได้ ส่วนท่านที่เคยเห็นเมื่อมียาวเคย
วัยเด็กแล้ว ในเวลานั้นเห็นจะเหลือน้อยคน
เพราะล้มหายตาย “กว่า” (๑) กันไปเกือบหมด
ถึงวันก็จะร่อยหรอจนน้อยถอยจวนจนลงไป
ทุกที ความรู้เรื่องเก่า ถ้าไม่รับจดหรือ
เขียนไว้ ก็คงจะพดอยสูญตามผู้ไปด้วย น่า
เสียดายเต็มที เว้นไว้จะไม่โยคิด นั้นก็จน
ใจ อีกประการหนึ่ง แม้จะพบท่านผู้เฒ่าผู้แก่

และมีโอกาสซักถามท่านได้ แต่ก็มิใช่ว่าท่าน
รู้เรื่องที่ของการจะซักถามได้ทุกท่าน เพราะ
ท่านไม่ได้เอาใจใส่ หรือไม่ได้คอยใกล้ชิดกับ
สิ่งที่เราต้องการจะรู้ จึงไม่ได้สังเกตไว้
ดังที่ท่านก็ไม่เคยเห็นด้วยซ้ำ ดังที่ท่านรู้ดี
แต่เราไม่ทราบหรือไม่รู้จักท่าน หรือดังที่
ท่านรู้ แต่ท่านถือแบบเก่า คือรู้คนเดียว หรือ
ท่านอยากจะบอก แต่ก็ไม่อยากจะบอก เพราะ
ชราว่าความใจเกรงว่าจะรู้เขาไปย่ำท่าน
มากกว่าจะรู้เพื่อความรู้อย่างนี้ เราที่ไม่ได้รับ
ความรู้ ความดำบาก็อยู่อย่างนั้น หวังว่า
ถ้ามีความแห่งใดบกพร่องผิดพลาดไปบ้าง
คงได้รับอภัยและเมตตาแต่ผู้กรุณาตั้งข้อซัก
ท้วงมาเผื่อเผื่อให้ความรู้กันบ้าง ก็จะเป็นพระ
คุณที่สุด

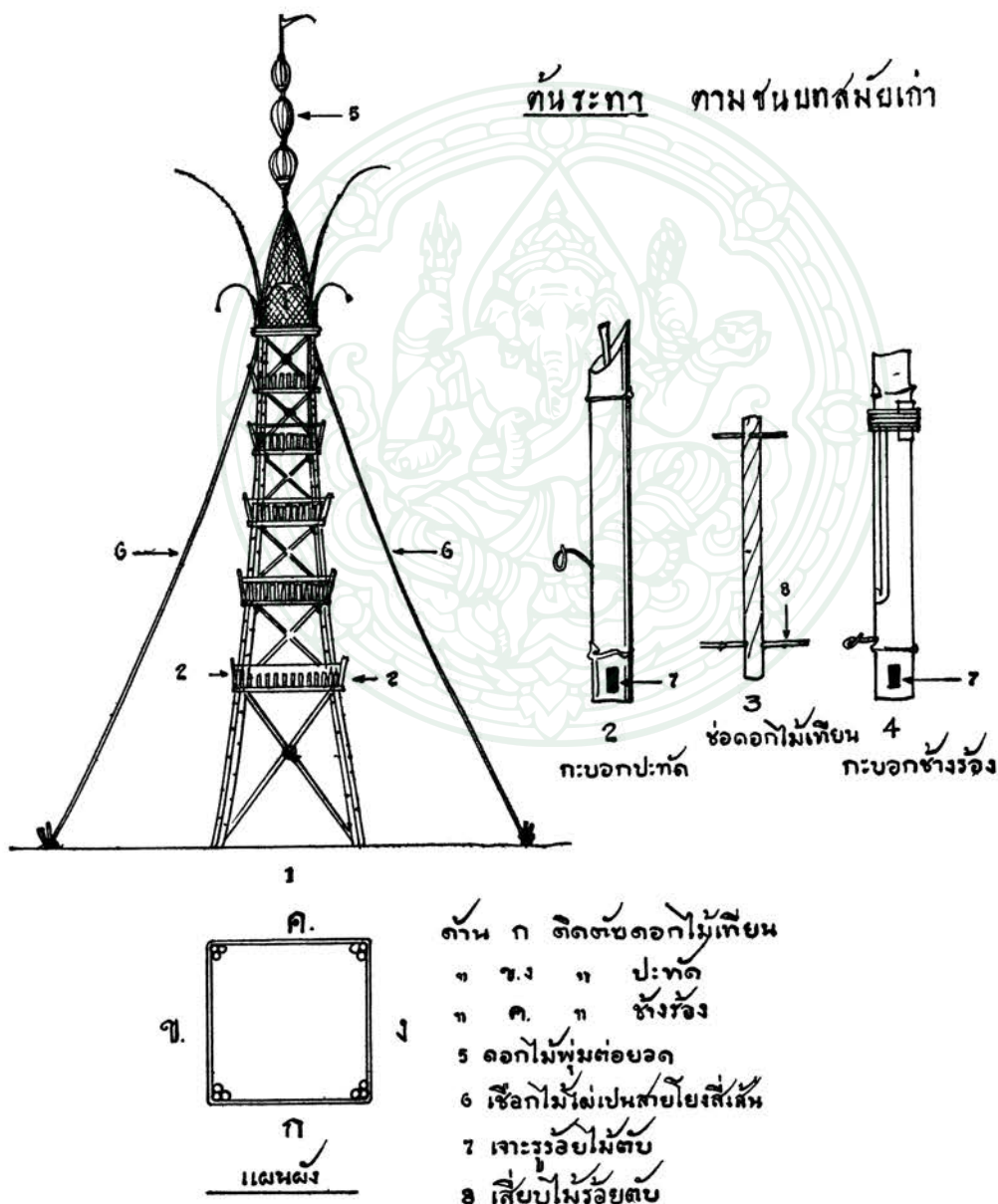
เรื่องระทามี่ในกรุงเทพฯ จะกล่าวถึงหลัง
ในต้นจะพุดถึงระทาตามหัวเมืองก่อน เพราะ
ยังมีผู้เห็นอยู่ แต่กระนั้นขอทระยกรอกรกันก็
กลายเป็นเรียกว่าต้นประทดหรือต้นประทด-
ระทา ไม่รู้ว่าระทาแปลว่าอะไร ในที่สุดก็หลุด
หายไป เหลือแต่คำว่าต้นประทดเท่านั้น ขอ
ความที่จะกล่าวต่อไป กล่าวตามคำของ
พระเทพาภินิมิต เป็นเรื่องระทามี่ทากัน
ทางจังหวัดนครราชสีมา แต่เท่าที่ได้ฟังคำ

(๑) กว่า ไม่ใช่แปลว่า เสีย หรือ จาก แต่เป็นภาษาไทยใหญ่ แปลว่า ไป เช่น ตายไป เขา
พุดว่า ตายกว่า ตรงกับคำว่า “ล้มหายตายกว่า” ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง; กว่าภาค = ไปตลาด;
กว่าๆ มาๆ = ไปๆ มาๆ, กว่าเล็ก = ไปรบ; กว่าทาง = เดินทาง; กว่าแล้ว = ไปเที่ยว.

อธิบายจากปากท่านผู้เขียน ซึ่งอยู่ห่างต่างจังหวัดออกไป ก็ได้ความร่วมกันเป็นส่วนมาก จึงถือได้ว่าคำอธิบายนี้ ส่วนใหญ่เห็นจะเป็นอย่างเดียวกัน และคงเป็นเรื่องชนิดที่เกิดขึ้นจากที่หนึ่งที่ได้ก่อน แล้วเอาอย่างกันแพร่

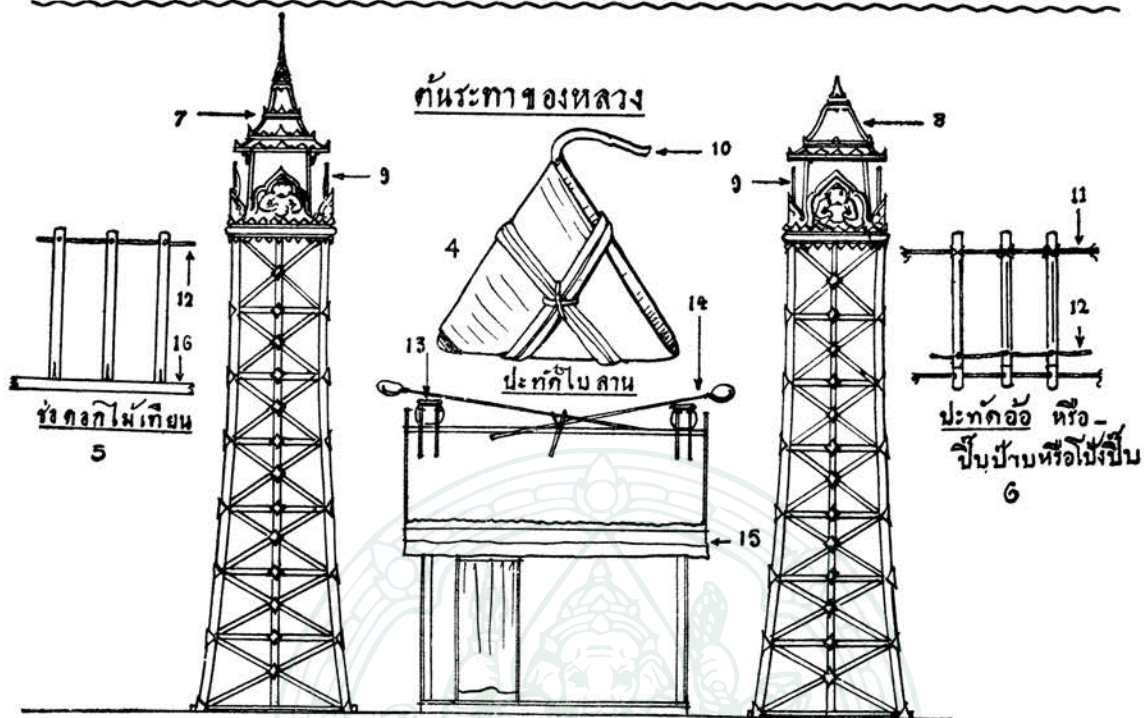
หลายกระจ่ายไปในที่ต่าง ๆ หดักใหญ่จึงเหมือนหรือคล้ายคลึงกัน

ถ้าท่านครูประพาซึ่งพระเทวภิณมิตเขียนต่อไป

จะเห็นว่าระทากเป็นโครงไม้ไผ่รูปสี่เหลี่ยม
เรียวขึ้นไป มีท่อนคอกไม้ไผ่เป็นชั้น ๆ
ระหว่างชั้นไม้ยังดมเป็นรูปกากบาทสำหรับ
ยึดไม่ให้โครงรวน ส่วนยอดระทาสุดแต่
แต่จะทำ จะปล่อยไว้สั้น ๆ ก็ได้ หรือ
ถ้ามีกำลังก็เขาไม้ไผ่ด้านเป็นแผงประดับประ
ดาเป็นยอด และมีพุ่มดอกไม้ตั้งในรูปนี้ ข้อ
ความอย่างอื่นมีอธิบายอยู่ในตัวแล้ว การ
สร้างระทากในชนบทมักจะไม่เกินกว่าหนึ่ง พอ
จะเห็นเหตุได้ว่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับกำลังความ
สามารถที่จะทำ แม้ทำเพียงระทากเดียว ก็ต้อง
เป็นงาน ซึ่งเจ้าภาพ เป็น คน กว้าง ขว้าง มี
กำลังจึงจะทำได้ ส่วนระทากในเมือง
เคยเห็นแต่ในงานหลวง โดยมากในงานพระเมรุ
หรืองานฉลองสมโภชมหกรรม งานราษฎร
ไม่ปรากฏว่ามี รูปสร้างระทากมีลักษณะคล้าย
คลึงกัน จะต่างกันก็ทำด้วยไม้จริงและ
เรียบเรียบร้อยกว่ากันเท่านั้น พระเทพาภินิ-
มิตจติได้ว่าตัวระทากหน้าดินแดง มีถาด
ลายประดับของนาตะโก ตรงนี้ได้ความมี
เรื่องเก่าว่า สี่สำหรับทานน เมื่อยังไม่มี
ชาติแดงแล้วเราชาววิทยาคาสตร์เข้ามา ถ้า
ต้องการสีแดงก็ใช้ดินแดง ก็ดินแดงนั้น
แม่แบบสีแดงก็แบบต่าง ๆ กัน แล้วแต่
ดินในท้องถิ่นไหน แดงเข้มจนเกือบดำก็มี
แดงเป็นอย่างแดงเด่นก็มี เวลาจะทำสีน้ำ
มันอย่างอย่างดีผสมเพื่อให้มันติดอยู่กับพื้น
ทาได้นาน ๆ ส่วนของนาตะโก หมายถึงกระ

ดาศของที่มาจากเมืองจีน ภายหลังมีกระดาศ
ของทำมาจากเมืองฝรั่ง เป็นของงามดีกว่า
ก็ใช้กระดาศของของฝรั่ง เรียกกันว่าทอง
อังกฤษ ที่เรียกกระดาศของมาจากเมืองจีน
ว่าทองนาตะโก เห็นที่แต่เดิมจะใช้ยางตะโก
เป็นวัตถุดิบของกระดาศ เอาภาพถ่ายงานพระ
เมรุซึ่งมีอยู่ในพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ แผนภาพ
ถ่าย มาพิจารณาดู ๒ ภาพ ภาพหนึ่งเป็นงาน
พระเมรุสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช อีกภาพ
หนึ่งจะเป็นงานพระเมรุใคร ดูไม่ออก แต่
เข้าใจว่าจะก่อนกว่ารูปแรก ระทากที่มีอยู่ใน
ภาพทั้งสองมีเครื่องประดับยอดติดกัน ระทาก
ในงานพระเมรุสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชยอด
เป็นมณฑป ส่วนอีกภาพหนึ่งเป็นยอดเกี่ยว
เห็นจะเกี่ยวด้วยเรื่องยศ ยอดจึงต่างกัน
กดยอดดงมาเขียนเป็นรูปราหูอมจันทร์ ไม่
ปรากฏว่ารูปซึ่งเขียนเป็นอย่างอื่น ทำไม
จึงต้องเขียนเป็นรูปราหูอมจันทร์ หรือว่าการ
จุดดอกไม้ไฟจะเกี่ยวข้องกับราหู เพราะ
เมื่อเวลามีจันทร์คราส ชาวบ้านมักต้อง
ทดลองจุดประทัดยิงปืนให้ดังปังปัง ราหูตกใจ
จะได้คายพระจันทร์ที่อมเอาไว้ แต่การจุด
ดอกไม้ไฟที่ระทาก ก็ไม่เกี่ยวกับเวลามีจันทร์
คราส หรือว่าระทากของเดิมทำไว้จุดในวัน
จันทร์คราส แล้วกลายมาใช้จุดในงานสม-
โภชบูชา ในแคว้นเบงกอลมีประชาชนพวก
หนึ่งเรียกว่า ชาวโทธ่า มีการบูชาไฟแก่ราหู

1. ชะนิคชอดมณฑป 3. โรงมหรสพ 2. ชะนิคชอดเกี้ยว
 7. บุษบกชอดมณฑป 8. บุษบกชอดเกี้ยว 9. แผงเขียนหน้าราหูอมจันทร์
 10. ชนวนกระดาห่อดินดำ 11. ไม้ไผ่ผูกตัก 12. ชนวนฝักแก 13. หมอน้ำดับเพลิง
 14. ตะกร้อดับเพลิง 15. ผ้าระบายหน้าโรง 16. ดับเสียบดอกไม้เทียน

ก็เบบเรื่องเกี่ยวกับไฟเหมือนกัน จุดเป็น
 ความรู้เขาไว้ที่ อย่างไรก็ดี ยังเป็นเรื่องคิด
 ไม่เห็นคนเหตุ ขอความกรุณาท่านผู้เมตตา
 บอกให้ด้วย ข้อแปลกอีกอย่างหนึ่งกตจำนวน
 ระथाในงานพระเมรุเป็น ๘ ทั้งสองภาพ ดังสย
 ว่าจะเป็นจำนวน กำหนดขึ้นไว้ตายตัวกรรม
 จำนวนจึงเป็น ๘ พียงกัน จำนวน ๘ หมาย
 ความว่าอะไร หรือจะหมายความว่าเทวดา
 นพเคราะห์ ไฉนจึงมีแต่รูปราหูเท่านั้น รูป
 เทวดาองค์อื่นไม่ปรากฏในภาพ ถึงหากว่าจะ
 เป็นจำนวนเทวดานพเคราะห์จริง ก็ยังคิดไม่
 เห็นอีกว่าจะเกี่ยวข้องกับระथाได้ทำไฉน

เมื่อญเคราะห์ได้ท่านผู้ใหญ่คนหนึ่ง เป็นผู้
 ทรงความรู้มายาว ๘๐ ปีกว่าแล้ว เมตตา
 บอกให้มาว่าจำนวนระथाในงานพระเมรุ
 อย่างต่ำมี ๘ ระथा อย่างสูงมี ๓๓ ระथा (แต่
 ในงานเมรุซึ่งกล่าวไว้ในกฎหมายเทียบราเป็น
 ระथाก็มี ในคราวฉลองสมโภชวัดพระเชตุพน
 ครองรัชกาลที่ ๓ มีระथा ๘ ต้น) เมื่อเช่นนั้น ความ
 คิดเรื่องจำนวนเทวดานพเคราะห์ที่ได้อีก
 เป็นอันตกไป ถ้าจำนวนอย่างสูงมี ๓๓ ระथा
 ก็น่าจะเดาว่าน่าคงเป็นงานพระเมรุพระบรม
 ศพพระเจ้าแผ่นดิน จำนวน ๘ คงเป็นงานพระ
 เมรุพระศพสมเด็จพระมหาดี และสมเด็จพระ

บรมโอรสาธิราช เสด็จให้ตั้งสัตยาภิเษก
พระเมรุ^{๑๔}ทิมยอกระทาเป็น^{๑๕}เกยว จะเป็นงาน
พระเมรุพระศพสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุ-
มารรัตนกระมัง ส่วนจำนวน ๗ ก็คงเป็นงาน
พระเมรุของเจ้าใหญ่นายโตที่มียศดลหันทัน
ลงมา ชะนิคนเห็นจะไม่ยออด เพราะมียศ
ไม่เท่าเทียมกัน ดังที่จะเป็นงานพระเมรุ
พระศพเจ้านายชั้นสมเด็จพระนางเจ้าฟ้ากรมฯ เป็น
เศวตฉัตร จะผิดกฎอย่างไรขอไปที ไม่ถูกก็
ขอโทษ คราวนั้นมีปัญหาอยู่ว่าทำไมจึงใช้จัน-
นวนนี้ ไม่ใช่แต่จำนวนกระทา แม้ชั้นของฉัตร
และปราสาทก็เป็นจำนวนนี้ ตลอดจนชนกระ
ไคเรือนกระไดก็สำหรับคนอยู่ก็เป็นจำนวน
นี้ ที่เคยพบเป็นจำนวนนี้ ก็เห็นแต่พระท
หนึ่งนางองค์ เช่นในวงหน้าซึ่งเป็นพพิภพ
สถานแห่งชาติเดียวกัน และตกในวงบางขุน
พรหม และตกเก่าในวัดบางวัด หนึ่งคือฝรั่ง
เดิมหนึ่งว่ากระไดวัดในประเทศพระม้าต้องเป็น
จำนวนนี้ ไปเห็นเองก็เป็นอย่างนั้น มีหน้าชา
เรือนธรรมตามชนกระไดก็เหมือนกันของเรา
นี้เป็นพระเหตุอะไร ถามผู้ชาวพระม้าก็ตอบ
ไม่ได้ นอกจากว่าถ้อยกันมาอย่างนั้น จำนวน
คู่หรือคี่มีความสำคัญในความเชื่อถ้อยกันอย่าง
ไร ทำไมกระไดคู่เป็นกระไดคี่เป็นอันมงคล
กระไดคี่เป็นกระไดคน ถ้อยกันมาก แต่ถ้อย
อย่างว่าถ้อยเท่านั้น ไม่ถ้อยแต่ถูกกับน้อยๆ ก็

เป็นรำคาญใจ ตกถ้อยตามๆ ไปด้วย เมื่อ
เห็นว่าไม่เสียหายอะไรก็แล้วไป ถ้าเห็นเสีย
หายก็รอไปถวายวัด เพราะวัดมีแต่มงคล สิ่ง
ที่เป็นเด็ญคัจฉาไร ไปถึงวัดก็หายหมด

ระหว่างช่องกระทา มีโรงมหรสพแทรกอยู่
ทุกช่อง มหรสพที่เล่นตามช่องกระทา มีหนัง,
หุ่น, มอญรำ, ทะเย และจะมีอะไรอีกจำ
ไม่ได้ แต่ที่จำได้ความงวดด้วย เป็นวงชนิด
ที่ท่าน มีโอกาสเคยดูเห็น จะน้อย ครั้ง นัก
เพราะออกมากรับกันตะบัน รบกันอย่างเต็ม
ออกเต็มใจ แล้วดูไม่ออกด้วยว่าใครต่อใคร
มันรบกัน เพราะรบกันยุ่งหมด ประหลาด
กันเองก็ได้ เดี๋ยวกลองเสียงมั่วต่อกรรม มี
กำลังเท่าไรก็ดกระหน่ำประเคนกันลงไป ดัง
ฉันทนวนไหวเป็นหุดดับใหม่ทีเดียว ได้ยิน
เสียงตวงตวงวอวกเพี้ยนเห็นจะนับไม่ถ้วนครั้ง
ถึงตอนเจรจาวีรภาพกัน แม้พูดเป็นอย่าง
เจ็ก เจ็กก็ฟังไม่ออก ไทยก็ฟังไม่ออก แต่
ดังที่ไทยฟังก็ออก ถึงฟังออกก็เหลือรับ
เพราะเป็นสัมผัสปลาดาวาท ท่านเขาออก
ใหม่ว่าเป็นงวอะไร ถ้าเขาไม่บอกจะบอกให้
นั้นคือวงเด็กไทยจำพวก “เจ้ากรรมชน” เห็น
ที่ข้าราชการที่ถูกเกณฑ์ให้จัดหาการเดินมา
แสดงตามโรงช่องกระทา จะหาการเดินอย่าง
อื่นมาแสดงไม่ได้ หมดปัญญาหา แต่ว่ามี
ปัญญาพอที่จะพลิกแพลงขอไปที จึงไปจับ

พลัดเด็กข้างถนนจ้วงเอามาแสดง หาได้ง่าย
ไม่ยากอะไร เด็กเหล่านั้นก็เต็มใจเพราะได้
สองอย่าง คือได้ทั้งสนุกและได้ทั้งอัฐค่า
จ้วง (สวดคัมมัฏก่อน) คนดู โดยมากเป็น
เด็ก ก็พลอยรู้ตลกสนุกไปด้วย ท่านผู้ใหญ่
อธิบายให้ฟังว่า มหรสพเหล่านี้ใช้คนเล่น ๓
ตัวทุกแห่ง ครอบคลุมแบบ คือพระเอกนาง
เอก และตลก ถ้าจะพูดกันอย่างสามัญก็ว่ามี
๓ ตัวได้รู้ อย่างนั้นมันจะสนุกและน่าดูที่ไหน
สมดังที่กล่าวไว้ในบุญโณวาทคำฉันท์ว่า —

“โซนหนังวัดบั้ง รวาทุ่นและรามัญ
รำเด่นเป็นฉนิ ที่จะสุนทราเด”

ที่บนหัวอกไก่ของโรงมหรสพแต่ละโรง
ระหว่างช่องระทาก มีไม้ขาทรายคร่อมอกไก่
ซึ่งข้าพเจ้าอยากจะเรียกว่า “กบฏ” ชะนิค
หนึ่ง สำหรับรับหม้อคนในได้ น้ำ ตั้งอยู่ข้าง
ละหม้อ และม้ตะกร้อน้ำพาดกายปากหม้อ
ละอัน ทำให้จิ้งจางหม้อน้ำที่หัวอกไก่ ก็
เพราะการส่งย่นครเพื่อเติมน้ำในหม้อตะคอก
กว่าตอนอื่น ถ้าท่านอ่านพระราชนิพนธ์
บทละคร เรื่อง อิเหนาตอนงานพระเมรุ เมือง
หมื่นมหา จะพบข้อความตอนหนึ่งกล่าวว่า

๑ บัดนั้น

พนักงานด้านพระเมรุเจนนบ
พริ้วขอตะกร้อน้ำเตรียมครบ
หน้าพลับพลาจุคครบรายไป ฯ

๑ เมื่อนั้น

องค์ท้าวหมื่นมหาเป็นใหญ่
ให้จุคพุ่มระทาคอกไม้
ไล่ดอว่างช่วงดังดวงดาว ฯ

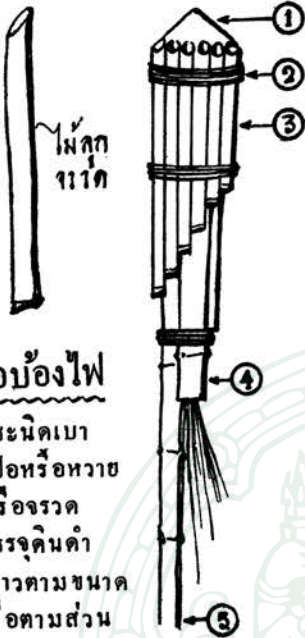
๑ บัดนั้น

พวกหนึ่งต่างประชันให้ฉาว
บ้างหยดพากย์เจรจาว่าเรื่องราว
บ้างเชิดบ้างกรวดอึงไป ฯ
พริ้วขอตะกร้อน้ำที่ม้กล่าวไว้ในเรื่องอิ-
เหนา นั้นมานานแล้ว ในกถุมนเทียบมรด
และกถุหมายเก่าก็ม้กล่าวไว้บ่อย ๆ เป็น
เครื่องดำหรับดับไฟ เพราะโรงเรือนราษฎร
แต่ก่อน ส่วนมากมุงด้วยแฝกด้วยคา ฟ้า
ผ่าก็เป็นอันตรายด้วยกัน ถิ่นติดไฟง่าย
๕๕ ถ้าเกิดไฟไหม้ได้ฉนั้น ควรระอทำ-
ลายเรือนโรงเพื่อคัตดับไฟ ก็ต้องใช้พริ้วและ
ขอ ถ้าอยู่ห่างไฟ ยังไม่จำเป็นถึงกับต้อง
ระอต้องทำลาย แต่เกรงว่าถูกไฟปลิวมาติด
หลังคา จะเกิดไฟไหม้ขึ้น ก็ต้องมีคนขึ้นไป
ประจําบนอกไก่หลังคาข้างละคน ใช้ตะกร้อ
น้ำ คือเอาผ้าพันปลายไม้เป็นลูกกลมๆอย่าง
ตะกร้อ จุ่มน้ำในหม้อคอยคดคอยดับถูกไฟ
ที่ปลิวมาติดหลังคาคงทำฝน โรงมหรสพ
ตามช่องระทากถูกระทากระหนาบอยู่สองข้าง
อย่างใกล้ชิด เวลาจุคคอกไม้ไฟ ถูกไฟอาค
ปลิวมาติดเกิดไฟไหม้ได้ คงมีเป็นตัวอย่าง

มาแล้ว จึงต้องเตรียมพร้าขอตะกร้อน้ำไว้ให้พร้อมสรรพ ในขณะที่จุดดอกไม้ไฟ ถึงทุกวันนี้ ตามหมู่บ้านในชนบทก็ยังใช้พร้าขอตะกร้อน้ำสำหรับดับไฟกันอยู่ (ดูรูปที่ ๒) เรื่องพร้าขอตะกร้อน้ำในงานพระเมรุเจ้าไม่เคยเห็น หรือจะเคยเห็นก็จำไม่ได้ เพราะยังเด็กมาก จึงได้แต่เขียนตามคำอธิบายบอกเล่าจากท่านผู้ใหญ่ ดังท่านว่า ขาทรายวางหมอนาเรียงไว้บนหลังคาให้หลายใบ ไม่จำเป็นต้องมีคนขึ้นไปประจำบนนั้นก็ได้อ เวลาไฟติดหลังคา ก็ใช้ไม้ยาวทิ่มหมอนให้แตก น้ำก็ไหลลงมาดับไฟเอง ทำเช่นนี้จนกระทั่งไฟดับลงหมดแล้ว ซึ่งว่าด้วยเรื่องเมืองไทยพรรณนาไว้ (Peep at Many Lands, Siam) ที่ในประเทศพม่ามีการใช้พร้าขอตะกร้อน้ำเหมือนกับของไทย (ดู Shway Yoe, The Burman)

กรวด ในบุญโณวาทคำฉันท์เบญจครวดเรียกในหนังสือว่า จรวด ก็มี ถิ่นเป็นคำเดียวกัน กรวดชนิดดอกไม้ไฟสำหรับจุดเล่น เคยเห็นทำด้วยไม้ซ้อ เป็นลักษณะเดียวกับลูกหนู แต่มิยาวยาว ๒-๓ เท่าตัว เวลาจุดทำอย่างไรไม่ต้องเล่าเพราะรู้กันดี เมื่อมันพุ่งปราดชนสู่อากาศหมดกำลังก็ตกลงมา ถ้าไฟในกรวดยังไม่ดับ อาจตกลงบนหลังคาเรือนทำให้ไฟไหม้ได้ เมื่อตก

ลงบนหลังคาใคร เป็นได้ขึ้นเสียงเอะอะ เอ็ดตะโรร้องตะโกนโพนทนาอยู่เบิ่ง ๆ เด็กชนิด “เจ้ากรรมชน” พวกตัวการเล่นไฟก็พากันวิ่งหนีเสียงเกรียว หดหายหน้าไปหมด ส่วนกรวดที่เป็นการเล่นไฟของผู้ใหญ่ตามที่เคยเห็น มีขนาดเท่าเจ้าเรือนย่อม ๆ หางก็ยาวมาก แต่ทำด้วยอะไรจำไม่ได้ และจุดกันในกลางทุ่ง เพราะถ้ามันตกลงมาถูกเรือนใคร หากจะไม่ถึงกับทำให้ไฟไหม้ แต่ก็อาจทำให้หลังคาเบ็งได้ ถ้าถูกคนก็อาจถึงตาย ไม่ตายก็ปางเหลือง ส่วนกรวดที่จุดกันในชนบทมีขนาดใหญ่มาก เมื่อจุดพุ่งขึ้นไปในอากาศมีเสียงดังด้วย เพราะมีกระบอกไม้ขนาดเล็กบากลาก และมีขนาดสั้นยาวได้กันไป เอากระบอกเหล่านี้นี้เรียกว่า ลูกกรวด ผูกมัดไว้รอบตัวกรวด เพื่อให้มันมีเสียงดังได้กันเป็นหลายเสียงในขณะที่เล่นแหวกอากาศไป กรวดนั้นถ้าทำเป็นอย่างดี ขึ้นสูงจนเห็นขนาดเล็กเท่าแขน และเห็นต้นจรวดยาวไม่ถึงแขน เห็นจะขึ้นสูงถึง ๕๐ ถึง ๓๐๐ เมตร เมื่อพุ่งปราดถึงขีดสูงสุดหมดฤทธิ์ดินดำแล้ว ก็ขวางตัวลอยทออยู่ในอากาศราวดักน้ำตาลหนิง แล้วก็บ่ายหัวลง มีเสียงดังวัด ดังอย่างเขานกหวีดหรือเป่าหลอด คอนั่นต้องแหงนดู คอยหอบหัดให้ดี มิฉะนั้นมันตกลงมาถูกคอหัก

จรวดหรือบั้งไฟ

๑. ทำด้วยไม้ชนิดเบา
๒. ถาดหรือกล่องหรือหอย
๓. ลูกจรวดหรือจรวด
๔. กระบอกบรรจุดินดำ
๕. หางไม้ไผ่ยาวตามขนาดตัวจรวดหรือตามส่วน

โปรตุเกสที่พระเทพวชิรมิต วาด จะเข้าใจได้ดีกว่าอ่านตัวหนังสือ กรวดทวน ถ้าเป็นขนาดใหญ่มากก็เรียกว่าบั้งไฟหรือบั้งไฟ ซึ่งเป็นกรวดไฟของชาวไทยทางอีสาน และมีผู้พรรณนาไว้พิสดารแล้ว (คฤทธิกรรมเนียมภาค ๑) อย่างไรก็ดี ชนชาวกรวดชิ้นจุดในระแวกบ้านเป็นอันมากคนแน่ เขาจึงต้องจุดเด่นกันในทุกนาหรือในป่า มันจะตกกลงตรงไหนก็ช่างของมัน ไม่เคียดร้อนชาวบ้านหรือใคร ๆ เว้นไว้แต่เผชิญเอาหัวไปรอรับมัน ไม่รู้จักหลบก็จริงใจ

ดอกไม้ไฟอีกชนิดหนึ่งซึ่งคงจะคุ้นไป

ในไม้ชำ คือ อ้ายตอ ดังที่มานจะหมดไปแล้วก็ได้ ด้วยไม่เคยเห็นมาช้านาน ดังคนเรียกว่า อตอกม แต่เรียกว่าอ้ายตอนนี้มีมากกว่า คิดถึงค่าน้ำหนัสดองคาน ก็เห็นแปลก เราเรียกดังของบางอย่างว่า อ้ายกม อ้อ กม เช่นพูดว่า “หยิบอ้ายนั้นมาให้ที” ไม่เห็นมีใครพูดว่า อั้น แต่มีคนพูดใหญ่ทำไมไม่มีใครเรียกอ้ายได้ ได้ยินเรียกแต่ อี้ได้ ทงนั้น เช่น “หยิบอี้ได้เล่มใหญ่ อ้ายกระโต” ที่จริงมันน่าจะเป็นอ้ายได้มากกว่า อี้แปะก็เช่นเดียว อ้ายแปะไม่มี กัถสมควรแล้วเพราะมันแบน อ้ายตอนทำด้วยปล้องไม้รวกข้งข้อ บรรจุดินดำคอกจนแน่น แล้วเจาะรูระฆวนเห็นข้อปล้องตองตองดัง แต่เจาะซ่อนร้อยขึ้นไป เมื่อจุด ความแรงของดินบ้นที่ติดไฟ จะทำให้ค้ออ้ายตอถอยหมุนคว้าง การจุดเอาวางตั้งบนพื้นไม้มีเสียบักสูงเล่มมือหัว อ้ายค้อมอยู่ตองชนิด ชนิดหนึ่งเหมือนอย่างที่พรรณนามานี้ ถ้าจะเทียบกัถลักษณะเดียวกับคอกไม้หน้าชนิดที่เรียกว่า “ปลาดร่อน” ซึ่งเด็ก ๆ ชอบจุดเล่น จะต่างกันที่อ้ายค้อมมีขนาดใหญ่กว่า และใช้จุดบนบกเท่านั้น คิดว่าถ้าเอาคอกไม้หน้าจุดบนบก ก็คงได้ผลเป็นลักษณะเดียวกัน แต่แรงน้อยกว่าอ้ายตอ อีกชนิดหนึ่งมีปาก เอาชกไม้ไผ่เสียบที่รูซึ่งเจาะ

ศรีธรรมเพชญ์ คือวัดมหาธาตุในเวลานั้น ไฟไหม้หลังคามณฑปซึ่งประดิษฐานพระมหาธาตุ จนต้องสร้างใหม่ ขอคัดข้อความที่กล่าวไว้ในพระราชพงศาวดารมาให้อ่านดังต่อไปนี้:—

“ครั้น ณ วันศุกร์เดือนสี่แรมสิบห้าค่ำ ปีระกาตรีศก จุลศักราช ๓๑๖๓ เวลายามเช้า เกิดเพลิงไหม้มณฑปวัดพระศรีธรรมเพชญ์ ด้วยพระสงฆ์สามเณรศิษย์วัดจุฑาคอกไม้เพลิงเล่น จะเป็นกรวดหรือถ่านหินเข้าไปติดรั้วนกพิราพเป็นเชือกขึ้น ให้นำพระมณฑปจนต้นเหลือแต่ผนัง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระอนุชาธิราชกรมพระราชวังบวรสถานมงคลได้เสด็จไปช่วยดับเพลิง แต่สมเด็จพระอนุชาธิราชทรงพระพิโรธมาก ให้ชำระเอาตัวผู้จุดคอกไม้ ได้สามเณรองค์หนึ่งชื่อวัด เป็นเจ้าของคอกไม้และจุดด้วยธูปธูปให้ลักออกจากสามเณรจะให้เขาไปประหารชีวิตเสียแต่ในเวลาค่ำวันนั้น สมเด็จพระสังฆราชถวายพระพรวิงวอนขอชีวิตไว้ ก็โปรดยกโทษพระราชทานให้ ภายหลังเติบโตขึ้นอุปสมบทแล้ว ได้ไปเป็นพระครูอยู่เมืองสมุทรปราการ และคอกไม้นั้นก็ไม่มีทั้ง ทำกรวด, ตะไคร้, ขี้ยา, ดิน, พระมณฑปนั้นก็โปรดให้ทำเป็นหลังคาจตุรมุข มิได้ทำเครื่องยอดตามเดิม.” ท่านอ่านแล้วนึกเห็น

เป็นอย่างไร เป็นต้นทุกแทบตายไหม สามเณรองค์ที่เป็นเจ้าของคอกไม้และจุดด้วยท่านต้นทุกแทบตายจริง ๆ แล้วท่านก็ไม่เช็ดเมื่อเป็นพระครูแล้ว ท่านก็ไม่ทั้ง ทำคอกไม้ไฟจนได้ชื่อติดอยู่ในพระราชพงศาวดาร

ซ่อมมิ่ง คอกไม้ไฟพระนิคณ์ไม่เคยเห็น สอบถามใครก็ว่าไม่รู้จัก ถ้าพิจารณาตามชื่อ ก็นึกว่าจะเป็นอย่างผกของทองหรือไฟพระเนียง แต่จะเป็นชนิดที่มิไฟพุ่งขึ้นไปเป็นฝอยแล้วแตกปลายเป็นข้อมิ่งมิ่ง เพื่อนของข้าพเจ้าคนหนึ่งเดาว่า จะเป็นไฟพระเนียงชนิดที่เรียกกันในชนบทว่า “ข้อคูน” กับไฟพระเนียง “ข้อบาน” ได้บ้างกระมัง ไฟพระเนียงนั้น ถ้าไฟออกจากปากกระบอกพุ่งขึ้นสูง แดกเป็นประกายเห็นเป็นฝอยอย่างกอดกระไคว้ ก็เป็นไฟพระเนียงตามธรรมดา อย่างหมกพุ่งขึ้นสูง ถูกันคำ ๆ ก็เป็นฝอยทอง ถ้าพุ่งขึ้นไปแล้วปลาดายย่อยตกลงมาเป็นรูปโค้งอ่อนช้อยอย่างคันโกศใบเกิดยวที่เบ้นระย้าย่อย แดกกระจายออกเป็นประกายคอกเล็กคอกใหญ่ ก็เรียกว่า ข้อบาน ถ้าพุ่งขึ้นไปปลาดายหายไปหวัพริบตา แล้วเห็นแตกเป็นคอกไฟงาม ๆ เป็นดวง ๆ ไม่แตกกระจาย ตั้งแต่ปากกระบอกทยอย ๆ กันลงมาเป็นรูปโค้ง มีแสงไฟแถบแถบ ๆ เหมือนฟ้าแถบ จนเห็นติดต่อกันเป็นดำเคียว แต่ปลาดายย่อยเป็นไฟดวงโต

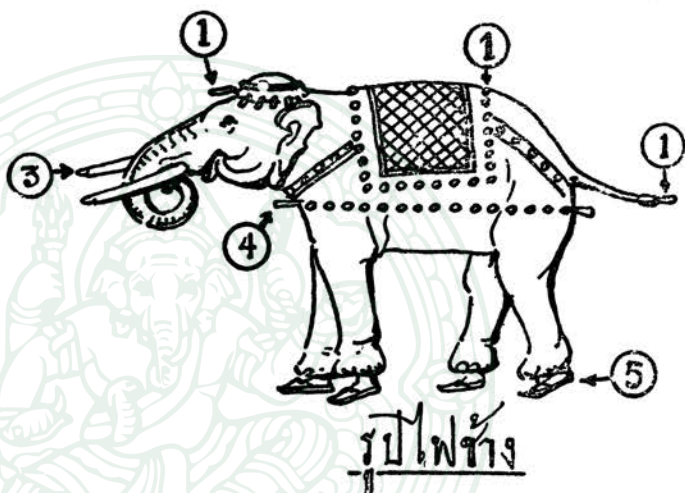
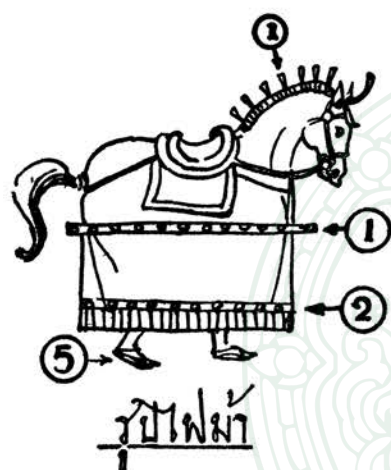
กว่าเพื่อน ซึ่งถ้าจะเปรียบก็เหมือนอย่างพวง
อุบะ พอเห็นประกายไฟติดต่อกันเป็นลำดับ
มีปลายเป็นข้อไฟข้อใด ที่ไหนนั้นก็ดับหายไป
หมดไป มีใหม่เข้ามาแทนที่เป็นระยะ ๆ จน
กว่าจะหมดฤทธิ์ดับในไฟพะเนียงกระบอกนั้น
ที่แสงไฟแตกออกเป็นดอกเล็กดอกใหญ่ นัย
ว่าใช้เหล็กแตะกับดินปืน โดยมากใช้เหล็ก
ฆาตโกนที่ผุเสียแล้ว หรือเหล็กภาชนะอื่น ๆ
ก็ได้ที่เป็นเหล็กหล่อเปราะ เอามาขัดกด
แตะกับดินปืน ช่อม่วงดังกล่าวไว้ใน
บุญโณวาทคำฉันท์จะเป็นไฟพะเนียงข้อคม
ซึ่งแตกออกเป็นข้อไฟ ช่อม่วงอย่างที่คุณได้
บ้างกระมัง เปิดดูคำร่ำทำดอกไม้ไฟของฝรั่ง
ซึ่งเรียกว่าวิชา pyrotechny ในตอนที่ว่าด้วย
คำร่ำแตะดินปืนให้เป็นดังต่าง ๆ ล้ออื่น ๆ มี
หมด แค่นี้ยังไม่หมด นับตั้งแต่วันช่อม่วงใน
นี้ จะหมายความถึงต้นฐานดอกไม้ไฟกระมัง
คือเป็นอย่างช่อม่วง จะไม่ใช่ช่อม่วง ถ้า
เป็นเคาผิด ก็ขอความกรุณาท่านผู้รู้โปรด
เมตตาบอกที่ไม่ผิดให้ทราบด้วย ไฟพะเนียง
ออกชนิดหนึ่งซึ่งควรนำมากล่าวไว้ในที่นี้ด้วย
ก็คือ ไฟพะเนียงเปิดอกไข ไฟพะเนียงชนิด
นี้แทนที่จะใช้กระบอกไม้ แต่ใช้เปิดอกไขทั้ง
พองแทน เคยมีผู้นำมาเข้าประกวดเมื่อคราว
งานฉลองรัฐธรรมนูญ ปี พ.ศ. ๒๔๗๘ แปลก
อยู่ที่เปิดอกไขมีขนาดบรรจุดินปืนได้ทีเดียว

ทำไมจึงได้แรงหนักหนา หวังใจว่าท่านผู้
ซึ่งเป็นผู้รู้คำร่ำ คงไม่ปล่อยให้ความรู้ศูนย์
ไปกับคำท่าน ถ้าเป็นอย่างนั้นเป็นไมตรี

ในบุญโณวาทคำฉันท์ตอนที่ยกมาอ้างไว้
ข้างต้น ยังกล่าวถึงเพลิงพยัคฆ์ เพลิงดินรพ
เพลิงโคควาย นี่คงหมายความว่าถึงที่เรียกกัน
ว่า ไฟม้า ไฟช้าง ไฟวัว ไฟควาย คือผูก
โครงด้วยไม้ไผ่เป็นรูปสัตว์ประดับด้วยดอกไม้
ไฟ จะผูกโครงเป็นช้างเป็นม้าเป็นเสือ
เป็นวัวเป็นควายก็แล้วแต่เรื่อง การประดับ
ดอกไม้ไฟ จะคิดประดับไว้ที่ตรงไหนบ้างก็
สุดแล้วแต่จะประดับ ดอกไม้ไฟที่ประดับมี
ทั้งดอกไม้เทียน ไฟพะเนียง และประทัดไม้ข้อ
และประทัดใบदान แล้วแต่เรื่อง โครงรูป
สัตว์นั้นใช้กระดาษเพลาบิด แล้วทาดด้วย
ดินสอพองให้หนา เพื่อกันไฟไหม้ ทาดิน
สอพองแล้วจะเอาสีมาเขียน ลวดลายอย่าง
ไรก็ได้ ดังที่ถ้าไม่ชำนาญการผูกโครง
รูปสัตว์ จะเอาไม้ไผ่มาสานเป็นแผงแบน ๆ
แล้วตัดและเขียนเป็นรูปสัตว์ตามที่ต้องการ
การ ประดับกันเป็นต้องข้างก็ได้ ขอแค่
ให้โปร่งใน พอคนเข้าไปยืนอยู่ในนั้น
ได้ ถ้าเป็นไฟช้างมีขนาดโต มักมีคนอยู่
ในนั้นสองคน ถ้าเป็นม้าเป็นเสือตัวเล็กหน่อย
ใช้คนเดียวก็ได้ คนที่เข้าไปอยู่ในนั้น ไล่
เกือกหนึ่งคืบเพื่อกันหนาม กันไฟที่ดวงจาก

ดอกไมไฟ พระเทวาภิรมิต วาตภาพไฟ
 ไม้ไฟข้างมาให้ดูอย่างละรูป แต่รูปที่วาตมา
 นนเป็นผมอข้างจคงเรียบร้อย ถ้าเป็นค
 จริงคงเป็นดักแต่ว่าเป็นรูปข้างรูปม้าเท่านั้น
 ไม่เรียบร้อยงามตาเหมือนอย่างทีวาตมาให้ดู
 เหมอไป เมื่อคนเข้าไปอยู่ในสัตว์แล้ว คน

ด่อทอดกไปตามตามวัด มักด่อไปทางที่มคน
 มาก ทางที่มพวกหนุ่มหน้าสาวแต่และแม่
 หม้ายไว้ทานและไม้ไว้ทานชอกกันแน่น ไปถึง
 ไหนคนก็หันแตกฮือดมดกคดกคณ เป็นการ
 ดนุกเฮฮาแทบตายอีกเหมือนกัน ความสนุก
 ของการจุดไฟข้างไฟม้าในเวดาคำคิน บุณ-

ดอกไม้ไฟรูปสัตว์

๑. ติดดอกไม้เทียน
๒. ติดประทัดใบลาน
๓. ติดกระบอกข้างร้อง
๔. ติดประทัดไม้ล้อและพะเนียง
๕. คนใส่รองเท้าหนังดิบ

ข้างนอกก็จุดดอกไม้เทียนให้สว่าง แล้วจุด
 ระเบิดประทัด สัตว์หรือคนที่อยู่ในนั้นก็ออก
 เดินเที่ยวเล่นผ่านไถ่คนดู ถ้าจะถามว่า คน
 ที่เข้าไปอยู่ในโครงสัตว์เหล่านั้น เวลาดิน
 มองเห็นทางข้างนอกไหม ตอบว่าเห็นง่าย
 นิดเดียว เพราะเจาะช่องข้างหน้าไว้ส่องรู
 สำหรับมองดู ดางที่มคนถือไม้ไผ่ยาวราวสาม
 เมตร ปลายไม้เป็นไฟพะเนียง คอยพานหน้า

โหนดาคำฉันทกต่างไว้ถึถวนคี่ โปรดพลิก
 กลับไปอ่านดูเถิด ส่วนเพลิงพ้อม โคมคน
 ซึ่งในบุญโหนดาคำฉันทกต่างไว้ คิดว่าจะ
 เป็นดอกไม้ไฟในจำพวกเดียวกัน แต่ก็เป็น
 คิดผิดมหันต์ เพราะเมื่อเขียนถึงตรงนี้เสร็จ
 ไปแล้ว พอดีได้รับความรู้จาก “ฉันทสิริ”
 อธิบายให้ฟังถึงเรื่อง “เพลิงพ้อม” ว่าทำ
 เป็นรูปพ้อมโครงไม้ไผ่มีคกระดางว่า ชัก

รอกแขวนขึ้นไว้บนเสารวระยะเหนือหัวคน
จุดธนะวนทกน เมื่อธนะวนแถบขึ้นไปติดถึง
ตอนบนของพ้อม ก็มีเส้นซึ่งซ่อนไว้ข้างบน
เลื่อนตกลงมากันพ้อมเป็นรูปภาพต่าง ๆ แต่
โดยมากมักเป็นรูปโศกโณคนดูเห็นก็ฮา หมุน
เวียนไปรอบพ้อม เป็นอย่างโคมเวียน เมื่อ
หมุนเวียนไปได้สัก ๒-๓ รอบก็ห่อ้นตกลงมา
ยังดิน และในทันใดนั้นภาพออกชนหนึ่งก็เลื่อนลง
มาแทนที่ เป็นตงนหลายชั้นจนกว่าจะหมด
เป็นเบียดยได้ในตัว แยกกายดี ส้มดงที่ใน
บุญโนวาทคำฉันท์กล่าวว่า “เพลิงพ้อมพิศ-
ดารดูแสงคง หดากหลายเบียดยแปลง ปรา-
ดาตุดโคมคน” ขอขอบคุณ “สันตสิริ” ที่
มีแก้ไขเล่าให้ฟัง มิฉะนั้นคงยังไม่รู้เรื่อง
กัน “สันตสิริ” เองก็ว่าเคยเห็นครั้งเดียว
เท่านั้นที่อำเภอสมุทรปราการ แต่เมื่อเห็นยัง
เป็นเด็กอยู่ จึงไม่ทราบเทคนิคที่เขาทำ
สายส่งกลไกไว้อย่างไร ผู้เล่าทราบไม่ได้
ข้าพเจ้าก็เลยเล่าอะไรมาไปกว่านี้ไม่ได้ แต่
ทว่าได้รับความรู้เพียงเท่านี้ ก็ยังดีกว่าไม่ได้มา
เพราะเป็นเคาให้ช่างที่มีเขาวงกตปัญญา อาจ
ประดิษฐ์คิดเคาทำตามนั้นได้ นี่ก็สงสัยว่าไฟ
พ้อมนี้ จะสืบต่อฝีมือทำมาจากท่านพระครู
วัดคงวราชกาดที่ ๓ ซึ่งท่านเคยส่งนกแทบ
ตายมาแต่ครั้งมั่ง

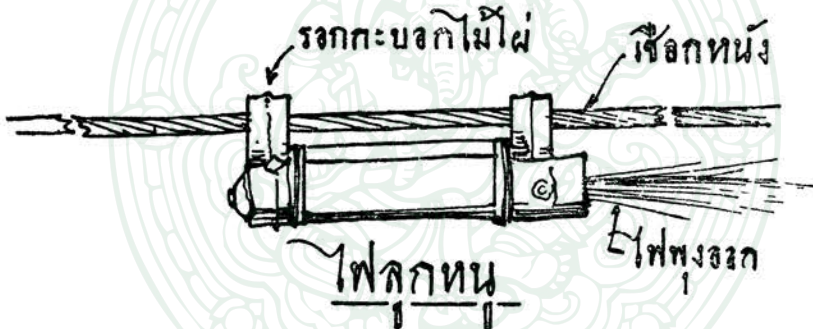
ในบุญโนวาทคำฉันท์ไม่มีกล่าวถึงดอก

ไม้ไฟชนิดหนึ่ง คือ ลูกหนู เพราะลูกหนู
เป็นดอกไม้ไฟใช้จุดในเวลาดวงวัน ดังลัษ
ว่าสมัยแต่งบุญโนวาท จะยังไม่มีดอกไม้ไฟ
ลูกหนูก็ไม่ได้ เพราะการจุดลูกหนู ทำ
ที่เคยเห็นเมื่อเด็ก ก็มักเป็นการเล่นของ
ประชาชนเช่อมอญและพระมาทรวาย และ
เป็นการจุดเพื่อเฝ้าพระภิกษุที่มีผู้นับถือ
ลูกศิษย์ลูกหามาก หรือเป็นสมภารเจ้าอาวาส
ส่วนที่จุดเพื่อส่งนกเป็นงานสมโภช เท่าที่เคย
เห็นคืองานหลวงคราวฉลองวัดเบญจมบพิตร
และดูเหมือนจุดกันที่ทุ่งนา ตอนที่เป็นตงน
จิตรลดาเดิวนั้น ก็เข้าใจเอาว่าการจุดไฟ
ลูกหนูจะเป็นประเพณีของมอญ เพราะเคย
อ่านพบในหนังสือฝรั่ง กล่าวเรื่องมอญและ
พระมา ก็พรรณนาเรื่องไฟลูกหนูไว้ด้วย จะ
ค้นหาว่าพรรณนาไว้อย่างไรบ้าง ขณะ
หมดโอกาส เพราะไม่มีหนังสือจะค้น แต่
ถึงจะมีค้น ก็คงไม่ได้ความรู้อะไรเพิ่มเติมไป
กว่าที่เห็นและรู้มา ถ้ามีข้อความแปลกกจ
ก็คงจำได้ ถ้าท่านอ่านดูลักษณะของลูกหนู
ไฟดงที่บรรยายไว้ต่อจากนี้ไป จะเห็นว่า
ลูกหนูไฟนั้นไม่มีรูปร่างเป็นอย่างลูกหนูลักษณะ
เดียว เป็นกระบอกไม้ท่อนกลม ๆ ท่อนหนึ่ง
เท่านั้น ถ้าถือว่ามีนค้ายลูกหนู ก็เป็นลูกหนู
ต้นไม่มีหาง และดอกไม้ไฟที่ทำด้วยกระบอก
กลม ๆ ก็ยังมีอยู่หลายชนิด ไม่เห็นเรียด

ถูกหนูด้วย จะว่าถูกหนูไม่ใช่คำไทยก็ได้ เพราะคำนั้นบอกอยู่ในตัวโทนี่ว่าเป็นคำไทยแท้ ถ้าผู้รู้ภาษาเขมรว่าถูกหนูไฟของเขมรมีใหม่ ก็ตอบว่ามี เรียกว่าโกนกันโตรแปลเป็นไทยก็ว่าถูกหนูนั่นเอง นี่ไม่ใคร่ใคร่ข้างหนึ่ง คงเป็นผู้เขียนเขาแบบอย่างและแปลชื่อเขาไปตรงๆ สอบดูในภาษาไทยใหญ่ก็ตื่นใจ เพราะเรียกดอกไม้ไฟเช่นกรวด ตะไล ไฟพะเนียงว่าหนูไฟทงนั้น มีคำในคำว่าถูกหนูไฟของเรา จะว่าหนูเป็นอีกคำ

เขาคำว่า ถูก เพิ่มเข้าไป คิดเห็นไม่ตลอดเลยหมดบัญญัติ ต้องพักวินิจฉัยคำว่าถูกหนูไว้พดางก่อน จนกว่าจะได้ความรู้เพิ่มเติมมาใหม่ เพื่อประกอบการศึกษาต่อไป

ถูกหนูไฟตามปรกติทำด้วยกระบอกไม้ไผ่ มีขนาดต่างๆ กันตามต้องการ บรรจุกินดอกไม้เจียนแน่น ข้างหนึ่งเจาะรูระฆวน เมื่อจุด ไฟจะพุ่งออกมาทางนั้น กับตัวถูกหนูให้เดินไปตามเชือก ไปสู่ที่หมายแล้วระเบิดแตกออก ตอนบนตัวถูกหนูมีรอกกระบอกไม้

หนึ่ง ไม่ใช่เป็นคำเดียวกับหนูที่เป็นชื่อสัตว์ก็เจ้ากรรม ที่ในพจนานุกรมภาษาไทยใหญ่เขาคำว่าหนูไฟไปเรียงไว้เป็นลูกคำของหนูซึ่งเป็นชื่อสัตว์ หรือถูกหนูไฟมันเดินไปไปตามราวได้รวดเร็วราวหนึ่ง จึงสมมติเขาวนบนอย่างหนูได้ราว แต่ทำไมไม่เรียกหนูเฉยๆ หรือว่าเรียกหนูเฉยๆ เดี๋ยวของคำห้วนไป จึงต้องเอาเสียงอื่นเข้าช่วย จะใช้เสียง ฮาหรืออิ เดิมหน้าเป็น “สัตว์ภาค” ก็ไม่เหมาะ เพราะความเป็นอื่นได้ จึงเลย

ไม่ผูกประกบไว้ รอกนรยเข้ากับเชือกหนึ่งตัวถูกหนูจึงห้อยอยู่กับเชือก เชือกหนังในนี้หมายถึงหนึ่งตัวหรือหนึ่งควาย เขามาติดเป็นชันยาวๆ และทุบตีเกลียดข่มมัน ผู้เข้ากับหลักข้างหนึ่ง มีระยะดังคำแต่ต้องการ อีกปลายหนึ่งด้ามซึ่งให้ติดกับหลักอีกหลักหนึ่งทางโน้น ซึ่งอยู่ไกลออกไปเป็นระยะหลายเส้น แต่ที่เห็นจุดกันในกรุงเทพฯ ดูเหมือนใช้เส้นเชือกธรรมดา ไม่ใช่เชือกหนังนี้คงเป็นด้วยเรื่องหาเชือกธรรมดาได้ง่ายกว่า

ในชนบท เมื่อจุดคิดในที่แรกจะมีเสียงไฟดับ
กันดูหนุออกมาอย่างแรง เสียงดังแซ่ดๆ
ดังทักเป็นเสียงแคว๊กๆ ตัวดูหนุแกว่ง
ไกวไปด้วย เสียงแซ่ดๆ หรือแคว๊กๆ นก
ชนเป็นลำดับ ตัวดูหนุก็เคลื่อนจากที่ แฉ่น
ปรูดไปตามราวเชือกก็ควนควนเป็นทางยาว
ตามไปด้วย ทวีเสียงและควนเร็วขึ้น
โดยลำดับ เสียงดังแซ่ดก็ยาวเข้า ใน
ชั่วพริบตาเดียวมีเสียงระเบิดดังสนั่นหวั่นไหว
เพราะดูหนุแฉ่นไปโดยแรงยังไม่หมดกำลัง
แต่ต้องไปสู่ทางลง ก็กระทบเข้ากับหลัก
และไม้ขวาง เกิดแตกระเบิดออกเป็นหลาย
เสียง ปรกาศไฟที่ระเบิดดังดู ก็กระเด็น
เข้าไปติดโรงศพ ซึ่งมีดินบนและวัตถุไวไฟ
คอยล่อคักไว้ที่โรงศพก็ติดไฟไหม้ ระดังถึง
เสียงแซ่ดๆ แซ่ดๆ (เสียงยาวถ้ายเสียง
เป็นต๋อหนึ่งข้อไม่มี) แล้วระเบิดดังครืนของ
ดูหนุ ดูก็ไม่รู้ผิดอะไรกับลักษณะของเสียง
ดูระเบิดจริง ๆ จะต่างกันแต่เสียงดังเบา
กว่าเท่านั้น อนึ่งการที่ดูหนุระเบิดแตกออก
และไปติดถูกเป็นไฟยังที่หมายนั้น ไม่ได้
เสมอไป ดังที่จุดตั้งหลายจุดก็จะไปเหมาะ
อย่างนั้นเขาตั้งดูหนุหนึ่ง ดังที่ยาวไม่ทันระเบิด
ดูหนุถึงที่แถว ก็หลุดออกจากกรอกหมันตัว
เคว้งคว้างไปตามเรื่อง เพราะด้วยความแรง
ดันของไฟ ประเหมาะกระเด็นเข้าไปใกล้คน

เป็นไฟอยู่ในโรงศพก็มี ดันเอาโรงศพล้ม
ทะลายลงมาข้างล่างก็มี ถ้าเป็นอย่างนี้เจ้า
ของดูหนุก็ตั้งใจได้หน้า และเป็นที่สนุกสนาน
เฮฮาของคนดู การจุดดูหนุแบ่งจุดกันเป็น
ฝ่ายๆ หรือเป็นพวกๆ เป็นการแข่งขัน
ประกวดกัน ดูหนุของใครจุดเด่นแรงดู
ที่หมาย พวกของใครก็ของใครต่างร้องว่า
ทำเพลงเฮอะกันไป ซึ่งไม่ต้องสงสัยว่า
ต้องมีพวกขเมาปนอยู่ด้วยไม่มากนักขอ นึก
อย่างเกรงใจ ถ้าไม่เกรงใจ ก็จะบอกว่าเมา
กันแทบทั้งนั้น เหลียวไปดูทางไหน เห็น
แต่ขเมาเฮอะๆ ไม่ใช่จะเป็นแต่ผู้ชาย
เท่านั้น ผู้หญิงบางคนก็มีส่วนมาเป็นพิเศษ
ด้วยเหมือนกัน ดูหนุที่จุดดังดู พอดีก็
เกิดแตกหรือจุดแฉ่นไปได้ครึ่งทางแตกเสีย
กลางคันก็มี นี่เป็นเพราะไขว้ระนวนแคบไป
ไม่พอส่วนของกระบวยไฟ ที่ถูกพู่อยู่กับที่
แต่ไม่แตกก็มี นี่เป็นเพราะไขว้ระนวนกว้าง
ไป แรงดันดันของกำลังไฟอ่อนไป หรือไม่
ก็ดินอ่อนไป ผะสมไม่ถูกต้อง เป็นเรื่อง
ความไม่ชำนาญของผู้ทำ เพราะฉะนั้น
ต้องมีมดมีขวานไว้สำหรับคัดเชือก เพราะจะ
ไหม้ไฟ เมื่อดูหนุของใครแฉ่นไปถึงที่และ
ถูกจุดที่หมายได้บ่อยครั้ง ก็แสดงว่าเทคนิค
ของการทำและการผสมดินค้ำในกระบวยดู
หนุถูกต้องดีดัดเย็บมากกว่าของผู้อื่น แต่การ

ร้องว่าทำเพลง นอกจากนั้นเขาป็นอยู่ด้วย
แล้ว ดางคนก็ว่ามีควาชวนไปด้วย ไม่ใช่
แต่ร้องอย่างเดียว ยังมีร้องเย้ยพวก
อื่นด้วย คือไม่อาจถึงครันพ้องกันก็ได้
เป็นเรื่องราวใจเจ้าหน้าทีผู้รักษาความสงบ
แต่คิดว่าสมัยก่อนเมื่อยังไม่มีเจ้าหน้าที่ เรื่อง
เกะกะอย่างนั้นก็น้อยที่สุด เพราะต่างคนรู้จัก
วัฒนธรรมควบคุมป้องกันกันเอง ด้วยเห็น
แก่ศพอาจารย์ผู้เคารพเจ้าวัด หรือเกรงใจเจ้า
ภาพของงาน ซึ่งเป็นที่นับถืออย่างสูงของคนใน
ย่านนั้นถนัดนั้น มนุษย์เรายกก็จะเกิดเหตุถึง
แตกหัก เคยอ่านพบในหนังสือฝรั่งเล่มหนึ่ง
กล่าวถึงประชาชนชาวไทยในแคว้นเชียงตุง
ว่า เวลามีกงานรื่นเริงผู้คนมาชุมนุมกันถนัด
หัดกัน ก็ไม่ต้องมีเจ้าหน้าที่รักษาความสงบ
เพราะว่าไม่จำเป็นต้องมี นี่คงเป็นลักษณะ
หรือ วัฒนธรรม ของ ไทย มา แต่ไหน แต่ไร
เพราะไทยเป็นชาติรักสงบ ที่ต้องมึนคนสงบ
เพราะความเจริญ ด้วยมีมากชาติหลายภาษา
ปะปนกัน ปล่อยตามดำพั้งไม่ค่อยได้ นี่ก็ออก
ได้อีกหน่อยว่า ลูกหนูที่จุดกันในกรุงเทพฯ
มักเอากระดาษมาทำเป็นรูปหุ่นรูปสัตว์ รูป
โขน รูปละครขนาดย่อมๆ เกาะไว้บนรอก
ลูกหนู เท่าที่เคยเห็น ทำกันได้ง่ายๆ น่าดู
เป็นเรื่องราวประจักษ์ต่อตา เวลานำออกจาก
บ้านไปยังสถานที่จุด มีคนแบกเอะหิ้มล้อม

กันเป็นขบวน แท้แท่นกันไปอย่างเอิกเกริก
ว่าเริง ถึงที่จุดก็หยุดรวมขบวนเข้าประจำ
สายจุดที่กะไว้ ของใครก็ของใคร ร้องว่าทำ
เพลง มีเต็นมรั่มเงินคนตรี เอะอะโวยวาย
เลี้ยงขรมเข้าไปทั่วท้องบริเวณ คนก็เบียด
เสียดล้อมดูกันเป็นกลุ่มๆ เป็นอย่างสนุก
สนานเบิกบานใจ จนกว่าจะถึงเวลาจุดลูกหนู
ดังพรรณนามาข้างต้น เรื่องสำคัญดังที่ถึง
มีอันตราย ก็ที่หุ่นรูปต่าง ๆ ซึ่งประดับอยู่บน
รอกลูกหนู รูปหุ่นเหล่านั้นก็ทำอย่างแข็งแรง
ของลูกหนูเมื่อ กำลังแฉ่นแหวกอากาศไป
อย่างรวดเร็วไม่มีใครได้ ถ้าผูกมัดไว้ไม่แน่น
หรือขนาดโตต้องต้านลมมาก ก็มักจะขาดหัก
สะบั้นหรือหลุดหล่นลงระหว่างทาง พวก
เด็กชนก็วิ่งเข้าไปแย่งเก็บโดยไม่คิดอะไร
หมด ลูกหนูกระบอกอื่น ๆ ที่กำลังจุดอยู่
หยุดยั้งจุดไว้ไม่ทัน อาจแฉ่นมาโดนหรือ
ระเบิดแตกออก ทำอันตรายให้แก่เด็กชน
เหล่านั้นได้ เพราะฉะนั้น จึงต้องกวดขันเรื่อง
เด็กจะเข้าไปในย่านที่เขากำลังจุดกันอยู่ แต่
ชั้นชื่อว่าเด็กชนิด "เจ้ากรรมชน" แล้ว คอย
ระวังป้องกันได้ยาก คงจะเด็ดขาดเข้าไปแต่
หาอันตรายจนได้เสมอ การจุดลูกหนูอาจมี
อันตรายได้ดังนี้ และมักเป็นขบวนก่อให้เกิด
เกิดวิวาท ถ้าคุมไว้ไม่ดีถึงครันพ้องกัน
การวิวาทที่อาจมีขึ้น จะไม่ใช่เกิดจากอวดดี

วางโดยย่ำพวกขีมาเท่านั้น อาจเกิดเพราะ
ผู้หญิงเป็นชระนณ อย่างที่เรียกกันว่า “คึก
หน้านาง” ก็ได้ ทั้งสถานที่สำหรับจุด ก็ต้อง
ใช้ทุ่งนาหรือที่กว้างขวาง ห่างจากเหยาเรือน
ของชาวบ้าน ซึ่งจะหาในกรุงเทพ ฯ ไม่ได้
สะดวก เหตุการณ์การจุดถูกหนุในกรุงเทพ ฯ จึง
หายไปแล้ว ไม่เคยเห็นอีก

ยังมีการ “เล่นไฟ” อยู่อีกอย่างหนึ่ง ซึ่ง
ขอนำมาเล่าไว้ด้วย คือ โคมลอย

โคมลอย ตัวโคมทำด้วยกระดาษเหนียว
บาง เป็นรูปวงกลม ก้นใหญ่ปากแคบ
หน่อย วงปากกว้างราว ๑๕ ซม. ตัวโคม
สูงขนาด ๓.๓๕ ถึง ๓.๕๐ ม. ซึ่งลวดทอง
เหลืองขนาดเล็กที่ปากไขว้กัน คิดได้เชื่อ
เพลิงทำด้วยผาหรือดุกชันน้ำมันยาง แค
อย่าให้หนักเกินไป เมื่อคว่ำปากจุดไฟที่ได้
ติดถูกแล้ว ความร้อนจะได้อากาศขึ้นไปคั้น
กันโคมให้ลอยขึ้นไปในอากาศ จะลอยไปได้
ไกลและสูงแค่ไหน ก็แล้วแต่อากาศร้อนที่
คั้นอยู่มากหรือน้อย เวลาจุดต้องรอเมื่อ
มีลมสงบ ถ้าลมแรงจุดไม่ได้ เพราะด้วย
อะไรไม่ต้องอธิบาย เวลาจะจุดต้องใช้คน
จุดสองคน คนหนึ่งเป็นผู้จุด อีกคนหนึ่งคอย
จับตัวโคมไว้ไม่ให้เสียรูปแต่ช่วยโยกโยน
ยกลง ๒-๓ ที่ เพื่ออุ้มลมให้โคมโบ่ง โคม
ก็เลื่อนลอยสูงขึ้น จึงปล่อยมือ คราวนั้นก็

เสียงคึก ร้องให้ขี้กันเกรี้ยวกราด ถ้าเบ
นคนเดียวก็ร้องว่า ไชโย ถ้าช่วยโยกโยนยก
ลง ๒-๓ ที่ โคมไม่ตั้งตัวลอยขึ้นไป ก็หมาย
ความว่าแรงไฟไม่พอ ต้องจัดแจงเพิ่มแรง
ไฟเข้าอีก ถ้าทำไม่ได้ ถึงบดคือ โคมไม่ยอม
ขึ้น เจ้าของผู้จุดเป็นต้องเหวี่ยงโคมโยนเข้า
ถูกเขาให้ขายหน้าด้วย ฉะนั้นจุดแล้วลอยขึ้น
ไปได้หน่อย ก็ตกลงมาถูกพวก “เจ้ากรรมชน”
แย่งกันคุบคุบ เพื่อเอาสายลวดไปเล่นชน
อย่างแฉ่งๆ แฉ่งเอากระดาษไปบีบคั้น คิด
ว่าในเวลาจุด คนจุดและคนดูซึ่งล้อมกัน
แน่น คงจะมีใจเต้นตึกๆ เต็มไปด้วยความ
ตื่นเต้นและวิตกระคนกัน ถ้าท่านมองดูหน้า
ของคนจุดและคนที่จ้องล้อมวงดู ในเมื่อ
แสงได้แสงไฟส่องมาต้องหน้า ท่านจะเห็น
ว่าหน้าเหล่านั้นเป็นระดับนัยากเต็มที พอ
โคมค่อยเคลื่อนเลื่อนลอยขึ้นสู่อากาศซึ่งกำ
ลังตั้งเจียบ หน้าของคนเหล่านั้นก็เปลี่ยน
ใหม่กลายเป็นหน้าที่ยิ้มง่ายหายหนักใจ ถ้า
จะถามว่าไฟที่ถูกอยู่ในโคม จะไม่ให้ไหม้กระ
ดาษโคม ซึ่งเป็นกระดาษบางติดไฟง่ายบ้าง
หรือ ตอบว่า เพราะเขม่าไฟจากน้ำมันยางจะ
จับภายในโคม ไม่ซ้าก้เกาะติดกระดาษโคม
ภายในจนหนาเต็ม ซึ่งตามปรกติจะให้ไฟ
ยาก เว้นแต่โคมจะลอยตะแคงไม่ตั้งตัวตรง
ไฟแถบนั้นได้นาน ๆ จึงจะเกิดไฟไหม้ขึ้นได้

จากคำสั่งของพระเทวาภิรมินิค นักร้องด้วย
ว่าทำไมจึงรู้ได้อย่างถนัด คนธรรมดาถ้าไม่
ใช่เป็นผู้ทำด้วยตนเอง คงจะรู้สักแต่ว่ารู้
เท่านั้น ชักถามว่า เคยเป็นช่างดอกไม้ไฟ
บ้างหรือเปล่า ตอบว่าเปล่า แต่เคยเป็นลูก
มือช่วยพระท่านทำเมื่อครั้งยังเป็นลูกศิษย์วัด
อยู่ และคงจะมีตำแหน่งเป็น “เจ้ากรรมชน”
ด้วย ออกกรธันยูก จึงชักถามต่อไปว่า ก็
ดอกไม้ไฟต่างๆ ไม่ใช่ชาวบ้านทำกันดอกหรือ
ตอบว่า เปล่า พระท่านทำทั้งนั้น แต่จะ
วัดทำได้ดี ๆ มีฝีมือลือชื่อแล้วแต่ดอกไม้
ไฟชนิดไหน เช่นวัดนนท์หรือวัดกรวด วัด
นนท์ใด วัดนนท์ไฟพะเนียง ดังนี้เป็นต้น
ไม่ใช่เป็นคัมภีร์กันไปทุกชนิด ถ้าทำได้ดัง
ขนาด เป็นต้องได้ใครแพร่ทีเดียว ซึ่งเจ้า
ภาพจะถวายตอบแทน เครื่องอุปการณทำ
ดอกไม้ไฟ พระท่านหาเองทั้งหมด นอกจาก
ดินประสิวซึ่งเจ้าภาพจำต้องหาไปถวายตาม
จำนวนที่ท่านต้องการ แม้เมื่อมีงานประกวด
ดอกไม้ไฟของหลวงแต่ก่อน ๆ มา ก็ได้
อาศัยขอแรงจากวัดต่าง ๆ ที่มีฝีมือลือชื่อมา
เข้าประกวดแข่งขันการทำดอกไม้ไฟจนได้
ชื่อ หรือจะพูดอย่างกว้าง ๆ ว่าทั่วไปถึงถึง
อื่น ๆ ด้วย มีการช่างการฝีมือเป็นต้น คิดว่า
จะเกิดมชนได้ก็ด้วยมีเวลาว่าง เวลาว่างใน
ทณ หมายความว่าถึงเวลาพักผ่อนจากการงาน

ที่ควรเคร่งขำซาก เพื่อพบนคนความเข้มขัน
ให้กระปรกระเปร่า เพราะท่านว่าการพักผ่อน
เป็นความบันเทิง ในเมื่อทำงานที่หนัก ๆ
เหน็ดเหนื่อยมาแล้ว ก็อะไรเล่าที่ท่านเอ่ยจะ
สบายใจจึงไปก่วนั่งอยู่คนเดียวได้ร่มเงาไม้
ในเวลายาวห่างไกลจากเสียงอึกทึกครึก-
โครม ปล่อยอารมณ์และเวลาให้หมดเปลือง
ไปโดยไม่ต้องทำอะไร ในท่ามกลางแห่ง
ความวิเวก นอกจากปากคาบบุหรินอนเอก-
เขนกอ่านหนังสือ หรือปล่อยใจให้เพลินไป
ในความงามของธรรมชาติ อย่างที่เรียกว่า
ชมนกชมไม้ เว้นไว้แต่ว่าอย่าปล่อยให้มัน
เพลินมากเกินไป ก็แล้วกัน แต่อย่างไรก็
ดี การพักผ่อนนั้น ถ้าคึกคักอยู่ที่ใช้เวลาว่างทำ
อะไร เพราะประชาชนหมู่ใดมีความเป็นอยู่
อย่างไร จะรู้ได้ก็ที่ใช้เวลาว่างในยามพักผ่อน
นี้ คือปวิทยาการช่างการฝีมือหรือสิ่งที่ทำ
ให้เกิดสติปัญญา จะเกิดขึ้นได้ก็เมื่อมีเวลา
ว่างพอพิณิจพิจารณา วัฒนธรรมความเจริญ
จะเป็นชนิดไหน ก็อยู่ที่มีเวลาว่างทำอะไร
ไม่ใช่ใช้เวลาว่างอยู่เฉย ๆ ให้หมดเปลือง
ไป จนเกินความพอดี ท่านว่าในสมัยที่
เศรษฐกิจมีการเปลี่ยนแปลงขึ้นลงอย่างรวดเร็ว
ความประสงค์ที่จะแสวงหาความร่ำ
รวย ย่อมทำให้ไม่มีเวลาว่างหรือโยคใน
สิ่งศิลป หรือถ้ามีเวลาว่าง ก็ใช้เวลาว่าง

ปล่อยให้ใจให้เด่นไปในทางพุ่มเฟิย ส่วน พระนั้นแม่ท่านเป็นผู้มกน้อย ตั้งหน้าศึกษา และบำเพ็ญปฏิบัติพระธรรมวินัย เพื่อชำระ จิตต์ใจให้บริสุทธิ์ผ่องใส แต่ท่านก็ไม่ได้ เอาตัวรอดพ้นไปคนเดียว ท่านรู้ยั่วว่าท่าน ต้องอาศัยชาวบ้านและชาวบ้าน ก็ต้องอาศัย ท่าน เพราะฉะนั้น ท่านมีเวลาว่างก็ไม่ยอม ให้ว่างอยู่เปล่า ๆ เสมอไป เป็นอย่างเขา เปรียบแก่ชาวบ้าน พระธรรมวินัยในพระ คำสอนนั้นเอง จะเป็นเครื่องกวดขันบังคับกัน ไม่ให้ท่านใช้เวลาว่างอยู่เปล่า ๆ เมื่อมีเวลา ว่างท่าน ก็ใช้เวลาว่างนั้น ให้เกิดประ โยชน์ ควบกันไป เช่นสอนหนังสือ สอนศีลธรรม จรรยา สอนวิชาความรู้เบื้องต้นให้แก่เด็ก ๆ ชาวบ้าน แม้ถึงท่านจะใช้เวลาว่างบ้าง เป็นครั้งคราว เพื่อความเพียรซึ่งหัดไม่ได้ ก็เป็นไปในงานอดิเรกที่อาจเกิดประโยชน์ใน ทางช่างทางฝีมือ โดยมากพระท่านเป็นผู้ สร้างคิดปและเป็นผู้บังคับมากกว่าเป็นผู้รับ ถ้าไม่รู้จักทำเองสร้างเอง รู้จักแต่รับอย่าง เดียว คือปวิทยาวิชาช่างที่คนแต่ก่อนสร้าง

ไว้และถ่ายทอดสืบกันมา ก็ต้องขาดตอน ไม่ต่อกัน ที่คนแต่ก่อนรักษาและสืบต่อกัน มาได้ ส่วนใหญ่อยู่ที่พระและที่วัด แม้วิชา ความรู้ทางโลกที่ได้จากวัด จะจัดว่าเป็น ความรู้เบื้องต้นหรืออาจอย่างก็ดูเหมือนจะพ้น สมัย แต่ก็เหมาะแก่สภาพความเป็นไป และความต้องการ ของท้องถิ่น ใน สมัยนั้น ชาวบ้านได้รับวิชาความรู้ตามควรแก่อัธ ภาพของคนควบกันไปกับการปลูกศรัทธาใน เหนอานุญ กระตุ้นเตือนให้คนรู้จักรักและไม ด้มพระคำสอน ซึ่งคนไทยทุกคนบูชา แล้ว ประพฤติปฏิบัติตามแต่ความดั่งาม รักความ ดังบและซื่อสัตย์กตัญญู ถ้าจะพูดเป็นอย่าง งบคดียของประเทศ วัดก็เป็นประเภทเจ้า หน เพราะถ่อมถ่อมและเพิ่มพูนความดี งามเป็นกำไร ให้แก่จิตใจของประชาชน วัดจึงเป็นเบื้องต้นแห่งรากฐานของความ เป็นอยู่ ในหมู่ชนซึ่งมีความเจริญวัฒนา ท่าน จึงว่า “การศึกษาปราศจากคำสอนย่อมอ่อน แอ” เพราะฉะนั้น เราจึงควรระลึกและ ชอบคุณท่านเป็นอย่างบูรพาจารย์ ฉะนั้นเด.

หมายเหตุ

หมายเหตุนี้ สำหรับแสดงเรื่องการทำงาน เบ็ดเตล็ดที่เกี่ยวกับ “วารสารศิลป” คือ แจกให้ท่านทราบข้อความบางข้อในเรื่องที่นำลงในหนังสือ หรือที่จะนำลงต่อไป เป็นต้น

นิพนธ์เรื่องนึ่งจกค่างอยู่ เพิ่งจะได้นำลงพิมพ์ในหนังสือฉบับแรก จึงควรนับว่าเป็นลาภอย่างหนึ่งของท่านผู้อ่าน “วารสารศิลปากร”

เมื่อท่านพลิกอ่านเรื่องต่าง ๆ ที่นำลงในฉบับแรกจนถึงหน้าถึงหมายเหตุ คงจะเห็นแล้วว่า เรื่องที่นำลงในหนังสือได้บันทึกลงเป็นหมวดใหญ่ ๆ รวม ๔ หมวด คือ นิรุกติศาสตร์และอักษรศาสตร์หมวด ๑ วรรณคดีและศิลปหมวด ๑ โบราณคดีจดหมายเหตุและประวัติศาสตร์หมวด ๑ ประเพณีและความรู้ทั่วไปหมวด ๑ ที่จัดลงเพื่อให้เป็นที่ปรากฏโดยชัดเจนว่า “วารสารศิลปากร” มีความมุ่งหมายที่จะดำเนินไปในทางไหน

วรรณคดีและศิลปของท่านเสฐียรโกเศศนั้น เป็นเรื่องยาว แต่ท่านไม่ต้องวิตกว่าจะต้องอ่านค่าง เพราะท่านเสฐียร โกเศศใช้วิธีเขียนอย่างใหม่ให้อ่านได้เรื่องบริบูรณ์ในตอนหนึ่ง จะมีค่างก็ได้ หรือถ้าไม่มีค่าง เนื้อเรื่องก็ครบถ้วนกระบวนความในตอนนั้น ไม่ขาดตกบกพร่อง

อธิบายเรื่องวรรณยุกต์ ที่นำลงในหมวดที่ ๑ นั้น สืบแต่จากกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์ไว้แต่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ เข้าใจว่ามีพระประสงค์จะให้ลงพิมพ์ในหนังสือบันทึกของสมาคมวรรณคดี แต่ยังมีท่านจะได้ลงพิมพ์ ด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง พระ

เพลงยาวปฏิพากย์ถึงว่าสิ่งที่นำมาพิมพ์ในหนังสือฉบับของเก่า มีต้นฉบับอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ เข้าใจว่าจะยังไม่เคยตีพิมพ์มาก่อน คำว่า “ปฏิพากย์” แปลว่าโต้ตอบ ถ้าจะเปรียบกับสมัยนี้ก็คือจดหมายรักที่โต้ตอบกันระหว่างชายหนุ่มกับหญิงสาว แต่สมัยก่อนท่านแต่งเป็นคำกลอนออกฉีกปากในเชิงประพันธ์กันไปด้วยในตัว จึงเป็นวรรณคดีที่ไม่ตาย และตกทอดมาถึงคนชนหลัง

อันคิดไปไม่ว่าประเภทไหนก็มีเค็ดดัดบั
 ด้บุรหองแหงมิดบังกันนัก นายชนิด อยุโพร
 คันพบเค็ดดัดบัในการสร้างละครดึกคำบรรพ
 แต่ไม่หอง จึงนำมาเบ็ดเผยแก่ท่านใน
 หนึ่งด้ฮัน หองว่าท่านทงสนใจในนาฏคิลปค
 ยินดี

* * *
 เพลงมหาชัย เป็นเพลงเกียรตยศัทมก
 ด้ฟังบรรเลงบ้อย ๆ มีทำนองไพเราะแะ
 ทำให้รู้สึกเกิดความสง่าอย่างน่าประหลาด
 ท่านทราบไหมว่าใครเป็นผู้สร้างเพลงนี้ ถ้า
 ไม่ทราบ คุณพระเจณศรียางค์จะบอกให้ท่าน
 ทราบในเรื่องครงศ์ศตวรรษของเพลงเกียรตยศ

* * *
 หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล ทรงทราบ
 เรื่องราวเกี่ยวกับพิพธิณทตถถานแห่งชาติ
 เป็นอย่างดียงพระองค์หนึ่ง เพราะได้ทรง
 ร่วมงานโดยเสด็จสมเด็จพระยา
 ราชานภาพมาตั้งแต่แรกเริ่ม ฉะนั้นเรื่องน้า
 เทียวพิพธิณท ๖ ของ พระ องค์ ท่าน ท
 ประทานมาให้นาดงในฉบับแรกน จึงเป็น
 เรื่องที่มประโยชน์มาก ไม่ควรจะให้ผ่านไ
 ด้ย

* * *
 หองบริบาลบุรภัณท์ ได้ตรวจสอบ
 ด้ษณะพระพุทธรูปดัมยต่าง ๆ ตามหลักฐาน
 ทางโบราณคดี ด้ความรู้ใหม่ว่า พระพุท
 ฐปคิลาวัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรี

อยุธยา ซึ่งเข้าใจกันแต่ก่อนว่าเชิมมาแต่
 ด้กานัน ผิด ที่แท้เชิมมาแต่จังหวัดนคร
 ปฐมนี้เอง เหตุผลและหลักฐานในขอมมี
 อย่างไร คุณหอง ๖ ด้นำมาแสดงโดยชัด
 แง้ในคำวิจารณ์

* * *
 เรื่องด้สนุกด้สุดในฉบับนี้ และเป็น
 เรื่องที่ชวนให้หองระ ด้ถึงความ หลงครัง
 เมื่อยังอยู่ใน “ปุนเด็กชน” ก็คือเรื่อง
 “อคนกรทา” (การเดินไฟ) ของท่าน
 เสฐียรโกเศศ ซามภาพประกอบเรื่องให้ดู
 หลายภาพด้วย หองว่าท่านผู้อ่านก็คงเห็น
 ด้นุกและด้ความรู้ในเรื่องราวเก่า ๆ ของ
 ไทยเราด้วย

สรุปความ เรื่องต่าง ๆ ที่นาดงในฉบับ
 แรกน แต่ละเรื่องมีรตแปลง ๆ เป็นอาหาร
 บำรุงใจและความรู้อย่างดี ไม่มีแะตง ควร
 แก่การอ่านการเก็บ เพราะอ่านแะด้เก็บไว้
 นานเท่าไรก็ไม่บูด

* * *
 ภาพลายเพองที่พิมพ์ไว้หน้าปกน เป็น
 ภาพฝีมือพระเทวาริณมิต ภาพลายไทย
 แบบนจรมเป็ดยนทุกฉบับ และจะบอกชอ
 ด้ยไว้ด้ภาพคงนแะมอไป ด้วยมุ่งหมาย
 ให้เป็นประโยชน์ในทางความรู้ยิ่งกว่าให้เห็น
 งามตาชวณะ

บรรณาธิการ

— วารสารศิลปากร —

เป็นหนังสือรายไตรมาส พิมพ์ออก ๓ เดือนเล่ม

กรมศิลปากร

เป็นเจ้าของ

นายตรี อมาตยกุล

ผู้จัดการ

นายกมล บัณฑิโร

ผู้ช่วยผู้จัดการ

นายวัน นวลยาง

บรรณาธิการ

นายสนั่น บุญยศิริพันธุ์

ผู้พิมพ์โฆษณา

โรงพิมพ์พระจันทร์

เป็นสถานที่พิมพ์

สำนักงานตั้งอยู่ที่กองวรรณคดี กรมศิลปากร ณ ตึกที่ทำการหอสมุดแห่งชาติ

ถนนหน้าพระธาตุ โทรศัพท์ ๒1469

และมีสาขาอยู่ที่ร้านศิลปากร อาคาร ๘ ถนนราชดำเนิน โทรศัพท์ ๒0124

(ดูระเบียบการหน้าหลัง)

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ ทำพระจันทร์ พระนคร

นายสนั่น บุญยศิริพันธุ์ เจ้าของ ผู้พิมพ์

ผู้โฆษณา ๒๐/๓/๒๕๕๐

ระเบียบการหนังสือวารสารศิลปากร

กำหนดเวลาออก ภายในวันที่ ๒๐ ของเดือน กรกฎาคม ตุลาคม มกราคม และ
เมษายน ทุกปี

อัตราค่าบำรุง รับผิดชอบ ๒๕ บาท ครั้ง ๕๕ บาท

การบอกรับ จะบอกรับตั้งแต่เล่มไหนก็ได้ แต่ต้องแจ้งล่วงหน้าก่อนหนังสือ
เล่มนั้นออก นับ ๕ เล่ม เป็น ๑ ปี ๒ เล่ม เป็นครึ่งปี ส่วนเล่มที่
พิมพ์ออกก่อนบอกรับ ถ้าต้องการเดะถ้าหนังสือยังมีเหลืออยู่ ก็
ยินดีขายให้ในราคาพิเศษเล่มละ ๑ บาท โปรดแจ้งความจำนงค์ไป
ยังผู้จัดการ ณ สำนักงานหนังสือ หรือผู้ช่วยผู้จัดการ ณ สำนักงาน
สาขา พร้อมกับส่งเงินค่าบำรุง สำหรับผู้ที่อยู่ต่างจังหวัดโปรดส่ง
เงินทางธนาคารหรือเช็คไปรษณีย์สั่งจ่าย ป.ณ. หน้าพระลาน ส่วน
ผู้ที่อยู่ในพระนครจะบอกรับทางจดหมายหรือโทรศัพท์ และให้ไป
รับเงิน ณ ที่อยู่พร้อมด้วยนำหนังสือดังที่เคยจกได้